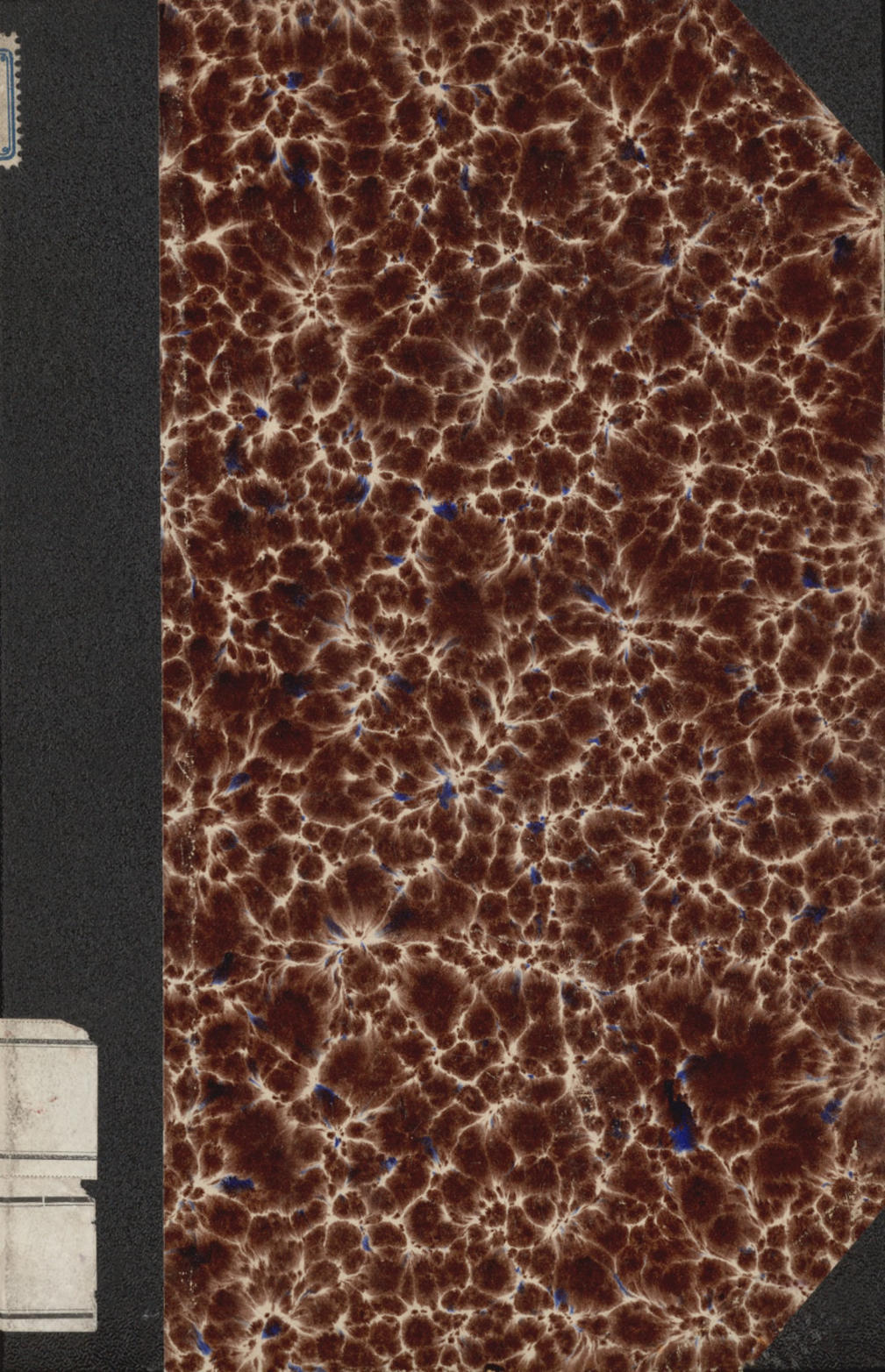

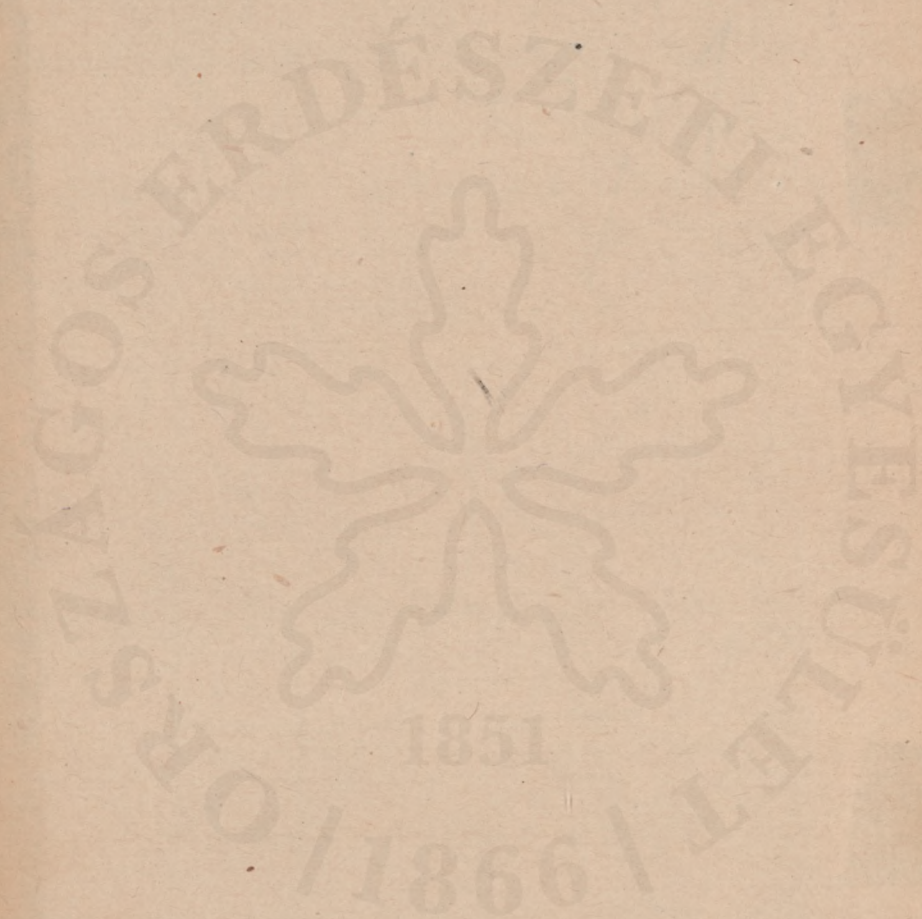
61

Obberding. Az erdeilyi agrarizm
Működéséről.

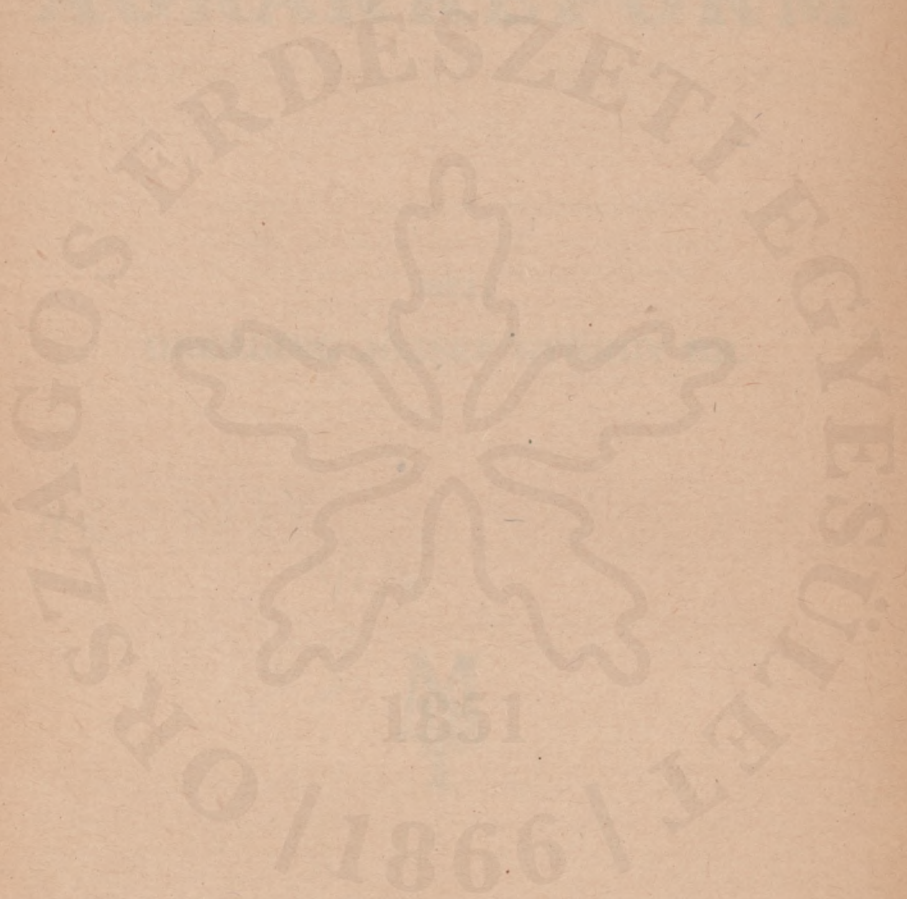
1202

OEE Könyvtár
ÁII.EII. 2018

ORSZÁGOS ERDÉSZETI EGYESÜLET
KÖNYVTÁRA

7/61

AZ ERDÉLYI AGRÁRREFORM

IRTA:

OBERDING JÓZSEF GYÖRGY DR.

Hk: 4271.

12/24.

I

KOLOZSVAR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1930.

Különlenyomat szerzőnek az Országos Magyar Párt Közgazdasági Szakosztálya „Gazdasági sérelmeink és kívánságaink” című kiadványának III. kötetében megjelent „Az agrárreform és az agrárreformmal kapcsolatban megoldásra váró kérdések” című tanulmányából.

I.

Erdély birtokmegoszlása a világháború előtt, szociális és nemzetiségi szempontból.

Szociális birtokmegoszlás.

Erdély birtokmegoszlása egyike volt a legkedvezőbbeknek a háború előtti Európában. Erdély uralkodó mezőgazdasági üzemtipusa a kisbirtok volt. Míg a mezőgazdasági művelés alatt álló 3,320.873 hektár területből a kisbirtokok 69.9 százalékot foglaltak el, addig a nagybirtokokra 18.5%, a középbirtokokra meg 11.6% jutott. A nagybirtokok 613.433 hektárt kitevő területéből a magánkézben levő birtokok azonban csupán 199.568 hektárt tettek ki, vagyis az összes nagybirtokok 32.5%-át, a többi állami, községi, egyházi, iskolai, közbirtokossági és egyéb jogi személyek tulajdonát képezte.

A birtokmegoszlás terén, a kisbirtokok arányát tekintve, egyedül csak Bulgária és Belgium nyújtott kedvezőbb képet a háború előtti Európában, mint Erdély. Bulgáriában az összes gazdaságok területéből a kisgazdaságokra 91.3%, Belgiumban meg 83.0% jutott. Bulgária és Belgium után Erdély következett 69.9%-kal, majd a Németbirodalom 69.0%-kal, Dánia 66.9%-kal, Franciaország 63.0%-kal, Magyarország 54.59%-kal, Románia 49.18%-kal és végül Anglia 30.0%-kal.¹

Erdélyben latifundiumok úgyszólván nem voltak, a hitbizományok legnagyobb részét majdnem mind erdőbirtokok képezték. A latifundiumok kialakulását nálunk egyrészt a földrajzi viszonyok, Erdély hegyes-völgyes terepe, másrészt

¹ Dr. Kenéz Béla: Nép és föld, 368 old.

meg az itt élő népek demokratikus földbirtoklási joga gátolták. A székelyek földje a székely nemzet egyeteméé volt, melyet az ősi földközösség alapján közbirtokosságok formájában birtokoltak s földjükön autonómikus joggal birtak. Autonómiát élveztek a szászok is, akik a magyar királytól kapott földjükön egészséges parasztdemokráciát honosítottak meg. Nagy- és középbirtokok így csak a magyar részen alakulhattak ki, de latifundiumokká, a már említett földrajzi viszonyoknál fogva nem tudtak kifejlődni.

A mezőgazdasági terület megoszlása birtokkategoriók szerint Erdélyben 1916-ban.²

A birtok terjedelme	A birtokok száma	A birtokok területéből hektárakban					Műv. alatt álló terület ha %	
		szántó	kert	rét	szőlő	legelő	ha	%
100 kat. holdon aluli	417330	1301429	32145	717636	11063	211198	2323471	69.9
100—1000 kat. hold közötti	4072	149384	6216	62830	1548	163491	383969	11.6
1000 kat. holdon felül	965	123185	5604	67558	1233	415853	613433	18.5
Összesen :	422367	1574498	93965	848024	13844	790542	3320873	100.0

Az összes gazdaságok számából, 422.367, száz holdon aluli kisgazdaság 417.330 volt, vagyis 98.81%. A kisbirtokok átlagos terjedelme 5.57 hektárt, 9.67 holdat tett ki.

A száz holdon aluli kisbirtokok a következőképpen oszlottak meg az egyes birtokkategoriók között:

Száz holdon aluli kisgazdaságok megoszlása birtokkategoriók szerint Erdélyben.³

A birtokok terjedelme	A birtokok száma	A birtokok területe	
		ha-ban	%-ban
50—100 holdig	5.425	30.205	1.3
10—50 holdig	143.144	796.950	34.3
5—10 holdig	123.113	685.423	29.5
5 holdon alul	145.648	810.893	34.9

A kisbirtokok egyharmadrésze, 34.9% 5 holdon aluli törpebirtok volt. Ennek oka a birtokelaprózódásban rejlik. A múlt század közepén végrehajtott jobbágyfelszabadítás óta ugyanis, amikor a jobbágyok szabad tulajdonába 1 mil-

² Dr. Jakabffy Elemér: Erdély statisztikája, 28 old.

³ Összeállítva, dr. Jakabffy Elemér „Erdély statisztikája“ c. munkája alapján.

líó 615.574 hold ment át,⁴ a föld már a harmadik generáció kezére jutott, ami a népesség növekvő szaporodása folytán, mint mindenütt, úgy Erdélyben is a kisbirtokok elaprozódásához vezet. A kisbirtokok szaporodásának azonban mi sem állta útját, a kisbirtokok szaporodását egyedül csak a nép földvásárlóképessége befolyásolta. A kisbirtokaink szaporodása pedig egyenes arányban állott a nép földvásárló erejével.

Alig egy évtizedre a jobbágyfelszabadítás után, a hatvanas évek elején már megkezdődik a közép- és nagybirtokok felbomlási folyamata s ez a folyamat a legutóbbi időig eltartott. A jobbágyfelszabadítás után a földesurak állami és közigazgatási hivatalokat vállaltak s földjeiket apró parcellákban vásárba bocsátották. Ahogy nőtt a nép földvásárló ereje, úgy mind több és több parcellát vásárolt össze. Míg a kisbirtokok szaporodása 1895—1915-ig csak 2.26% volt, 1915—1919. már 4.15%, összesen tehát 6.41%-ot tett ki.⁵ A kisbirtokok vásárlását nagyban elősegítették bankjaink is, különösen a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete és a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége.

Igaz, ugyan, hogy a kisbirtokok elaprozódását hathatósabb intézkedések nem védték, de avval nem is igen találkoztunk a háborúelőtti Európában, sőt a birtokelaprozódás problémája még a mai napig sem nyert kielégítő megoldást sehol sem. Nálunk a birtokelaprozódás gazdasági hátrányát alkalmasan ellensúlyozta az Erdélyszerte divó bérleti és felesművelési rendszer.

Fár a kisbirtokosok egyharmadrésze öt holdon aluli kisbirtokon gazdálkodott, a teljesen földnélküli földművesek száma elenyészően csekély volt. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint Erdély mezőgazdasági népessége 1.920,776 főt tett ki, melyből földnélküli földműves (mezőgazdasági munkás, gazdasági cseléd, juhtenyésztő, kertész) csupán 196.820 fő, vagyis 10.25% volt.⁶

Hogy Erdély földje a rajta élő földműves nép megélhetését mindig megfelelően biztosította, mutatja az a tény,

⁴ Dr. Sebess Dénes: Uj Románia földbirtokpolitikája Erdélyben, 50 old.

⁵ Dr. Ioan Iacob: Chestia agrară în Ardeal, 19 old.

⁶ Dr. Jakabffy Elemér: Erdély statisztikája, 28., 29. old.

Kis-, közép- és nagybirtokok megoszlása Erdélyben a tulajdonosok nemzetisége szerint az 1916. évi adatok alapján. Kisbirtokok.⁷

	A földbirtokosok száma	A földbirtok terület nagysága kat. holdakban	A földbirtokok megoszlása a tulajdonosok anyanyelve szerint		
			magyar	román	német
5 holdon alul... ..	145648	1582859	327039	997262	84788
5—10 holdig... ..	123113	1190060	274550	815574	100936
10—50 holdig... ..	143144	1384860	379524	835761	169575
50—100 holdig... ..	5425	52487	20187	24225	8075
Összesen... ..	417330	4037496	1001299	2672882	363374
Százalékokban... ..		100⁰/₀	24⁸/₀	66²/₀	9⁰/₀

Középbirtokok.⁸

	A földbirtokosok száma	A földbirtok terület nagysága kat. holdakban	A földbirtokok megoszlása a tulajdonosok anyanyelve szerint			
			magyar	román	német	egyéb
100—200 holdig... ..	1011	142944	100812	32596	9423	113
200—300 holdig... ..	419	101085	77789	15890	7147	259
300—500 holdig... ..	338	130448	111006	14066	5376	—
500—1000 holdig... ..	293	204364	180003	16636	7725	—
Összesen... ..	2061	578841	469610	79188	29671	372
Százalékokban... ..		100⁰/₀	81¹/₀	13⁷/₀	5¹/₀	0¹/₀

Nagybirtokok.^{8—9}

	A földbirtokosok száma	A földbirtok terület nagysága kat. holdakban	A földbirtokok megoszlása a tulajdonosok anyanyelve szerint		
			magyar	román	német
1000—2000 holdig... ..	143	196279	117208	13419	5652
2000—5000 holdig... ..	99	291016	270277	13094	7645
5000—10000 holdig... ..	20	131891	126616	5275	—
10000—20000 holdig... ..	6	79450	68322	11128	—
20000 holdon felül... ..	6	186128	186128	—	—
Összesen... ..	274	884764	828551	42916	13297
Százalékokban... ..		100⁰/₀	93⁷/₀	4⁸/₀	1⁵/₀

hogy nagyobb arányú kivándorlás, melyet a megélhetés nehézsége idézett volna elő, soha sem volt észlelhető. Egy állandóbb jellegű, de aránylag kismérvű kivándorlás csak a

⁷ Dr. Jakabffy Elemér: Erdély statisztikája.

^{8—9} A m. kir. külügyminisztériumnak az optáns ügy tárgyában a Nemzetek Szövetsége elé terjesztett emlékiratából.

délkeleti részeken volt tapasztalható. Ez a kivándorlás Románia felé irányult és sajnos főleg a székely megyéket apasztotta. A kivándorlók nagyobb része nő volt, akik keresett voltuknál fogva házi cselédnek mentek át Romániába. A romániai kivándorlásban részt vett még Szeben- és Fogarasmegye román ajkú férfi lakossága is. A szebeni és fogarasi románok egyrészt érzelmi okokból, másrészt pedig a hadkötelezettség elől vándoroltak ki.

Nemzetiségi birtokmegoszlás.

A birtokmegoszlást nemzetiségi szempontból vizsgálva, úgy találjuk, hogy míg a kisbirtokok tulnyomó többsége a románok kezén, a nagy- és középbirtok a magyarság tulajdonában volt. Ennek eredete történelmi okokra vezethető vissza.

A magyar honfoglalás idején Erdély földjén apró szláv törzsek éltek, melyek vagy elmenekültek a honfoglaló hadak elől, vagy kegyelemre adták meg magukat, illetve fegyverrel kényszerítették a meghódolásra. A magukat kegyelemre megadott törzsek szabadságukban továbbra is megmaradtak, de hűbéresekké váltak, azok a törzsek pedig, melyek fegyverrel lettek leigázva, szolgasorba jutottak. A leigázott és rabságba vetett törzsekből alakul ki a jobbagyosztály a magyarság végleges letelepedése és a földművelésre való áttérése folyamán.

A honfoglaló magyar törzsek közül Erdélyben *Tuhutum*, *Tass* és *Zoltán* népe telepedtek meg. *Tuhutum* a Maros völgyében, *Tass* a Szamos mentén és *Zoltán*, Árpád fia Biharban, míg a délkeleti részeket a székelyek lakták.¹⁰

Az elfoglalt föld a nemzet tulajdonát képezte, melyet a honfoglaló törzsek, illetve ezen belül a nemzetségek szabadon birtokoltak. Minden törzs annyi földet vett a birtokába, amennyit meg tudott művelni. Később a királyság megalapítása idején a megszállott földek a földet birtokosok tulajdonába mentek át, a meg nem szállott területek pedig királyi birtokká nyilvánítottak. Ebben az időben az államháztartás szükségletét a királyi birtokok jövedelme fedezte.¹¹

Amióta a meg nem szállott földek királyi birtokká nyil-

¹⁰ Wenzel Béla: Magyarország mezőgazdaságának története, 67. old.

¹¹ Milhoffer Sándor: Magyarország közgazdasága, I. köt. 15. old.

vánítottak, a földtulajdon megszerzése egyedül csak a királyi birtokból való királyi adományozás útján történhetett.

A honfoglaló magyarok, mint láttuk, Erdélyben a folyók termékeny völgyeit szállták meg, a hegyes vidékek, a Székelyföldet kivéve, még lakatlan területek voltak s mint ilyen királyi birtokot képeztek. A lakatlan területek benépesítését királyaink telepítések útján oldották meg. Erdélyben az első telepítés II. Géza uralkodása alatt történt (1141–62.) II. Géza a Közép-Rajna és Mozel vidékéről szászokat hív be s őket a mai Szeben vidékén levő királyi birtokokra telepíti le. (Innen a szászvidék „Királyföld“ neve.) A XII. század utolsó harmadában újabb szász rajok érkeznek Essen vidékéről, ezek Doboka-, Kolozs- és Tordaaranyos vármegyék keleti részét lepik el. Az utolsó szász bevándorlás a XIII. század első évtizedében történik. A XIII. század elején bevándorolt szászok a Barcaságban telepednek meg.¹²

Erdély másik népét a románok képezték. Hogy a tömegesebb román bevándorlás mikor indult meg, arról pontos adataink nincsenek; a legrégebb okmányunk, mely a románokról említést tesz, 1250-ből származik. A tatárjárás előtt azonban még nagyon kevés román élt Erdélyben, ezek is csak a déli határszélen, a Bodza folyótól a Vöröstoronyi szorosig terjedő keskeny határsávon. A román bevándorlás a tatárjárás után vesz nagyobb lendületet. Ezt egyrészt Erdélynek a tatárjárás következtében való elnéptelenedése, másrészt meg a Balkánon élő románoknak a szerbek és tatárok részéről megnyilvánuló folytonos zaklatása idézi elő.¹³

A románok addigi lakóhelyükről (a mai Bulgária és Szerbia területe) a kétoldalról is megnyilvánuló nyomás következtében a Duna mögött elterülő síkságon keresnek menedéket, de vándorlásukban nem állnak meg s apró törzsekben átkelnek a Kárpátokon is a nagyobb biztonságot és nyugalmat ígérő Erdélybe. Szinte hihetetlen, hogy egy-egy törzs mekkora vándorutat tesz, míg teljes biztonságban nem érzi magát. Egykorú okmányok tanúsága szerint például a Mármarosi havasok nagy részét a szerb Ibar folyó vidékéről bevándor-

¹² Dr. Balanyi György: A magyarországi nemzetiségek történeti kialakulása. Magyar Földrajzi Intézet Zsebatlasza az 1922. évre.

¹³ Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalmak története.

lott románok telepítették be a XIV. század vége felé. A románok Erdélybe való bevándorlása még a román fejedelemségek megalapítása után is tart, különösen a törökök és a fanarióták zsarnokoskodása miatt. „Birodalmunkból egy néhány falvak szöktének el a Nagyságod birodalmába, — írja a románországi vajda 1668-ban Apafi fejedelemnek — némelyek Fogaras tartományába, némelyek Brassó tartományába, némelyek Szebenszékre és pedig nem egyéb latorságokért, hanem csak az adók nehéz voltáért.”¹⁴

A bevándorolt románokat szintén királyi földekre telepítik le, de magánosoknak is adományozzák őket, püspökségeknek, káptalanoknak jobbágyi szolgálatra. A királyi birtokokra letelepült románság vezetői, a vajdák és kenézek később nemesi rangra emelkednek, nemesi birtokul nyervén azt a földet, melyet addig kenézi címen birtak a rajta levő néppel együtt. Így a királyi szolgálóból jobbágyok lettek. A határmenti várak környékére letelepített románságot fegyveres szolgálatra kötelezték. A határszéli várföldekre letelepített románságból szervezte meg az osztrák császári udvar az erdélyi fejedelemség bukása után a román határőrezredeket.¹⁵

Az erdélyi románság tehát az idők folyamán három társadalmi osztályra tagolódott, a nemesi-, a jobbágyi- és a katonaosztályra. Földjük e szerint nemesibirtok, jobbágytelek, vagy katonai közbirtok volt. Ez a tény meg is magyarázza azt, hogy miért tartozott a románság tulnyomó többsége a kisbirtokos osztályhoz. Erdély közép- és nagybirtokos osztálya a nemesi és főnemesi osztályból fejlődött ki, míg a kisbirtokos osztály a jobbágyságból, valamint a székely kurtanemesekből és a szász parasztokból. Minthogy a nemesi rangra emelkedett románok száma elenyészően csekély volt, természetes, hogy a közép- és nagybirtoktulajdonhoz is csak korlátolt mértékben juthatott hozzá, mert azok történeti eredetüket tekintve mind nemesi birtokok voltak.

Le kell szegeznünk azonban, hogy úgy a jobbágyfelszabadítás, mint a jobbágyfelszabadítás óta megindult kisbirtok szaporodás kizárólag a magyar tulajdont képező közép- és nagybirtokok terhére és a román és szász kigazdaosztály ja-

¹⁴ Jancsó Benedek i. m.

¹⁵ Jancsó Benedek i. m.

vára ment végbe.¹⁶ A magyarság birtokvesztéségre vonatkozólag igen értékes adatokat tartalmaz *Tokaji László* „*Eldő ország*“ című munkája. *Tokaji* az 1903—1912. évig terjedő tíz év birtokforgalmi adatai alapján kimutatja, hogy az eltelt évtized alatt a román kisbirtokosok 125.663 kat. holdat 58.823,579 korona értékben, a szászok pedig 31.810 holdat 10.927,550 korona értékben vásároltak össze a magyar birtokosoktól. A magyarság tiszta vesztesége a tíz év alatt *157.473 kat. holdat tett ki 69.751.129 aranykorona értékben*. A román kisgazdák földvásárlásához a magyar bankok 21, a román bankok 24 és a szász bankok 5 millió aranykorona kölcsönt folyósítottak. A magyar és szász bankok tehát sokkal jobban segítették a románság földvásárlását, mint a román bankok.

Avval szemben, hogy az előbb vázolt társadalomtörténeti okok következtében a nagybirtokok 93.7%-a és a középirtokok 81.1%-a a magyarság tulajdonát képezte, a kisbirtokokból viszont csak 24.8%-ig részesedett, míg az összes kisbirtokok 66.2%-a román kézen volt. Még jobban kidomboríthatjuk a románság földrészesedését, ha rámutatunk, hogy *Erdély egész mezőgazdasági művelés alatt álló területének majdnem a felét, 46.32%-át a román kisbirtokok foglalták le*.

Azért, hogy a románságnak nagybirtokos osztálya nem volt, a magyarságot nem lehetett felelőssé tenni, hiszen a társadalmi osztályok kialakulását nem politikai, hanem gazdaságtörténeti tényezők irányítják. Ahogy a románságnak nem volt nagybirtokos osztálya, úgy nem volt a szászoknak és székelynek sem, emiatt azonban sem a szászok, sem a székelyek soha semmi vádat nem emeltek a magyarság ellen. Úgy a szászok, mint a székelyek társadalomgazdasági berendezkedése már egy évezred óta a mezőgazdasági kisüzemi rendszer alapján állott s ezen változtatást eszközölni soha nem is törekedtek. Egy nemzet gazdasági és kulturális fejlődése nem a birtoklási rendszertől függ; egészséges, életerős kisgazdaosztály épp úgy alapjául szolgálhat a nemzet gazdasági és kulturális fejlődésének, mint a közép- és nagybirtokos osztály. Ezt erdélyi példára hivatkozva legszebben bizonyítja a szászok magas gazdasági és kulturális fejlettsége.

¹⁶ „A székelyek földje és a szászok földje intézményesen nem ismerte a jobbágyrendszert... Ennek következtése az volt, hogy csak a magyarok

A régi királyság birtokmegoszlása.

Az erdélyi román kisgazdák szociális helyzete messzi fölülmulta a régi királyság parasztjainak a szociális helyzetét.

Míg Erdélyben a kisbirtokok átlagos terjedelme 5.57 hektárt tett ki, az a régi Romániában 3.27 hektár volt. Erdélyben a jobbágyfelszabadítás még 1848-ban végbement, Romániában ellenben csak 1864-ben hajtották végre, de azt is úgy, hogy a paraszt gazdasági helyzetén mit sem javított. „A román jobbágyfelszabadítás alkalmával — írja *Barabás Endre* — a földkiosztásnál kulcs gyanánt a jobbágyoknak a felszabadítás pillanatában birtokában levő igás szarvasmarha állomány szolgált. A megváltási összeget pedig kizárólag a volt jobbágyok viselték s közvetlenül a volt földesuraknak fizették, míg nálunk az ország egyeteme viselte a terheket. Az ilyen módon parasztkézre jutott birtokokat is nagyobbik részben visszavették a bojárok.”¹⁷

A román parasztság még a jobbágyfelszabadítás után is teljesen ki volt szolgáltatva a bojároknak, ami végeredményben az 1907. évi véres parasztlázadás kitörésére vezetett. A parasztek szociális helyzetében csak a parasztlázadás után állt be némi javulás.

Románia háboru előtti birtokmegoszlása a következőképpen alakult: az összes mezőgazdasági művelés alatt álló területről kisbirtok volt 49.18%, középbirtok 12.56% és nagybirtok 38.26%.¹⁸ Románia agrárreform előtti birtok megoszlását a *L'Agriculture en Roumanie* c. statisztikai album a következőképpen tünteti fel: kisbirtok 46.7%, középbirtok 10.8%, nagybirtok 42.5%.¹⁹ Az országnak több mint a fele a bojárok

földjén volt tulajdonképpen jobbágyfelszabadítás 1848-ban. Az itt számbeli túlsúlyban élő román népelem jutott a földtulajdon szabad birtokába. A közölt hiteles adatokból könnyű lesz megállapítani, hogy elenyésző csekély terület jutott a volt földesurak birtokából jobbágytulajdonba a székely és szász földön és a fenti kimutatott 1,615.574 kat. hold terület Alsófehér, Belső-Szolnok, Közép-Szolnok, Torda, Küküllő, Hunyad, Kraszna és Zaránd, Szeben, Fogaras megyék és vidékeire esik túlnyomó nagyrészen. Tehát majdnem kizárólagosan a román lakosság részesült az 1848. évi földreform folytán földbirtokban és pedig csak a magyar földbirtokosztály terhére.”
Dr. Sebess Dénes: Új Románia földbirtokpolitikája Erdélyben, 50 old.

¹⁷ Barabás Endre: Románia mezőgazdasága és szociális viszonyai, 13. old.

¹⁸ Dr. Kenéz Béla i. m. 368. old.

¹⁹ *L'Agriculture en Roumanie*, 71. old.

kezén volt, Barabás szerint a nagybirtokok 1564 bojár közt oszlottak meg.²⁰

A háboru előtti Romániában a mezőgazdasági népesség *Colescu* adatai szerint 1,200.000 családból állott, ebből teljesen földnélküli család 200.000 volt, 300.000 család 2 hektárnál kevesebb birtokkal birt, a többi 700.000 pedig parcella tulajdonos volt. „Az én felfogásom az — írja *Garoflid Constantin* neves román államférfiu, volt földművelésügyi miniszter — hogy 450—500.000 földművelő családunk és 700.000 mezőgazdasági proletárunk van.”²¹

Erdélyben az 5 holdon aluli birtokosok száma az 1,920.776 főt számláló mezőgazdasági népességből csupán 146.400 fő volt, a földnélküliek pedig — amint láttuk — mindössze 196.820 főt tettek ki.²²

Mindezekből kitűnik, hogy az erdélyi románok sokkal kedvezőbb szociális viszonyok között éltek, mint a régi királyságban élő fajtestvéreik. Fejlettebb viszonyok uralkodtak kulturális tekintetben is az erdélyi románság körében, mint a régi királyságban; ennek ismertetése azonban már eltérne céunktól.

Az elmondottak alapján leszögezhetjük, hogy Erdély szociális birtokmegoszlása egyike volt a legkedvezőbbeknek Európában, a nemzetiségi birtokmegoszlásnál pedig egyik nemzet sem állta útját a másik nemzet szabad gazdasági fejlődésének és a földet minden nemzet társadalomgazdasági szervezetének megfelelő formában birtokolta.

²⁰ Barabás Endre i. m. 10 old.

²¹ Constantin Garoflid: *Chestia agrară în România*, 218. old.

²² Dr. Jakabffy Elemér i. m.

II.

A magyar kisbirtokpolitika és a román agrárreform.

A magyar kisbirtokpolitika.

Magyarországon a kisbirtokpolitikai kérdések csak a múlt század utolsó negyedében léptek előtérbe. Ekkor kezdett ugyanis érezhetővé válni, hogy a jobbágyfelszabadítás útján a volt jobbágyok tulajdonába átment földterület az azóta egyre szaporodó mezőgazdasági népesség számára már nem lesz-elegendő. A mezőgazdasági népesség szaporodása különösen két problémát idézett elő, a kisbirtokelaprózás és földnélküliség problémáját.

A kisbirtok elaprózása a jobbágyok korában még ismeretlen volt, mert az urbéri szabályzat egy bizonyos alsó határt állapított meg, amelyen alul a jobbágytelek nem volt eldarabolható, a jobbágyfelszabadulás után azonban a felszabadult jobbágyok szabad rendelkezési jogot nyertek a tulajdonukba átment föld felett és ezzel meg is indult a kisbirtokok elaprózódása.

A birtokelaprózás elleni védekezés állandó kérdése volt a magyar mezőgazdasági szociálpolitikának. A földművelésügyi kormányzat, a gazdaérdekeltségek és a szakirodalom különböző javaslatokat és megoldási módokat dolgozott ki a kisbirtokok elaprózásának a védelmére, de tényleges intézkedést ennek érdekében mindaddig nem lehet életbeléptetni, míg tagosítást nem hajtanak végre. A kisbirtokok konzerválását elsősorban is a házasság, örökösödés és szabad adás-vétel folytán több tagba heverő birtokrészek egyesítésének, tagosításának kellett megelőznie, mert ennek hiányában a parcelálmínimum megállapítása, illetve kimondása lehetetlen lett volna.

A tagosítás intézményét az 1871. LV. t.-c., az 1880. XLV. t.-c. és az 1892. XXIV. vezették be, de a fenti törvényekben megállapított eljárás hosszadalmassága és költséges volta miatt csak szorványosan indultak meg a tagosítási műveletek. Ezért az 1908. VII. és XXXIX. t.-c. teljesen újjászervezi a tagosítás ügyét. Az eljárást meggyorsítja, a költségek előlegezését pedig az államra hárítja. A tagosítás költségeit ezután a gazdák a földadóval együtt apró részletekben, kamatmentesen törlesztették vissza, megokolt esetekben pedig a költségek egyrészét a kincstár teljesen maga viselte.

Minthogy azonban a törvény értelmében a tagosítási eljárás megindítását az érdekelt gazdáknak kellett kérelmezniük, a tagosítási műveletek a gazdák földhöz való ragaszkodása és a tagosítás iránti bizalmatlansága miatt távolról sem haladtak előre oly mértékben, amint azt a kormányzat az új törvénytől várta. Így ez a nagyfontosságú és további intézkedések alapjául szolgáló kisbirtokpolitikai akció a népkonzervativizmusa miatt nagyban hátráltatta az állam további birtokpolitikai tervének a keresztülvitelét.

A földnélküliség kérdésének a megoldását a magyar kisbirtokpolitika telepítések és parcellázások útján kívánta megoldani.

A telepítési műveletek már a nyolcvanas évek elején megindultak, de a rendszeres telepítés elveit és anyagi eszközeit az 1894. V. t.-c. és az ezt módosító 1911. XV. t.-c. veti meg: Míg 1889-től 1890-ig csak hét telepes község alakult, az 1894. V. t.-c. alapján a háború kitöréséig már 24 telepes község létesült, részben a kincstár birtokain, részben az e célra vásárolt területeken, több mint 67.000 holdon.

A földhözjuttatás másik eszköze a parcellázás volt. Az 1911. XV. t.-c. megalapítja a *Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségét* avval a céllal, hogy a kisbirtokosok és földnélküliek földvásárlását megfelelő hitel folyósításával mozdítsa elő. A szabad birtokforgalom ugyanis évente mintegy egy millió kat. holdat bocsátott a földvásárlók rendelkezésére. A Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének a hatáskörébe tartozott a parcellázáson kívül a telepítés, járadékbirtokok létesítése, valamint bérlőszövetkezetek létesítése, úgyszintén gazdasági munkásházak és telepesházak épí-

tésére, továbbá a telepesek és parcellavevők gazdasági felszerelésének a beszerzésére szükséges kölcsönök folyósítása is. Fennállása óta a háboruig körülbelül 30.000 hold földet vásárolt és 20.000 holdat adott tovább tulnyomólag kicsiny 10 holdon aluli parcellákban. Azonkívül az ország különböző vidékein több bérleti telepítést eszközölt és igen kedvező feltételű kölcsönöket bocsátott a földvásárlók rendelkezésre.

Sajnos, alig kezdte meg működését a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége, a közbejött világháboru már is megakadályozta tevékenységét. De megakasztotta a háboru az egyetemes magyar kisbirtokpolitika továbbfejlődését is, amely pedig a tapogatózások és kísérletezések korszakán túl esve, az első biztos lépéseket tette meg a háboru előtti években a mezőgazdasági szociális kérdés sikeres megoldása felé.

Az agrárreform.

Azok az eredmények, melyet a háboru előtti magyar kisbirtokpolitika mutathat fel, kétségkívül nem kielégítőek, de útjai helyesek voltak s ha nem jön közbe a háboru a megkezdett úton haladva hamarosan elérte volna célját. Kisbirtokpolitikánkat a progresszivitás jellemezte s úgy ebben, mint eszközeiben teljesen megegyezett a többi európai mezőgazdasági állam birtokpolitikájával. A földbirtokkérdés rendezésére irányuló háboru előtti agrárpolitika távol tartotta magát minden radikálisabb beavatkozástól, a radikális agrárreform eszméjével csupán az irodalomban, a szociálisztikus irány képviselőinél találkozunk.

Nagy változás következett be e tekintetben a világháboru után. A háborút követő forradalmi szellem radikális földbirtokreformokat hív életre az európai mezőgazdasági államokban mindenütt, amelyek azonban jellegüket tekintve nagyon eltérnek egymástól. Vannak szociális irányu, nacionalista, offenzív és defenzív földreformok, állapítja meg *Sebess Dénes*. *Brunet* párisi professzor három csoportját különbözteti meg a háboru utáni agrárreformoknak. Az első kifejezetten a kisebbségi földbirtok ellen irányul, a másodiknál az állam egy agrárreformszerű célt tart szem előtt, felhasználja azonban egyúttal az alkalmat, hogy a reform lehetőleg azon földbirtokot érje, mely nemzetkisebbségi kézben van, míg a harmadik őszinte és jóhiszemű.

Németországban, Ausztriában és Magyarországon ez a harmadik, jóhiszemű és tényleg szociális célokat szolgáló földbirtokreform valósult meg, míg a fenti államok és az Oroszbirodalom utódállamaiban végrehajtott földbirtok reformok az előbbi két csoportba tartoznak, hol kifejezetten, hol burkoltan támadva a kisebbségi nemzetek földbirtokait. A volt központi hatalmak és az Oroszbirodalom utódállamaiban a közép- és nagybirtokos osztály zömét az új államalkotó nemzethez idegen nemzeti kisebbségek alkották. Érthető, hogy a fiatal nemzeti államok féltékenykedve nézték idegen nemzetiségű közép- és nagybirtokosaikat s minden igyekezetükkel azon voltak, hogy azok gazdasági uralmát megtörjék, mert a politikai uralom gazdasági uralom nélkül csak egyoldalú hatalmat jelent. A kisebbségek gazdasági erejének a letörésére pedig igen alkalmas eszköznek kínálkozott az agrárreform.

Az erdélyi román agrárreform szintén nacionalista célok szolgálatában állott, éle az itt élő magyar kisebbségi nemzet gazdasági elerőtlenítésére irányut, minthogy a Romániához csatolt magyar területek közép- és nagybirtokai, (bár azok a mezőgazdasági művelés alatt álló területnek csak egyharmadát foglalták le) 87.16%-ban a magyarság tulajdonát képezték.

A román agrárreform célkitűzései.

Az erdélyi román agrárreform kiindulási alapját az 1918. évi gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozatainak ötödik pontja képezi, mely a következőképpen szól:

„Gyökeres agrárreform. Az összes birtokok, különösen a nagybirtokok összeírása meg fog történni.

Eme összeírásnak és ama jognak alapján, hogy a latifundiumok a szükséglet szerint kisebbsíthetők, megszüntetvén a hitbizományokat, lehetővé kell tenni a földművesnek, hogy birtokot (szántót, legelőt, erdőt) szerezhessen, legalább is annyit, amennyit ő és családja meg tud munkálni.

Ennek az agrárpolitikának a vezetőelve egyfelől a társadalmi kiegyenlítődés előmozdítása, másfelől a termelés fokozása.“

Az agrárreform szükségét ugyan szociális érdekből mondták ki, valójában azonban nemzeti célokat, a föld nacionalizálását szolgálta, amit a további fejezetekben fogunk be-

bizonyítani. Az agrárreform szociális hasznát egyedül csak a román földművesnép élvezte, mert a magyar igényjogosultak vajmi csekély számát elégítették ki, noha föld lett volna eleendő. Az erdélyi agrárreform magyarellenességét a legjobban az a tény bizonyítja, hogy míg Erdély agrárszociális helyzete messzi felülmulta a régi román királyság agrárszociális viszonyait, Erdélyben sokkal radikálisabb földbirtokreformot valósítottak meg, mint a regátban, ahol pedig arra tényleg szükség lett volna.

Az erdélyi földbirtok kisajátítások messze túlhaladták az igényjogosultak földszükségletét. Az igényjogosultak hiányában fennmaradt kisajátított földeket az agrárreform végrehajtása után különböző rezervák címén az állam vette birtokba. A magyar közép- és nagybirtokok indokolatlan mértékben való kisajátítása mellett sok helyen még a magyar kisbirtokosok földjét is elvette az agrárreform. Kisajátították továbbá a magyar egyházak, iskolák és kulturális intézmények birtokait is, melyek elvétele nemzeti vagyonszűkülésünk mellett rendkívül súlyos csapást mért nemzeti kulturánkra. A magyar egyházak és iskolák birtokai mind a tanügy szolgálatában álltak, azok elvételével iskoláinkat gazdasági létalapjuktól fosztották meg s sajnos emiatt nem egy magyar iskola kénytelen volt kapuit örökre bezárni. Az egyházi és iskolai birtokok kisajátítása anyagi veszteségünk mellett újabb és állandó jellegű terhet ró reánk, hogy iskoláinkat továbbra is fentarthassuk.

Az erdélyi agrárreform magyarellenességét ma már *Scotus Viator*, „Románia nagy barátja“ is beismerte, aki különben a nagyromán mozgalmak egyik lelelkesebb támogatója volt és rendkívül értékes szolgálatokat tett Nagyrománia létrehozásában. „Az agrárreform — írja *Scotus Viator* — nem csak a magyar birtokosokat tette tönkre, hanem az egyházakon keresztül az egész magyar értelmiségi osztályt és néha a nemzeti bosszú látszatát keltette.“²³

A magyarság agrárreform-vesztesége nemcsak birtokállományának lecsökkenésében jut kifejezésre, mert a magyar földnélküliek közt kiosztott föld távolról sem rekompenzálta a

²³ Scotus Viator levele a „Patria“ c. politikai napilap főszerkesztőjéhez. „Patria“ 1930. évf. 114. szám.

kisajátítások által elvesztett birtokai területét, de rendkívül súlyos veszteséget idézett elő nemzeti vagyonában is, mert kisajátított földjeiért úgyszólván semminemű kártérítést nem kapott, azok csaknem ingyenesen mentek át a román nemzet tulajdonába. Az agrárreform ezáltal a magyar középosztály gerincét alkotó földbirtokos osztályt, mely társadalmi és kulturális feladatait illetően mindig az első helyen állott, a szó szoros értelmében leszegényítette.

A következő fejezetekben ismertenni fogjuk az erdélyi román agrárreformot kiindulásától kezdve mindvégig, rámutatva és adatokkal igazolva, hogy az szociális célját meghamisítva szinte kizárólagosan a magyarság ellen irányult.

III.

A kényszerbérlet.**A kényszerbérleti rendeletek.**

Az erdélyi agrárreform a kényszerbérlet bevezetésével indul meg. Célja a földbirtok-kisajátítás előkészítése volt. Sokkal simábbnak látszott ugyanis az agrárreform keresztülvitele akkor, ha előzőleg a földbirtokosok földbirtokuk feletti rendelkezési jogát korlátozzák, minthá azt minden átmenet nélkül egyik napról a másikra hajtják végre. A kényszerbérleti intézményre politikai szempontból is szükség volt. Erdélynek a román csapatok által történt megszállása után az erdélyi Kormányzó Tanács fegyverbe szólította a volt magyar hadseregben szolgált román nemzetiségű hadköteleseket. A háborút végigharcolt és már otthonukba visszatért katonáknak a hadsereg kötelékébe való visszahívása az akkor uralkodott forradalmi hangulat mellett jutalmazatlanul nem maradhatott. Ezért vették fel a kényszerbérlet igényjogosultjai közé — külön kihangsúlyozva — a Kormányzó Tanács által mozgósított katonák családtagjait s viszont kirekesztették abból azokat, akik a Kormányzó Tanács behívó parancsának nem tesznek eleget.

A kényszerbérlet lényegét a közép- és nagybirtokoknak a kényszerbérlet igényjogosultjai közt való kötelező bérletbeadása képezte. A kényszerbérlet intézményét a Kormányzó Tanács vezette be és rendeleti úton szabályozta. A kényszerbérletekre vonatkozólag összesen öt rendelet jelent meg. Az első az 1919. február 8-iki 82. A. számú rendelet.²⁴

Az 1919. február 8-iki 82. A. számú rendelet a kényszerbérleti intézmény szükségét a termelés folytonosságának a biztosításával indokolta. Hogy a kényszerbérlet igazi célja

²⁴ Gazeta Oficială 1919. évf. 14. szám.

nem a rendeletben felhozott indok, hanem a fentebb említett politikai okok mellett az agrárreform előkészítése volt, azt a kényszerbérletekre vonatkozó legutolsó rendelet nyíltan bevallotta. A mezőgazdasági termelés folytonosságát különben éppen a kényszerbérlet akasztotta meg, mert a kényszerbérletbe kiosztott földeket a kényszerbérlet nem trágyázták, nem művelték meg rendesen, sőt nagyrésztük, a kényszerbérlet gazdasági felszerelésének az elégtelensége miatt, parlagon maradt. Erdély mezőgazdasági termelése a kényszerbérleti időszak alatt annyira visszaesett, hogy míg a háború előtti gabonatermése teljesen fedezte a fogyasztás szükségletét, utóbb behozatalra szorult.

A kényszerbérleti intézményt az 1919 február 8-iki 82. A. számú rendelet egy évi joghatállyal ruházta fel, de hogy az időközben megalkotott első agrárreform törvény nem került végrehajtásra, egy későbbi, az 1919. november 20-iki 1500 R. A. számú rendelet érvényben levőnek nyilvánította mindaddig, míg az agrárreform törvény alapján az igényjogosultak a föld végleges tulajdonához nem juthatnak. Így a kényszerbérlet 1919 februárjától 1922 júliusáig egyfolytában érvényben volt egész Erdélyben és a kapcsolt területeken, de az 1922 júniusában megkezdődött földbirtok kisajátítás után is érvényben maradt azokon a helyeken, ahol a kisajátítási eljárás, illetve birtokhelyezés csak később ment foganatba. Végeredményben a kényszerbérlet csak az agrárreform műveleteinek végleges befejezésével szűnik meg.

Az 1919 február 8-iki 82. A. számú rendelet a kényszerbérlet alá eső birtokok két kategóriáját állapította meg, az állami birtokok és a magánbirtokok kategóriáját, az állami birtokok közül azonban a mintagazdaságokat, a tenyészeteket és az ipari üzemek céljaira fentartott birtokokat mentesítette a kényszerbérbeadás alul. Az állami birtokok kényszerbérlete tehát csak papíron szerepelt, mert az állam Erdélyben levő 544.735 kat. holdat kitevő birtokából a mezőgazdasági művelés alatt álló terület csupán 27.072 kat. holdat tett ki, míg 52.282 kat. hold legelő volt, a többi pedig erdőbirtok. Az erdőbirtokokat nem érintette a kényszerbérlet, a legelőterületek a tenyészetekhez tartoztak, a 27.072 kat. holdat kitevő mezőgazdasági művelés alatt álló terület pedig úgyszólván majd-

nem mind mintagazdaságokhoz tartozván, szintén mentesült a kényszerbérbeadás alul.

A magángazdaságok közül kényszerbérlet alá estek mindazon természetes és jogi személyek birtokai, „melyek megművelését a tulajdonos, bérlő, vagy bármely más birláló felszerelés hiányában nem garantálta.“

Ez a tág meghatározás teljesen szabad kezet biztosított a hatóságoknak a rendelet alkalmazása terén, mivel arra vonatkozó utasítást, hogy mely birtokokat kell olyannak tekinteni, amely felszerelés hiányában nem garantálja a föld megművelését, nem tartalmazott a rendelet. Így az 1919. év folyamán 154.136 kat. holdat sajátítottak ki a kényszerbérlet céljaira. Teljesen kizárt dolog, hogy ezek a birtokok mind felszerelésnélküliek lettek volna, a kényszerbérlők közül ellenben annál többnek hiányzott a bérlőnek szükséges felszerelés.

A kényszerbérlet igényjogosultjai a következőkben nyert megállapítást:

1. *A háborúban résztvett gazdálkodók, ezek özvegyei és árvái.*
2. *Azon földnélküliek, akik képesek a föld megművelésére.*
3. *A Kormányzó Tanács által mozgósítottak családjai.*
4. *A tíz holdon aluli kisgazdák.*
5. *Az összes falusi földművesek, akik termelési eszközzel rendelkeznek.*

A harmadik kényszerbérleti rendelet 1920 február 16-án 20383/A. szám alatt jelent meg.²⁵ Ez a rendelet már a felszerelés nélküli birtokok mellett kényszerbérlet alá vonta azokat a birtokokat is, melyek az időközben megalkotott első agrárreform törvény értelmében kisajátítás alá esnek, nem kímélve meg a harminc holdon felüli kisbirtokokat sem.

A rendelet főbb pontjai a következők:

1. *cikk. Tekintet nélkül arra, hogy kisajátítás alá esnek-e, vagy sem (az agrárreform törvényrendelet alap-*

²⁵ Gazeta Oficială, 1920. évf. 86. szám.

ján) kényszerbérletbe adatnak mindazon birtokok, amelyek saját gazdasági felszereléssel nem rendelkeznek, amennyiben a birtokos a birtok megművelését nem képes garantálni. Ide tartoznak az agrárreform törvényrendeletnek megfelelőleg a 30 katasztrális holdat meghaladó szántóval bíró birtokok.

2. cikk. Kényszerbérletbe fognak adatni az agrárreform törvényrendelet értelmében a kisajátítható birtokrészek és különösen az illető birtokoknak minden kétséget kizárólag kisajátítható részei.

3. cikk. Az egész terjedelmükben kisajátítás alá kerülő haszonbérbe adott birtokokból, — amennyiben a haszonbérlő saját gazdasági felszerelés felett rendelkezik, — nevezett birtokában oly kiterjedésű terület hagyandó meg, amennyi nevezett haszonbérlő családjának, gazdasági személyzetének és élő gazdasági felszerelésének eltartásához feltétlenül szükséges.

4. cikk. Az akár nyereszkeséből, akár gazdasági felszerelés hiánya miatt kötött alhaszonbérletek tiltva vannak és semmisnek nyilvánítatnak, az alhaszonbérletbe adott birtokok pedig jelen rendelet alapján kényszerbérletbe adni rendelt területek közé számítottatnak.

Az 1920 július hó 22-én kelt 5617—1920. számú negyedik rendelet továbbmenőleg elrendelte az agrárreform törvény értelmében teljes kisajátítás alá eső birtokok parlagon heverő vagy ugar földjeinek az igényjogosultak között való azonnali szétosztását.

Erdélyben általában a háromnyomásos ugartartó gazdálkodás divik, a kormányzat azonban minden címet felhasznált arra, hogy a kényszerbérleti kisajátításokat minél nagyobb mértékben vihesse keresztül s így figyelmen kívül hagyva az ugartartás gazdasági célját, már az ugarföldeket is kényszerbérlet alá vetette, noha az igényjogosultak teljesen ki voltak elégtve.

Ennek a fokozott iramú kisajátításnak az igazi célját a legutolsó, 1920 november 5-iki 30313. számú rendelet világítja meg, mely abból kiindulva, hogy a kényszerbérleti eljárás a végleges kisajátítások előmunkálatait képezi, elrendeli, hogy a kényszerbérleti kisajátítások még ott is végre-

hajtassanak, ahol nem lennének igényjogosultak, akik a kisajátított földeket elfoglalnák. Ennek a rendeletnek az alapján a következő évben már 1,304.201 kat. holdat sajátítottak ki.

A kényszerbérleti eljárás és kényszerbérleti sérelmeink.

A kényszerbérleti kisajátítások valóságos közigazgatási anarchiává fejlődtek. A kisajátító közegek nem respektálták a rendeletek intézkedéseit. Igen gyakori volt, hogy a birtokosokat meg sem idézték a kisajátítási eljárásokra, a kisajátításokat pedig a rendeletekben megszabott korlátokat túllépve, önkényesen eszközölték. Úgy a kisajátító közegek, mint a parasztság demagógok és politikai agitátorok befolyása alatt állott s nem egyszer fordult elő, hogy a parasztok a kisajátítás által meghagyott területeket is birtokba vették, ahonnan még fegyveres hatalommal sem lehetett őket eltávolítani.

A kényszerbérleti kisajátítások során előfordult visszaéléseket maga *Garoflid* földművelésügyi miniszter is kénytelen volt beismerni. „A kisajátítás pontatlan meghatározása — mondja az agrárreform törvény miniszteri indokolásában²⁶ — s a bizottságoknak a kisajátítások szükségességének a megállapítására adott hatalom sok törvénybe ütköző visszaélésre adott alkalmat, különösen a kényszerbérletek eseteinél tudvalevőleg, melyek a végleges kisajátításokat megelőzték.“

A földbirtokosok viszont teljesen ki voltak szolgáltatva a kisajátító hatóságok önkényének, azok törvénytelen eljárása ellen jogorvoslatot nem kaptak. Alig volt földbirtokos, aki kisebb-nagyobb sérelmet ne lett volna kénytelen elszenvedni, egy azonban, a bérösszegek törvénytelen megállapítása, mind-egyiket egyaránt sújtotta.

A kényszerbérleti rendelet értelmében a kényszerbérösszeget a kisajátítások alkalmával az illető vidéken érvényben volt szabadbérleti szerződésekben megállapított bérösszegek alapján kellett volna a kisajátító hatóságoknak megállapítaniuk. A szabadbérleti szerződésekben megállapított hasznbér a kisajátítás idején vidékenként 1½—2 mázsa búza között váltakozott holdankint, a búza ára pedig átlagosan 200 lei volt. Ennek alapján tehát a kényszerbérösszegeket 3—400

²⁶ Erdélyi román földbirtoktörvények, 35. old.

leiben kellett volna megállapítani, míg a valóságban, az *Erdélyi Gazdasági Egylet* adatgyűjtése szerint, átlag 40—60 leiben állapították meg, de igen gyakoriak voltak az ennél alacsonyabban megállapított bérösszegek is. Többek között például egy szovátai birtok kényszerbérletbe kisajátított legelőjéért holdankint 1 leit állapított meg a kisajátító hatóság.²⁷

Mindamellet a kényszerbérleők nem fizették a bérösszegeket s noha a kényszerbérek az Agrár Bizottság 29326—1920. számú rendelete értelmében a közigazgatási úton lettek volna behajtandók, az illetékes hatóságok egyáltalán nem szorgalmazták, ha pedig a károsult felek panaszt emeltek ez ellen, a rendelet határozott útasításával szemben polgári perre utasították őket.²⁸

A kényszerbérleti időszak alatt uralkodott törvénytelen-ségekre különben hűen világít rá az Erdélyi Gazdasági Egyletnek a kényszerbérleti sérelmek tárgyában az uralkodó elé terjesztett alábbi felirata:

Sz.: 967. I. 130—1920.

Felség!

Egyletünk a földbirtokreformnak Erdélyben, a Bánátnban és a magyar részekben egyletünk tagjaira sérelmes, számos esetben jog- és törvényellenes, a termelés érdekeit a legnagyobb mérvben veszélyeztető és antiszociális kezelési módja ellen, Felséged kormányánál ismételten szóban és írásban felszólalt. Míután a megtett lépéseinknek eddigelé semmi eredményét nem észleltük, vesszük magunknak a bátorságot ahhoz, hogy ezúttal Felséged legmagasabb személyéhez forduljunk, így remélve sérelmeinknek legigazságosabb orvoslását megtalálhatni.

Az agrárreform tárgyában Erdélyre, a Bánátra és a magyar részekre vonatkozó hatállyal 3911—1919. szám alatt kibocsátott és Felséged által aláírt rendelettvörvény 2-ik cikkének 4-ik pontja a következőképpen hangzik:

²⁷ Erdélyi Gazda, 52. évf. 26. szám.

²⁸ Az Erdélyi Gazdasági Egylet 876—II—5—1920. sz. miniszteri felirata az agrársérelmek tárgyában. „Erdélyi Gazda“ 51. évfolyam 8—9. szám.

„Valamennyi mezőgazdasági birtok, mezőgazdasági-
lag művelhető részéből kisajátítható lesz, — ide tartoz-
nak a városi községek külsőségei is — bárki legyen az
ingatlan tulajdonosa és bármilyen legyen is az ő jogi
cselekvőképessége, vagy a kisajátítandó ingatlan jogi
természete, az 500 kat. holdon felüli rész. E maximumon
alul is folytatható lesz a fokozott arányos kisajátítás
20%-os kulcs alapján, amely művelet 200 kat. hold mér-
tékig megismételhető lesz.“

Garoflid C. államminiszter és földművelésügyi bizott-
sági elnök által 1920 november hó 5-én 30.313. szám alatt
kibocsátott határozat 1. cikke ezzel szemben így hangzik:

„Kényszerbérlet alá esnek a megművelhető földte-
rületek, legelők és síkrétek, hegyi és havasi legelők és
kaszálók, melyek kisajátítandók. A kényszerbérlet 200
holdig fog terjedni és ott, ahol szüksége mutatkozik, ki-
vételesen a földművelésügyi bizottság engedélyével ezen
határ alá is.“

Míg tehát a rendelettvény a birtokoknak 500,
illetőleg 200 holdig való fakultatív kisajátítását rendeli,
addig a miniszteri határozat, a birtokok 200 holdon fe-
lüli részeinek kényszerbérletbe adását imperative írja elő.

A 3911—1920. számú és azt módosító 2478—1920.
számú rendelettvények megszabják, hogy kik igény-
jogosultak az agrárreform szempontjából.

Ennek dacára a 30.313. számú miniszteri határozat
a következőképpen rendelkezik és pedig: bevezető részé-
ben: „... a 3911—1919. számú és az azt módosító 2478—
1920. számú rendelettvény előírása értelmében még ott
is alkalmazandó, ahol nem volnának igényjogosult föld-
művelők, akik a kényszerbérlet alá vetett birtokokat el-
foglalják“.

3-ik cikkében: „... a kényszerbérlet alá került föld
elsősorban az igényjogosultak között és aztán azok kö-
zött, akik azt meg tudják művelni, osztandó fel“.

4-ik cikkében: „Mindkét esetben, minden falusit
megillető terület a kényszerbérletek alá eső földbirtok te-
rületének és mindenki munkaképességének megfelelően
határozandó meg, anélkül azonban, hogy a vármegyei bi-

zottságnak a 33-ik cikk utolsó bekezdéséhez szigorúan ragaszkodnának...“

Megállapítjuk, hogy fentiekből kitűnőleg, a miniszteri határozat Felséged által aláírt rendelettörvényekkel ellentétben áll és azok fölé helyezkedik. Miután államjogi szempontból ez teljesen megengedhetetlen, mély alázattal arra kérjük Felségedet, hogy királyi hatalmával élve, találja helyesnek eme különböző foku jogszabályok közötti ellentétet oly módon megszüntetni, hogy a miniszteri határozatnak a Felséged jóváhagyásával hozott rendelettörvényekkel ellenkező rendelkezései hatályon kívül helyeztessenek.“

Az uralkodó elé terjesztett felíratra semminemű válasz nem érkezett vissza.

Elképzelhető, hogy mily önkényt gyakoroltak az alantobb hatóságok, ha maga a miniszter is szembehelyezkedett a törvénnyel.

A kényszerbérleti eljárások körül felmerült jogtalanságok és visszaélések megvilágítására itt idézünk még az *Erdélyi Gazdasági Egyletnek* e tárgyban, 1921. évi június hó folyamán 947—1921. szám alatt kelt, a kormány elé terjesztett memorandumából egyes részleteket:

„A (birtokos birtokában) meghagyandó részek kiválasztása a tulajdonosnak jogában áll, ezt a jogot úgy a rendelettörvény, valamint a kényszerbérleti rendeletek is biztosítják, ennek dacára például Háromszék-, Torda-Aranyos- és Kolozsmegyékből számos panasz érkezik, hogy a végrehajtó közegek a tulajdonos szabad választási jogát nem tartják szem előtt.

Az agrárbizottság végzéseinek meghozatalába azok végrehajtására felelőtlen elemek, mint közigazgatási hivatalnokok, lelkészek stb. beleavatkoznak, azokat politikai pártcélokra befolyásolni igyekeznek, a hozott határozatok végrehajtásában gátolják, mindezt nagyobbára politikai pártcéllal.

A kényszerbérleti tárgyalásokra a tulajdonost számtalan esetben nem idézték meg, vagy pedig amennyiben idézést kapott volna, ezt már a tárgyalások megkezdése

után vette kézhez, aminek következtében egyfelől az egyik érdekelt fél gátoltatott érdekeinek megvédésében, másfelől a bizottságok egyoldalú információi alapján oly határozatokat hoztak, amelyek a tényállás ferde beállítása következtében végrehajthatatlanok, vagy pedig az erre vonatkozó rendelkezéseknek ellentmondanak. Ennek következménye számos felebbezés, panasz, úgy a birtokos, mint a kényszerbérletiek részéről, eljárások megújítása, új határozat hozatalok, miközben az idő halad, a gazdasági munkák folynak, a kérdéses területen egyik fél sem dolgozik, vagy mindkét fél dolgozni akarna. Ebből összeközlések, surlódások, erőszakoskodások, tettegességek származnak.

Miniszter Úr legutóbbi rendeletében a kényszerbérleti eljárások befejezési határnapjául február hó 1-ét és birtokbahelyezés napjául március hó elsejét tűzte ki, ennek dacára a kényszerbérleti eljárások túlnyomó része csak február és március havában folytatódott le, sőt helyenként ma, május 23-án is tartanak kényszerbérleti tárgyalásokat. Azt hisszük, fölösleges azt részletesebben vázolni, hogy ez a jelen gazdasági év termelése szempontjából mit jelent.

Egyben felemlítjük, hogy számos helyen az 1920. évi kényszerbéreket még mindig nem fizették meg a tulajdonosoknak.

Külön beadványban is, de jelenleg újra felhívjuk a Miniszter Úr figyelmét a kisbirtokosokat sújtó közlegelek kényszerbérbe adására, melyet semmiféle rendelkezések meg nem engednek, ennél fogva teljesen önkényes eljárás alapján történnek és kisbirtokosokat forgatnak ki vagyonukból.“

A magyar kisbirtokosok közül különös sérelem érte a telepés kiscgazdákat. A volt magyar kormány által Temes, Krassósözörény és Nagyküküllő vármegyébe telepített magyar kiscgazdák kisbirtokait is kényszerbérlet alá vetették s a kényszerbérletbe kisajátított földeiket a szomszédos román községek lakosai között osztották szét. Ugyanigy jártak el Kolozsvármegyében Ajton, Pata és Györgyfalva magyar kiscgazdáival, akiknek az Altruista Banktól vásárolt földjeiket adták

kényszerbérletbe a szomszédos községek román kispapjainak. Ezek az esetek egymagukban is hűen világítják meg a kényszerbérleti intézmény antiszociális és egyoldalú nemzeti szempontból való alkalmazását, de a fenti esetekhez hasonló törvénytelen visszaélés állandó jelenség volt az egész kényszerbérleti rendszer alatt.

Kényszerbérleti veszteségünk.

A kényszerbérleti intézmény behozatalát, mint említettük, a kormányzat a termelés biztosításának a szükségességével indokolta. Hogy a kényszerbérleti rendszer ideje alatt ennek éppen a fordítottja következett be, az alábbi összehasonlító statisztikai táblázat igazolja:²⁹

A termény neve	Az 1911-13 években átlagosan		Az 1919. évben átlagosan		Az 1920. évben átlagosan	
	bevetett terület hektárban	termény eredmény q.-ban	bevetett terület hektárban	termény eredmény q.-ban	bevetett terület hektárban	termény eredmény q.-ban
Buza . . .	978,262	8,909,758	788,030	5,504,743	649,752	3,846,938
Rozs . . .	147,737	1,724,354	99,378	829,552	66,404	462,133
Árpa . . .	119,964	1,199,640	112,050	971,930	115,486	828,469
Zab . . .	310,047	2,582,510	222,696	1,970,275	227,407	1,804,782
Tengeri . .	968,251	9,582,510	746,726	6,524,262	653,478	5,760,950
Burgonya	76,223	4,815,148	66,258	1,941,092	42,592	1,941,622
Cukorrépa	1,250	3,500,000	4,707	589,459	5,680	534,820
Összesen :	2,712,984	32,313,920	2,039,845	18,330,313	1,760,799	15,179,714

Az összehasonlító táblázat adatai szerint a gabonatermelés céljaira szolgáló terület az 1911—13. és az 1920. évi adatok összehasonlítása alapján 41%-kal, a gabona terméshozama pedig 47%-kal csökkent. A burgonyával bevetett terület csökkenése 45%, terméshozamának a csökkenése pedig 60% volt. Végeredményben az összesen bevetett területek csökkenése 36%-ot, az összes terméshozam csökkenése meg 54%-ot tett ki az 1911—13. évek eredményéhez viszonyítva.

Íme, a „termelés biztosítása érdekében“ behozott kényszerbérleti intézmény gazdasági eredménye.

A gabona termés-csökkenése következtében, a gabona métermészáját 200 lejel számítva, 2,281,100.000 leire tehetjük

²⁹ Az Erdélyi Gazda, 53. évf. 7. számából.

a termésökkenés folytán előállott károsodás összegét. A burgonyánál ez a veszteség, métermázsánként 50 leies árat véve alapul, 143,676.300 lei, a cukorrépánál pedig, métermázsáját 30 lejfel számítva, 88,805.400 lei. A termésökkenés következtében beállott károsodás végösszege tehát 2.518,581.700 leiben állapítható meg.

Sokkal közelebből fog érdekelni azonban az a kérdés, hogy mit veszített maga a magyar földbirtokos osztály a kényszerbérleti kisajátítás folytán. A kényszerbérleti kisajátításokról szóló hivatalos kimutatás adatai szerint az 1919. évben 154.136 kat. holdat, az 1920. évben 770.861 holdat és az 1921. évben 1,304.201 kat. holdat sajátítottak ki.

Ha a kényszerbérleti kisajátítások folytán előállott károk kiszámításánál holdankint 2 métermázsas tiszta hozadékot veszünk alapul, mázsánkénti 200 leies árban, a következő eredményt kapjuk:

1919. évben	154.136	kat.	hold	utáni	tiszta	hozadék	61.654.400—	lei
1920.	"	"	"	"	"	"	308.344.400—	"
1921.	"	"	"	"	"	"	521.680.400—	"

Összesen: 2.229.108 kat. hold utáni tiszta hozadék 891.679.200— lei

Mint hogy a hivatalos kimutatás a kényszerbérletbe kisajátított és kiosztott területek kimutatásánál a nemzetiségi adatokat nem tüntetik fel, kényszerbérleti veszteségünk kiszámításánál a száz holdon felüli birtokaink arányszámát kell alapul vennünk. Tekintve, hogy a száz holdon felüli birtokok 87.16%-a a magyarság tulajdonát képezte, nyugodtan állíthatjuk, hogy a kényszerbérletbe kiosztott földek 87.16%-a is magyar tulajdon volt. Kényszerbérleti veszteségünket tehát a fenti összeg 87.16%-a, vagyis 777,189,590 lei képezi.

Kétségtelen azonban, hogy tényleges veszteségünk még ennél az összegnél is nagyobb, mert a kényszerbérleti kisajátítást igen gyakran a 100 holdon aluli birtokainknál is alkalmazták, a román birtokokat pedig majdnem kivétel nélkül mindenütt megkimélték a kényszerbérleti kisajátítástól.

Tényleges veszteségeink kiszámításánál figyelembe kell még vennünk azt is, hogy a kényszerbérletek ideje alatt közép- és nagybirtokaink a birtokterület lecsökkenése következtében élő és holt leltárakat nem tudták produktíve hasznosítani. Így éveken keresztül használatlanul heverték a me-

Sorszám	1919.						1920.						1921.						
	82—1919. sz. rendelet alapján kényszerbérletbe adott területek						7153 és 20393. sz. rendelet alapján kényszerbérletbe adott területek						5617. és 30313—1921. sz. rendelet alapján kényszerbérletbe adott területek						
	Hold		erdős legelő		összesen		Hold		erdős legelő		összesen		Hold		erdős legelő		összesen		
szántó	rét	legelő	erdős legelő	összesen	szántó	rét	legelő	erdős legelő	összesen	szántó	rét	legelő	erdős legelő	összesen	szántó	rét	legelő	erdős legelő	összesen
1	—	—	—	—	—	23581	7025	10094	—	40700	31575	9279	12525	—	53379	—	—	—	53379
2	—	—	—	—	—	33009	1768	8214	670	40316	97996	3409	21421	3330	126156	—	—	—	126156
3	—	10	3835	—	20630	20750	10	8819	28754	47626	2646	19168	14826	84266	—	—	—	84266	
4	16785	114	3084	—	3353	828	1446	8390	10664	2506	1444	3738	8283	15971	—	—	—	15971	
5	300	150	250	—	700	250	830	1000	4330	4149	1573	1153	1357	8232	—	—	—	8232	
6	8320	992	7890	—	17968	13743	11367	36883	45284	107007	40504	15768	39882	46112	142176	—	—	—	142176
7	850	1420	—	—	12020	2850	3500	—	18000	24350	4300	10000	—	50000	64300	—	—	—	64300
8	1282	373	1222	—	2877	20685	7742	6293	24990	65890	46520	4816	—	30870	82206	—	—	—	82206
9	—	120	116	—	486	155	135	292	—	582	3134	3136	2807	—	9077	—	—	—	9077
10	—	1864	120	—	2288	6725	1221	3120	144756	156822	15715	622	3195	153632	173164	—	—	—	173164
11	—	264	304	—	4664	1591	6342	2301	10234	1629	6375	2301	—	10305	—	—	—	—	10305
12	3000	1800	2000	—	4664	30000	453	1000	31453	50000	1000	—	—	12507	63507	—	—	—	63507
13	3000	36	700	—	3736	30000	453	1000	7421	15894	3610	2910	2725	10462	19707	—	—	—	19707
14	679	334	320	—	3829	4036	2283	2150	7421	15894	3610	2910	2725	10462	19707	—	—	—	19707
15	310	60	318	—	1376	461	688	1400	2250	4799	1266	813	79	2687	4845	—	—	—	4845
16	—	—	—	—	—	29353	3261	22013	3083	67710	41251	5391	28470	16964	92076	—	—	—	92076
17	670	936	2000	—	3666	1402	1373	8337	11113	2134	1792	7630	—	11556	—	—	—	—	11556
18	11697	2104	12397	—	26198	18119	2251	27338	47708	37765	1506	26500	—	65780	—	—	—	—	65780
19	16480	6120	13514	—	36114	11374	2464	10027	23865	10647	2796	9912	—	23355	—	—	—	—	23355
20	415	—	150	—	1455	1250	500	—	3750	4731	178	2185	—	5436	—	—	—	—	5436
21	—	—	—	—	—	42216	6119	2131	50466	125926	5355	20961	—	—	152252	—	—	—	152252
22	3160	1661	3388	—	8209	16733	4067	11171	31890	63507	5120	15300	—	25760	109687	—	—	—	109687
Összesen :	67736	17576	54234	14590	154136	278939	60043	160821	271058	770861	609780	82502	223527	385982	1304201	—	—	—	1304201

zőgazdasági gépek és egyéb berendezések és tétlenségre volt kárhóztatva az ígás állatállomány. Ha az élő és holt leltár amortizációjára és fentartási költségeire csupán egy negyed métermázsa búzát számítunk holdankint, akkor ez 2,229.198 kat. hold után számítva a fenti 777,187.590 lei összeghez adva 888,647.490 leire rug. A magyarság vesztesége tehát a három kényszerbérleti év alatt közel egymilliárd leit tett ki, amely veszteséggel szemben úgyszólván semmi kárpótlást sem kapott, mert a kényszerbérlelők még a nevetségesen alacsony összegben megállapított kényszerbért sem fizették meg.

IV.

A földbirtok kisajátítási törvények.

Az erdélyi agrárreform törvények.

Az erdélyi földbirtokreformra vonatkozólag, mely a közép- és nagybirtokok végleges kisajátítása és felosztása felől intézkedik, három törvény jelent meg. Az első az erdélyi Kormányzó Tanács (Consiliul Dirigent) 1918. szeptember 10-iki 3911—1919. számú rendelet törvénye,³¹ a második az Avarescu kormány 1920. évi július 9-én kelt, az előbbi rendelet-törvényt novelláris utón módosító 2478—1920. sz. rendelet-törvénye³² és a harmadik az 1921. évi július 23-án kelt 3610. számú agrárreform törvény.³³ Az előbbi kettő nem került végrehajtásra, az agrárreformot a harmadik, ú. n. Garofild-féle törvény alapján hajtották végre.

Abból a célból, hogy láthassuk miként tágítják ki az egymást követő agrárreform törvények a kisajátítás alá eső birtokok kategóriáit és a kisajátítás mértékét, az alábbiakban ismertetjük az egyes törvények főbb rendelkezéseit.

A Kormányzó Tanács 3911—1919. számú rendelet törvényének a lényegesebb pontjai, melyek a kisajátítás célját indokolják és a kisajátítás mértékét, valamint az igényjogosultak kategóriáit állapítják meg a következők:

1. cikk Az 1918. évi december hó 11/25-ik napján kelt 3632. sz. rendelet-törvény 5-ik cikkében foglaltak alapján és az Erdély, Bánát és a többi volt románlakta területek összes románjainak meghatalmazott képviselői által Gyulafehérváron 1918. évi november hó 18-án (december hó 1-én) megtartott nemzetgyűlésén hozott határozata III. cikkének 5-ik

³¹ Monitorul Oficial, 1919. évf. 117. szám.

³² Monitorul Oficial, 1920. évf. 55. szám.

³³ Monitorul Oficial, 1921. évf. 93. szám.

pontjában foglaltakkal összhangban ezennel kimondatik az állam kisajátítási joga közérdekből és a jelen rendelettvényben foglalt mértékben és feltételek alatt:

1. Falusi parasztbirtokok szaporítása, kiegészítése és tökéletesítése céljából.

2. A falusi gazdálkodás belterjesebbé tételének előmozdítása céljából, középbirtokok és mintagazdaságok meghagyása, vagy a körülményekhez képest ilyeneknek alapítása által.

3. A nemzeti ipar fejlődésének megkönnyítése céljából a létező, vagy jövőendő ipar céljaira oly területek biztosítása által, amely területeknek földrajzi, térrajzi és földtani körülményei fenti célokra való alkalmasságukat feltétlenül indokolttá teszik.

4. Városokban, továbbá bánya-, ipari- és fürdőközpontokban a megélhetési viszonyok megkönnyítése céljából oly alkalmas területeknek a biztosítása által, amelyekben a munkások és más szerény életviszonyok között levő lakosok részére kisgazdaságok alapíthassanak.

2. cikk. E célból:

1. Teljes egészükben ki fognak sajátíttatni:

a) idegen államok alattvalóinak, legyenek legyen idegenek akár származásuknál fogva, akár pedig házasság folytán vagy más módon, idegennek számítatván a kiegészített Romániának valamennyi lakói is, akik az állampolgárság tárgyában alkotandó törvény alapján idegen állampolgárságra fognak optálni, összes ingatlanai, jogi természetűre és kiterjedésre való tekintet nélkül

b) Az összes, akár magán, akár közjelleű jogiszemélyeknek, intézményeknek, testületeknek, alapítványoknak, pénztézeteknek, vállalatoknak stb., amelyeknek székhelye vagy tulajdonképeni működési területe a kiegészített Románia területén kívül fekszik, összes ingatlanai jogi természetűre és kiterjedésre való tekintet nélkül.

c) Azok az ingatlanok, amelyek tudományos szempontból különös jelentőséggel bírnak.

2. Egész terjedelmükben kisajátíthatók:

a) Mindazon ingatlan birtokok, amelyek 1917. november hó 1. után, a volt magyar kormányának az ingatlanok szabad forgalmának korlátozása tárgyában kiadott rendeletei alapján kerültek jelenlegi birtokosaik tulajdonába.

b) Az I-ső pont b) bekezdésében foglalt összes alattvalók összes mezőgazdasági birtokai jogi természetűre és kiterjedésre való tekintet nélkül, még az esetben is, ha nevezettek székhelye a kiegészített Románia határain belül feküdnék; kivételt egyedül csak azon birtokok és birtokrészek képeznek, amelyek minden kétséget kizárólag valamely különleges tu-

dományos, művészi, köznevelési, egészségi, kegyes, vagy pedig nemzetgazdasági célt szolgálnak.

Ilyen kivételek ujonan is kreálhatók.

Nem fognak e kategória alá tartozni és e pontban foglalt intézkedések alapján nem lesznek kisajátíthatók politikai községek erdői, hegyi és községi legelői, továbbá az 1898. évi XIX. sz. magyar törvényeikk I-ső szakaszának b) c) és d) pontjaiban körülírt közbirtokosságoknak, úgyszintén a volt határőrvidéki ezredek vagyonszösségének hasonló birtokai.

Nem lévén erkölcsi személyek, nem fognak e kategória alá tartozni azok a birtoktársaságok sem, amelyek több tulajdonos önkéntes hozzájárulásából alakulván, a telekkönyvben ma is az egyes tulajdonostársak hányadrészekben kifejezett résztulajdonát képezik, e birtokok csakis a 2. cikk 4. pontja és a következő cikk rendelkezései alá fognak tartozni.

Azok az erdők, amelyek az e pontban megjelölt jogalanyok, vagy személyzetük tüzi- és épületfa szükségletét szolgálják, ugyancsak mentesítve lesznek a kisajátítás alul oly mértékben, amelyben a teljes szükségletet fedezik.

Minden esetben mentesek maradnak a kisajátítás alul az egyházi és iskolai testületek megművelhető olyan földjei, legfeljebb 32 kat. holdig, amelyeknek a múltban vagy a jelenben is úgynevezett parochiális sessio, kanonika portio rendeltetésük volt, vagy van; — legfeljebb 16 kat. holdig — oly földjei, amelyek a múltban vagy a jelenben is tényleg tanítói javadalmozás célokra szolgálnak, illetve szolgáltak, — 12 évnél rövidebb szünetelés a rendeltetés jellegét nem változtatja meg, — továbbá ugyancsak mentesíttetni fognak a kisajátítás alul az egyházközségek legalább 5 kat. holdnyi kiterjedésű olyan megművelhető területei, amelyek az egyház szükségleteinek a fedezésére szolgálnak.

c) Az elmebetegék és gondnokság alatt állók összes mezőgazdasági ingatlanai, jogi természet és kiterjedésre való tekintet nélkül, amennyiben leszármazói nincsenek.

d) Az összes olyan 20 kat. holdnál nagyobb kiterjedéssel bíró mezőgazdasági ingatlanok, amelyek 1914 július 31 után kerültek oly tulajdonosok tulajdonába, akik addig nem foglalkoztak mezőgazdálkodással, kivételt egyedül a törvényes örökösödés útján való háramlás képez.

3. Kisajátítható az egész megművelhető terület:

Falusi községekben 30, városi községekben 10 kat. holdon felüli mindazon ingatlanokból, amelyek 1900 évtől kezdve 1918 évig 12 egymást követő esztendőn keresztül haszonbérbe, vagy részművelésbe voltak adva, kivételt csak az az eset képez, ha kiskorú tulajdonosok nagykorúságuk elérte és a haszonbérleti szerződés lejárta után birtokaikat saját kezelésbe vették. Nem élhetnek ezzel a kedvezménnyel azoknak a birtokoknak

a kiskorú tulajdonosai, amely birtokok, mielőtt kiskorú tulajdonosaik tulajdonába kerültek volna, legalább 6 egymást követő éven át haszonbérbe voltak adva.

4. Kisajátítható lesz valamennyi mezőgazdasági birtok megművelhető részéből — ide tartoznak a városi községek külsőségei is — bárki legyen az ingatlan tulajdonosa és bármilyen is legyen a jogi cselekvőképessége, vagy a kisajátítandó ingatlan jogi természete — az 500 kat. holdon felüli rész. E maximumon alul is folytatható lesz a fokozatos arányos kisajátítás 20 százalékos kules alapján, amely művelet a minimális 200 kat. hold mértékig megismételhető lesz.

4. A földművelési resort főnökének előzetes beleegyezése és az ipari, közjóléti és pénzügyi resortok főnökeinek egybehangzó véleménye alapján a kisajátítás rendjén le lehet szállni:

Az eredetileg 200 kat. holdon felüli birtokoknál e mérték alá is, jelen rendelettvény 1. cikkének 1. pontjában körülírt célok elérése a 33. cikk 1., 3. és 5. pontjában felsorolt igényjogosult egyének kéréseire való tekintettel olyan közögekben és vidékeken, ahol a fenti cél eléréséhez szükségeselt föld hiányzik; továbbá az oly helyeken, ahol az 1. cikk 3. és 4. pontjaiban körülírt célok eléréséhez szükséges föld hiányzik; és végül ott, ahol a község rendes állatlétszámának legeltetéséhez feltétlenül szükséges legelő vagy teljesen hiányzik, vagy a meglevő legelő nem elégséges.

Városi községekben, úgyszintén bánya-, ipari- és fürdőközpontokban, de csakis e cikkben körülírt célok elérésére, az eredetileg 200 holdnál kisebb birtokok részei is kisajátíthatók, de legfeljebb csak 50 kat. holdig.

20. cikk. Az e rendelettvény alapján kisajátított földek kisajátítási ára kat. holdanként az illető földek osztályozása és minősítése szerint állapíttatik meg. A vételár összege bármilyen, annak megállapítására alkalmas tényező figyelembevételével történik u. m.: a kisajátított földnek az illető vagy szomszéd községekben 1913. évbeli vételár, a szokásos haszonbérösszegek, hitelintézetek által eszközölt becslés katasztrális holdanként, tiszta jövedelem, a föld minőségének szakértő által történt becslése, a földadó és bármely más, az utolsó öt évről (egészen 1913-ig visszamenőleg) vett adat. A számítás leiben fog történni.

Ahol a speciális körülmények folytán a fenti módon kiszámított kisajátítási ár aránytalanul magas, vagy alacsony lenne, ott a kisajátítási ár nyomós indok alapján megfelelően módosítható. A 2. cikk b) és c) pontjaiban említett ingatlanok kisajátítási ára nem haladhatja meg a közönséges értéket és az ingatlanok különleges jellege nem vehető figyelembe.

33. cikk. A falusi földművesek a következő sorrendben fognak a földben résesíttetni:

1. Mindazok a háborúban rokkanttá vált községbeli családfő volt gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások, akik a mozgósítást megelőző utolsó két esztendőben és amennyiben leszereltek, a kisajátítás idején is a kisajátított ingatlanon dolgoztak és kik családjukkal együtt képesek a földet megművelni. Ugyancsak ide soroztatnak a háborúban elesettek özvegyei és családtagjai, amennyiben a jelzett feltételeknek megfelelnek.

2. Mindazon községbeli családfő volt gazdasági cselédek, akik az utolsó két évben és amennyiben leszereltek, a kisajátítás idején is a kisajátított ingatlanon dolgoztak, amennyiben a háborúban katonai szolgálatot teljesítettek anélkül, hogy rokkantakká váltak volna.

3. Az összes háborúban rokkantakká vált családfők, akik családjukkal együtt képesek a földet megművelni. Ide tartoznak a háborúban elesettek özvegyei és családtagjai.

4. Az összes olyan családfők, akik a háborúban katonai szolgálatot teljesítettek, anélkül, hogy rokkantakká váltak volna.

5. Mindazon nőtlen férfiak, akik a háborúban rokkantakká váltak, de a föld megművelésére képesek.

6. Mindazon a nőtlen férfiak, akik a háborúban részt vettek, anélkül, hogy rokkantakká váltak volna.

7. A Kormányzó Tanács rendeletére mozgósítottak családtagjai.

8. Azok az emigránsok, akik visszatértek, illetve családtagjaik, ha nem lenne más családfenntartójuk.

9. Azok a családfők, akik nem vettek részt a háborúban.

10. Azok a nőtlen férfiak, akik a háború folyamán nem teljesítettek katonai szolgálatot. Az egy kategórián belül sorozottak között elsőbbségük van azoknak, akiknek nagyobb családjuk van. Családtagnak számítanak mindazok, akiket ugyanazon családfő, illetve egyedüli családfenntartó tart el, tekintet nélkül arra, vajjon törvényes vérrokonok-e, örökbe fogadottak-e, vagy sem.

36. cikk. Amennyiben a falusiak kielégítése után még maradna rendelkezésre álló föld, a consiliul superior-nak jogában áll jelen rendelettvény I. cikkének 2. pontja szerint új középirtokokat és mintagazdaságokat alapítani.

A törvényrendelet a kisajátítás alá kerülő birtokok két főcsoportját különbözteti meg: a teljes kisajátítás alá eső és a részleges kisajátítás alá eső birtokok csoportjait.

Általában teljes kisajátítás alá esik: 1. Minden külföldi illetőségű fizikai és jogiszemély birtoka. 2. Az összes belföldi illetőségű jogiszemélyek birtoka, kivéve a községek, közbirto-

kosságok és a határőrezredek birtokait valamint az egyházi és iskolai birtokokat 32, illetve 16 katasztrális holdig. 3. Az 1917. november óta gazdát cserélt birtokok. 4. Az 1914. július óta gazdát cserélt birtokok, amennyiben kiterjedésük 20 kat. holdnál nagyobb és tulajdonosuk azelőtt mezőgazdálkodással nem foglalkozott. 5. Az elmebetegék és gondnokság alatt állók birtokai, amennyiben leszármazottjaik nem lennének.

Részleges kisajátítás alá esik: minden mezőgazdasági ingatlan 500 kat. holdon felül. Meghatározott esetekben a kisajátítás 500 holdon alul is foganatosítható 20%-os kules alkalmazása mellett egészen 200 holdig. Városok, bánya-, ipari- és fürdőtelepek határában a kisajátítás kiterjedhet 50 holdig. Falusi községek határában 30 kat. holdon, városok határában pedig 10 kat. holdon felül kisajátítandó minden birtok, mely 1900. évtől 1918. évig 12 egymást követő éven át haszonbérletbe vagy részes művelésbe volt kiadva.

A törvényrendelet teljesen megszünteti a nagybirtokokat, alaposan megnyirbálja a középbirtokokat, de sok esetben megtámadja a kisbirtokokat is.

Minthogy a fenti törvényrendelet nem került végrehajtásra, jelentőséggel csak annyiban bír, amennyiben alapját képezi a többi agrárreform törvényeknek.

A Kormányzó Tanács agrárreform rendelettvényének a megjelenése idején a békeszerződés még nem volt megkötve. Az erdélyi magyarság a megszállást jellemző elnyomatás alatt élt, polgári jogai nem voltak, szabad mozgási szabadságában teljesen meg volt gátolva, a sérelmes és kiméletlen törvény ellen tehát nem is állt módjában tiltakozni.

1920. év június hó 9. napján megjelent a második agrárreform rendelettvény 2478—1920. szám alatt. A 2478—1920. számú rendelettvény az előbbi 3911—1919. számú rendelettvényt módosítja. Lényegesebb módosítást azonban csupán a kisajátítási eljárásra vonatkozó fejezete tartalmaz, a kisajátítás jogosultságára és mértékére vonatkozó fejezet nem szenved jelentős változást.

A második agrárreform törvényrendelet megjelenése már a békekötés idejére esik. A békekötés után (1920 június 4.) lassan kezdetét veszi az erdélyi magyarságnak a megváltozott viszonyokhoz való szükségszerű hozzáalkalmazkodása.

Politikai szervezkedésről még nincs szó, egyelőre csak gazdasági szervezetein keresztül igyekeznek egyensúlyi helyzetét megtalálni.

Megbénult gazdatársadalmi szerveink is felveszik a munkát, amit különösen szükségessé tett a küszöbön álló agrárreform veszedelme. A második agrárreform törvényrendelet megjelenése alkalmával a magyar gazdasági egyletek már erélyes tiltakozást fejtenek ki a törvény kiméletlen és nemzetünk érdekeit súlyosan veszélyeztető rendelkezései ellen. A tiltakozó gyűlések, deputációk és memorandumok egymást követik.

Legelsők közt az *Erdélyi Gazdasági Egylet* terjeszt fel egy terjedelmes memorandumot a kormányhoz, 1920. augusztus 20-án.

Az E. G. E. memorandumja az erdélyi gazdatársadalom nevében emeli fel tiltakozó szavát. Memorandumában ismerteti Erdély birtokmegosztási viszonyát szociális szempontból, mely általában kielégítő. Rámutat, hogy Erdélyben mindennütt a háromnyomásos ugartartó gazdálkodás divik, ez pedig ellent mond a földéheességnek. Egy szociális szellemű agrárreformnak szívesen alá veti magát, de felemeli szavát a jelenlegi agrárreform törvény megvalósítási módja és formája ellen. A jelenlegi törvény alapján végrehajtandó agrárreform — írja — „a magyar birtokosság tönkretételét s az azok birtokában levő ingatlan vagyron elkobzását jelenti“. Kívánja, hogy az agrárreform törvény parlamentáris úton valósíttassék meg, ne pedig törvényrendelet útján, az érdekelt gazdatársadalom és a kisebbség kizárásával.

Helyteleníti, hogy a törvényrendelet a nagy- és közép-birtokokat csupán *vagyontárgynak* tekinti, holott ez a termelés érdekeit tartva szem előtt, *üzemtipusként* kezelendő s mint ilyennek a megszüntetése a legnagyobb veszedelemmel fenyegeti a termelés érdekeit. Sérelmezi az egyházi, iskolai, és alapítványi birtokok kisajátítását, melyek mind kulturális célokat szolgálnak. Igazságtalannak bélyegzi a haszonbérletbe adott birtokok kisajátítását, mert ez egy jelentős társadalmi osztálynak, a bérlőosztálynak a halálra ítéltése, de különösen sérelmes a részesművelésbe adott földeknek a haszonbérbe adott birtokokkal egy kalap alá való fogása, mert így, majd-

nem kivétel nélkül minden birtokot ki lehet sajátítani, amennyiben a közép- és nagybirtokok a tengerinél és a mesterséges takarmányoknál majdnem mindenütt a részes művelést alkalmazzák. A törvényrendelet legsúlyosabb intézkedése pedig az, hogy a kisajátított földekért kártérítésként a háború előtti értéket állapítja meg, holott az a valuta elértéktelenése folytán annyit sem tesz ki, amennyit szabadforgalmi adásvétel esetén átirási illetékként kéne fizessen a vevő az államnak. „Ha egy szociálista állam tesz ilyent és teszi az összes bármily természetű vagyonok tulajdonosaival szemben, akkor az rendszere folytán érthető, mert a köznek foglalja le, de ha ezt a vagyont ismét egyéni magántulajdonba adja, akkor ez teljesen érthetetlen.“

Románia pedig nem szociálista állam.

Tiltakozó feliratot intéz a kormányhoz a szászok mezőgazdasági érdekképviselői szerve, az *Erdélyi Szász Gazdasági Egylet*, valamint a vidéki magyar gazdatársadalmi szervek részéről a *Kisküküllővármegyei Gazdasági Egylet* és az *Aradvármegyei Gazdasági Egylet* is.

A kormány azonban teljesen figyelmen kívül hagyta a mezőgazdasági érdekképviselők feliratait s ezért az *Erdélyi Gazdasági Egylet* egy monstre gazda nagygyűlés összehívását határozta el.

Az *Erdélyi Gazdasági Egylet* gazda nagygyűlését 1920 december 5-én hívta egybe Kolozsvárra.

Az *Erdélyi Gazdasági Egylet* kolozsvári gazda értekezletén megjelentek Erdély, Bánság és a csatolt területek összes gazdasági egyesületeinek a kiküldöttei, valamint a gazdák, bérlők és gazdatisztek tekintélyes száma.

A gazdagyűlés ismételten állást foglalt az agrárreform törvényrendelet végrehajtása ellen és az újonnan megalkotandó agrárreform törvény főbb elveit határozati javaslatban szögezi le. Határozati javaslatát megküldte a kormánynak, a szenátusnak és a képviselőháznak.

A javaslat főbb pontjai a következők:

1. *A földreform törvény Románia egész területére egységes legyen.*

2. Csak annyi föld legyen kisajátítható, amennyi — a földet megművelni képes és hajlandó — földműveseknek, minden egyes földművelő családnak kellő munkalkalmat biztosító mérvig nemzetiiségi különbség nélkül való földhöz juttatása, valamint a közlegelők céljából szükséges.

3. Feltétlenül biztosítandó egy kisajátítás alól mentes területminimum, mely 500 kat. holdban lenne megállapítandó.

Egyházi, kulturális, élelmezési vagy más közcélokat szolgáló birtokok, mintagazdaságok, ipari, növénynevelő, nemesebb állatfajtákat nevelő gazdaságok mentesítendőek a kisajátítás alul ezen mérték fölött is.

4. Erdőkre és különleges művelési ágakra (szőlők, gyümölcsösök, komlósok, kertek stb.) e törvény ne terjedjen ki.

5. A bérletileg vagy részművelésben kezelt birtokok, a házilag kezelt birtokokkal egyenlő elbírálás alá kerüljenek.

6. A kisajátítást szenvedő a kisajátított földekért kártalanításul a kisajátítás időpontjában fennálló forgalmi árat vagy hozadértéket és pedig annak egyik felét készpénzben, másik felét államilag biztosított és lombardirozható záloglevelekben kapja meg.

7. A kisajátítási eljárás végrehajtása birói függetlenséggel rendelkező, nemzetiiségi különbségre való tekintet nélkül összeállított szervre bizassék, melybe szakközegek és a bíróság képviselői is belekapcsolandók, ugyancsak nemzetiiségre való tekintet nélkül.

Egyben tiltakozik a gazdaértekezlet, hogy a földbirtokreform a régi román királyság területén alkalmazott módtól eltérőleg Erdélyben, a Bánságban és a csatolt magyar területeken élő nemzeti kisebbségek ellen irányuló nyilvánvaló és a békeszerződésbe ütköző célzattal kezeltessék, valamint, hogy a kisajátítási eljárás, a valóságban a birtokelkobzáshoz hasonlóvá tétessék, amely ennél fogva a magántulajdon alapján álló állam általános jogelveibe, valamint az írott román alkotmányba ütközik.

Nem lehet azt mondani, hogy a kisebbségi birtokosság önös osztályérdekből küzdött volna az agrárreform ellen, a kolozsvári gazdaértekezlet határozati javaslata gazdáinknak a földbirtokreform iránt való messzemenő megértéséről tanuskodik. Mikor a magyar földbirtokosság az agrárreform ellen harcba szállt, nem magát védte, hanem nemzete érdekeit. Ő maga áldozatkészen állott egy igazságos és szociális érdeket szolgáló agrárreform mellé, ha az nemzete érdekeit nem sérti. A kolozsvári gazdaértekezlet határozata történeti dokumentum erről.

A gazdaértekezlet határozati javaslatában leszögzött elvek figyelemre méltatása mellett teljességgel ki lehetett volna elégíteni az agrárreform szociálpolitikai igényét. A kormány mégis figyelmen kívül hagyta a javaslatot és a harmadik agrárreform törvényt még antiszociálisabban és még kisebbségellenesen alkotja meg, mint amilyenek az előzőek voltak.

Az 1921. július hó 23-án megjelent harmadik agrárreform törvény főbb rendelkezései a következők:

1. cikk. Egybehangzóan ama határozatok 3. cikkének 5. pontjával, melyet Gyulafehérváron 1918. évi november hó 18-án (december 1-én), meghatalmazott képviselők útján az összes erdélyi, bánági, máramarosi és kőrösmenti románok nemzetgyűlése hozott és kiindulva a Nagy Nemzeti Tanács által megszavazott 3911—1919. számú törvényrendeletből, közérdekből kimondatik az állam kisajátítási joga, a jelen törvényben foglalt mértékben és feltételek szerint:

1. A falusi parasztbirtokok, nemkülönben a falvak községi legelőinek és erdőinek szaporítása és kiegészítése céljából.

2. A nemzeti ipar fejlődésének megkönnyítése céljából, fenntartván a meglévő, vagy a jövőben a földrajzi, helyszíni és földtani viszonyok alapján kétségtelenül létesíthetőnek mutató ipar számára szükséges földterületek.

3. A városokban, bánya-, ipari- és fürdőközpontokban való megélhetés megkönnyítése céljából, fenntartván egyes földterületek avégből, hogy munkások, tisztviselők és más szerény anyagi eszközökkel rendelkező lakosok számára kisgazdaságok létesíthessenek.

4. Közérdekű, művelődési, gazdasági, társadalmi és testnevelési szükségletek kielégítése céljából.

6. cikk. a) Kisajátíttatik egészben mindazon jogi személyeknek, melyek valami közérdek kielégítését célozzák mint

pl. testületek, alapítványok, intézetek, templomok, kolostorok, káptalanok, egyetemek, iskolák, kórházak, megyék, községek, összes falusi birtokai és a városok határában fekvő külsőségei.

Kivétetnek:

1. A 7. cikkben említett jogiszemélyek összes falusi birtokai és a városi határban fekvő külsőségei.

2. A községi, urbéres és közbirtokossági legelők, rétek és erdők, az 1913. évi X. törvény szerint szervezett társulatok legelői, az ezen törvényben foglalt kivételekkel.

33. A fentemlített jogalanyok által fenntartott iskolának a földművelés gyakorlati tanítására szolgáló megmunkálható földjei, amennyiben ezen rendeltetésük már 1918 december 1-e előtt meg volt.

Ezeknek kiterjedése iskolánként legfeljebb 200 holdat meg nem haladhat.

4. Az egyházközségnek megművelhető földjei legfeljebb 32 kat. holdig amennyiben ezek 1918 december elseje előtt létező parochiális sessiók, canonica porciók, redukált sessiók, jegyzői sessiók jellegével birtak, 8 kat. holdig az egyházi kántorok számára, valamint az iskolák megművelhető birtoka legfeljebb 16 kat. holdig, amennyiben ezek december elsején tanítói adományföldek jellegével birtak és erre a célra szolgáltak.

Kisajátítástól mentes marad 10 kat. hold kiterjedésig az egyházak egyházi célra szánt megművelhető földbirtoka. Nem részesülnek az ezen bekezdésben felállított mentességben azon anyaegyházak, melyek 300-nál és azon leányegyházak, melyek 100-nál kevesebb lelket számlálnak.

5. Az elemi iskoláknál tanítási és nevelési célból létesített fáskertek 5 kat. hold kiterjedésig.

6. A megművelhető földek minden érsekség részére 200 kat. holdig, minden püspökség részére 100 kat. holdig és pedig lehetőség-szerint a székhely közelében.

Ahol az érsekségeknek és püspökségeknek ilyen birtokok nincsenek, létesíteni kell a 86. cikkben felsorolt összes igény-jogosultak kielégítése után.³⁴

7. A lakóházak a hozzájuk tartozó díszkertekkel, a falusi belsőségek, az épületek, szőlők és ipari telepek, a malmok az azokat tápláló vizekkel.

8. Az erdők vagy az erdők ama részei, melyek az ezen cikkek megjelölt jogalanyok rendes tűzifa és épületfa szükségletének kielégítésére szolgálnak, de csak abban a mértékben, amely ezt a szükségletet fedezi.

9. A Comitetul Agrar előzetes beleegyezésével az árvahá-

³⁴ Itt a 92. cikk értendő a 86. cikk helyett.

zak-, agg- és szegényházak fenntartására szolgáló megművelhető földek legfeljebb 30 kat. holdig amennyiben 1918. dec. 1-e előtt ezen rendeltetésük már meg volt.

b) az örökbérletbe adott földek, akár be vannak ültetve (emphyteusis), akár nem, valamint a parasztok által legalább 5 évig szakadatlanul bérben birt. földek, ha a bérlő parasztok azokra házat, szállást, kezdetleges (falusi) vizimalmot, csusztatót építettek, szőlőt, vagy gyümölcsfákat ültettek; ezekben az esetekben a kisajátítás javukra történik.

A taxálistákat és zselléreket ugyanezen jogok illetik meg.

c) A tartósan távollevők (absentisták) földbirtoka.

Tartósan távollevő a jelen törvény értelmében az, aki 1918 december 1-től a jelen törvény javaslatának a törvényhozó testületben történt előterjesztéséig az országból távol volt, anélkül, hogy hivatalos megbízatása lett volna külföldön. Kivételnek a falusi földbirtokok 50 holdig.

7. cikk. Egészben kisajátítás alá esik:

a) Magánérdekek kielégítésére jogosult jogi személy u. m.: bankok, kereskedelmi és névtelen társaságok, vagyonközösségek, szaktársulatok stb. falusi földbirtokaiból és városi külsőségeiből megművelhető föld.

Nem esnek ez alá a pont alá, ha csak a jelen törvény kivételeket nem tesz, azoknak a magánjellegű erkölcsi személyeknek a földbirtokai, melyek 1918 december 1-e előtt már létrejöttek és belajstromoztattak, amennyiben a földművelés vagy ipar üzése végett alakultak s most is azt a célt szolgálják.

Ezen földbirtokok kisajátítása a jelen törvény 8. cikke szerint fog történni.

b) A gyógyíthatatlan elmebetegeknek, az élethossziglan gondnokoltak birtokaiból az összes megművelhető föld, ha nevezettnek leszármazóik nincsenek.

c) Az 1914 augusztus 1-től a jelen törvény kihirdetéséig, szabad kézből, vagy árverésen eladott valamennyi falusi birtokokból vagy városi külsőségekből az összes megművelhető föld.

Kivételnek 100 kat. holdig a földművelők, papok, tanítók vagy családtagjaik által eszközölt vásárlások, nemkülönben az elcserelés végett azon tulajdonosok által eszközölt vételek, kik ezen időközben oly célból adták el birtokaikat, hogy belterjes gazdálkodást üzzenek.

Az ily módon megvett birtokok a jelen törvény rendelkezései szerint sajátíthatnak ki.

d) Kisajátíthatók a Comitetul Agrar előzetes beleegyezésével mindazon falusi birtokok, melyek 1917 december 1 után, a volt magyar kormánynak az ingatlanok szabad forgalmának a korlátozásáról kibocsátott rendeleti alapján mentek át jelenlegi tulajdonosaikra.

Kivételt képeznek a kiskorúak birtokai.

8. cikk. Kisajátítatnak a magánosok falusi művelhető földjei és városi külsőségei és pedig:

a) Az 1904 és 1918 között tíz gazdasági éven át bérbeadott valamennyi falusi birtoknak 30 kat. holdat meghaladó része.

b) Valamennyi 1921 máj. 1-én bérbeadott birtoknak hegyi és dombos vidékén 50 kat. holdat és lapályon 100 kat. holdat meghaladó része.

Bérlet alatt a jelen cikk a) és b) bekezdései értelmében úgy a szorosán vett bérlet, mint a részes művelés értendő, ha az utóbbi esetben a tulajdonos sem szántást, sem magot nem adott.

Kivételt képeznek a kiskorúak birtokai és a sz. rendelet alapján bérbe adott birtokok.³⁵

2. A tulajdonosaik által művelt valamennyi birtoknak 50 kat. holdat meghaladó része a hegyvidékeken.

100 kat. holdat meghaladó része a dombos vidéken és

200 kat. holdat meghaladó része oly lapályos vidéken, hol a földre igényt tartók száma közepes,

500 kat. holdat meghaladó része oly lapályos vidéken, hol a földre igényt tartók száma teljesen ki van elégítve.

A Comitetul Agrar az 1. cikk I. pontjában írt célnak telepítéssel leendő elérése érdekében leszállíthatja a kisajátítás határát 300 és 500 kat. holdról 200 kat. holdra.

Nagy a földre igényttartók száma oly vidéken, hol a 86. cikk 1—8 pontja szerint igényjogosultak nem elégíthetők ki olyképen, hogy minden igényjogosult nem legalább 7 kat. holnyi birtokhoz jusson, közepes a földre igény tartók száma ott, hol a 86. cikk 1—8 pontja szerint jogosultak egyenként 7 kat. holdig kielégítést nyertek és teljesen kielégített igényű vidéknek tekintetik az, hol minden igényjogosult birtokhoz juthat.

9. cikk. A Comitetul Agrar előzetes beleegyezésével oly vidéken, hol a 86. cikk³⁶ 1—3 pontjában bezárólag felsorolt igényjogosultak kielégítésére szükséges föld hiányzik, a kisajátítással le lehet szállni 100 holdon alul is, de legfeljebb 50 holdig, de úgy azonban, hogy ezen leszállás a közép mintagazdaságokat létfeltételeiben meg nem támadja; ha azonban a birtokos főfoglalkozása nem a földművelés és szülei sem voltak földművelők, ugyancsak a Comitetul Agrar előzetes jóváhagyásával a kisajátítás 10 holdig folytatható.

10. cikk. Az 1885 január 1 után telepítettek telepes birtokai kisajátítatnak a 86. cikkben felsorolt igényjogosultaknak az azon vidéken juttatható birtokilletmény mértékéig.

³⁵ A rendelet száma nincs feltüntetve a törvény szövegében, minden bizonnyal a kényszerbérleti rendeletre céloz.

³⁶ 86. cikk helyett a 92. cikk értendő.

11. cikk. Az osztatlan állapotban levő közös birtokok, ott ahol ennek szüksége fennforog, oly mértékig sajátíthatók ki, hogy minden tulajdonostárs részére csak 50 hold maradjon meg.

12. cikk. Oly vidéken, hol a földre igényt tartók száma nagy, művelés céljára az urbéri, közbirtokossági, községi legelők, az 1913. évi törvény alapján szervezett magántársulatok legelői, nem különben a vagyonszövetségi legelők és havasi legelők egyes részei, sőt az erdészeti hatóság véleménye alapján jellegük megváltoztatása mellett még erdők is, a 6. és 7. cikkben foglalt kivételekre való tekintet nélkül is kisajátíthatók, de csak azon esetben, ha a talaj művelésre alkalmas.

13. cikk. A közbirtokosságok művelhető földjei oly kiterjedésben sajátíthatók ki, mely meghaladja az egyes birtokosságok részére megállapított mértéket, vagy ha szükség esete forog fenn, a 11. cikk rendelkezéseinek megfelelő mértéket.

Az ekként kisajátított terület az egész birtokból határolandó el és ezen szempontból osztatlannak tekintetik.

14. cikk. Ha a lakáskérdés az ezen kisajátítás után rendelkezésre álló területekkel meg nem oldható a kisajátítás a szükséghez képest folytatólag más területekre is kiterjeszhető és pedig legfeljebb 600, városokban, bányá-, ipari- és fürdőtelepeken pedig legfeljebb 1000 méteres sugárvalban fekvő területekre.

Ezen sugárvalak kiindulása pontja a községi belsőség határa. Az ezen pont rendelkezései alapján kisajátítottak lehetőség szerint más megfelelő területtel kártalaníthatók.

Ugyanezen célra a községi erdők és legelők része, valamint az állami erdők részei is kisajátíthatók, mégis anélkül, hogy a legelők kiterjedése a község rendes marhaállományának eltartására szükséges mértéken alul apasztassék, ellenkező esetben a kisajátított terület a község határában más területtel helyettesítendő.

Egy házhelyre legfeljebb egynegyed kat. hold számítandó. Kik ily telkeket kaptak, kötelesek legkésőbb a birtokbalépéstől számított öt év alatt az építkezést megkezdeni, ellenkező esetben elveszítik telkeiket és befizetéseiket.

A falvakban, városokban, bányá-, ipari- és fürdőtelepeken szükség esetén azon erdőségek is kisajátíthatók, melyek a törvény életbeléptetésétől számított öt évig be nem építettek, amennyiben a jelen törvény javaslatának benyújtásáig szőlővel, vagy gyümölcsfákkal beültetve nem voltak.

17. cikk. A terméketlen területek, kopár hegyoldalak, futó homokos és sósterületek, tavak, (folyók) a rajtuk levő nádasokkal, ingoványokkal, mocsarakban, melyek a kisajátított tagba esnek, szintén kisajátítandók és amennyiben azok terméketlen területek egy nagyobb összefüggő egészet alkotnak,

a politikai községekhez csatolandók, ellenkező esetben pedig a szomszédos birtokok közt osztandók el.

A kataszteri osztályozás vonatkozó része ezen alkalommal felül fog vizsgálatni.

19. cikk. A jelen törvény rendelkezései értelmében kisajátított föld, amennyiben túlhaladja azt a szükségletet, mely e-
időszertint az illető vagy szomszédos községbeli lakosok föld-
höz juttatása céljából fennforog, a telepítésig a volt tulajdo-
nos vagy haszonbérelő birtokában hagyható abban az esetben,
ha azt a parasztok nem kérik haszonbérbe.

24. cikk. A községi legelők létesítése és kibővítése céljá-
ból jelen törvény értelmében kisajátított, de csakis legelő cél-
jaira alkalmas földből kisajátítandó az a terület, mely a köz-
ségbeli normális marhaállomány fenntartására szükséges.

II. Kisjártítandó a) magántulajdonosoknak csupán legelő
és rét céljára alkalmas földje, amennyiben nagyobb terje-
delmű annál, mint amennyi az illető saját állatinak fenntar-
tásához szükséges (legelő és rét), ezeknek az állatoknak szá-
mát a szabályszerű állomány és a kisajátítás után meg-
maradó birtokterület viszonyához képest kell számítani
anélkül azonban, hogy ez a kisajátítás legelőknél minden
egyed tulajdonosra nézve 50 katasztrális holdnál alább száll-
jon. Eme kisajátításnál a többek által osztatlanul birtokolt
ingatlanok úgy tekintetnek, mintha egy birtokoséi volnának.

b) Közbirtokosságok tulajdonában lévő rétek és legelők
egész terjedelmükben, amennyiben a közbirtokosok normális
marhaállományának fenntartásához szükséges kiterjedést
meghaladják (rétek és legelők).

c) Vagyonközösségek tulajdonában lévő legelők és rétek
a lakosság normális marhaállományának fenntartásához
szükség határig, hegyvidékeken pedig a lakosság helyi
szükségletei által megkívánt marhaállomány fenntartásához
mérten.

A volt naszódi II. román határezred községeinek legelői,
melyeket az 1890. évi XVII. törvények szabályzott, mint
községi legelők minden kisajátítási eljárás nélkül meg-
maradnak. Ezeket a legelőket a volt határőr községek min-
den lakója használja, még ha nem is származnak határőr
családból.

d) Oly községi, urbéri és az 1908. évi VII. 1908 XXXIX.
1908. évi XLIII. törvények alapján létesült magántársu-
lások tulajdonában levő legelők részei, amelyek meghaladják
a helyiség normális marhaállományának legelőszükségleteit.

32. cikk. A szükséghez képest községi erdők létesíttetnek
s a meglévő községi erdők kibővítetnek az alábbi módon:

a) Első sorban és főleg az állami s azon erdőterület
használandó fel, mely a 9. cikk szerint egészben kisajátítandó
birtokba tartozik;

b) a hiány mértékéhez képest sík és dombos vidékeken 100 kat. holdig, hegyes vidékeken 200 kat. holdig minden erdő, akár jogiszemélyé, akár magánosoké, kisajátíttatik.

c) Kisajátíthatók, ha a területek a jelen törvényben meghatározott határt meghaladja, még a községi, urbéri, közbirtokossági, valamint a községi erdő jellegével bíró erdők is.

A volt naszódi II. román ezred községeinek határerdei az 1890. XVIII. te. értelmében minden kisajátítási eljárás nélkül községi erdőként maradnak.

Ezeket az erdőket a volt határörkösök minden földműves lakója használhatja, még ha nem is származik határesaládból.

d) kisajátíthatók azok az erdők, melyek a volt magyar kormány által 1917. nov. 1-én az ingatlanok szabad forgalmának a korlátozása tárgyában kiadott rendelete alapján vásároltattak.

48. cikk. A kisajátított földért fizetendő kártalanítási árat első fokon a megyei kisajátító bizottság, második és utolsó fokon az ítélőtábla határozza meg.

50. cikk. A kisajátított földért fizetendő kártalanítási ár holdankint, művelési ágak és minőség szerint határozandó meg. Alapjául szolgál minden becslési adat: a helységben és környékén 1913-ban előfordult földárak, az illető vidéken előforduló bérek 5%-kal tőkésítve; a pénzügyi becslések; a kataszteri tiszta jövedelem; a földadó és minden egyéb adat az 1913. évtől visszafelé számított utolsó 5 évből. A kártalanítási ár azonban semmi esetre sem haladhatja meg az 1913. évi árat. A számítás leuban történik. A kártalanítási ár megállapításánál a leu a koronával egyenlőnek tekintik.

Kivétel alá esik, a községi legelők létesítésére vagy kibővítésére felhasznált föld, melynek kártalanítási ára úgy számítatik, hogy egy leu két koronával egyenlőnek tekintik.

85. cikk. A kisajátítást szenvedett tulajdonosnak járó kártalanítási ár készpénzben, vagy 50 év alatt törlesztendő, 5% évi kamatozású járadéklevelekkel fizethető. A névérték a fizetésnél teljes összeggel számmítottatik. A 9. és 14. cikkek alapján kisajátított földekért a kártalanítási ár készpénzben fizetendő.

A kártalanítási ár minden erkölcsi személy részére törlesztés alá nem eső, 5% évi kamatozású járadék levelekkel fizetendő.

86. cikk. Az egyes tulajdonosok részére a fizetés rögtön a kisajátítás végleges megtörténte után teljesítendő...

92. cikk. A földművelő parasztok részesítése a következő sorrendben fog történni.

1. Az oly vidékbeli családfők, mezőgazdasági munkások

és cselédek, kik a mozgosítás előtti utolsó két évben — és amennyiben mozgosítva voltak a kisajátítás idejében is — a kisajátított birtokon dolgoztak és a háborúban rokkantakká váltak, de a föld megművelésére képesek.

Ugyanide soroztatnak a háborúban elesettek özvegyei és családjai, amennyiben az említett feltételeknek megfelelnek.

2. Azok a helybeli mezőgazdasági munkások, cselédek és családfők, akik az utolsó két évben és a kisajátítás idejében, amennyiben leszereltek, a kisajátított birtokon dolgoztak, ha a háborúban katonai szolgálatot teljesítettek anélkül, hogy ronkkantakká váltak volna.

3. Mindazok a családfők, akik a háborúban rokkantakká váltak, mindamellett képesek a föld megművelésére.

Ugyanide soroztatnak a háborúban elesettek özvegyei és családjai.

4. Mindazok a családfők, akik a háborúban katonai szolgálatot teljesítettek, de nem rokkantak.

5. Azon nőtlen férfiak, kik hadirokkantakká váltak, azonban a föld megművelésére képesek.

6. Azon nőtlen férfiak, kik a háborúban részt vettek, anélkül, hogy rokkantakká váltak volna.

7. A Kormányzó Tanács rendelete következtében mozgosítottak.

8. A visszatért kivándorlók, illetőleg családjaik, ha más fenntartójuk nincs.

9. Oly családfők, kik a háborúban nem vettek részt.

10. Azok a nagykorú nőtlen férfiak, akik a háború folyamán nem teljesítettek katonai szolgálatot.

11. A román hadseregben, vagy valamely szövetséges hadseregben volt önkéntesek, vagy akik önkéntes szabadesapatokba tömörültek.

A földosztásnál a 3. és 11. pont alatt felsorolt igényjogosultak az 1. pont alatt felsoroltakkal azonos kategóriákba esnek és ezekkel együtt elégítettnek ki; a 2. pont alatt említettek a 4. pont alattiakkal elégítettnek ki és ezekkel egy kategóriába esnek; a 8. pont alattiak pedig a legutolsó sorban jönnek tekintetbe a földosztásnál.

97. cikk. A kisajátított földek parcellázatni fognak kiegészítő, vagy teljes egyéni illetményekre, amelyek a föld minőségéhez képest egyformán 7. kat. holdig terjedhetnek, továbbá telepítési illetményekre, melyek 16 kat. holdig terjedhetnek. Az illetmények kihasításánál figyelembe kell venni az igényjogosultaknak már meglévő földjét vagy azt a földet, amelynek egyenes ágon való öröklésére kilátás van.

Az agrárreform végrehajtása céljából a törvény a földművelésügyi miniszterium mellé Birtokügyi Bizottságot (Co-

mitetül Agrar) szervezett, mely a miniszterium legfőbb tanácsadó szerve volt úgy a kisajátítási ügyekben, mint a földosztásban és az új középgazdaságok létesítését érdeklő kérdésekben. (55. és 56. cikk.)

A kisajátító hatóságok a járási kisajátító bizottság (Comisiunea de ocol pentru expropriere) és a megyei kisajátító bizottság (Comisiunea județeană de expropriere) volt. (55. cikk.) A földosztó hatóságokat a helyi bizottság (Comitetul local), a járási földosztó bizottság (Comisiunea de ocol pentru improprietărire) és a megyei földosztó bizottság (Comisiunea județeană pentru improprietărire) képezték. (101. cikk.)

A földbirtokosság úgy a kisajátítási, mint a földosztó bizottságokból ki volt zárva.

A Garoflid-féle agrárreform törvény — amint látjuk — sokkal kiméletlenebb, mint a Kormányzó Tanács törvénye volt.

A Kormányzó Tanács rendelettvörvénye a kisajátítást a földnélküliek földhöz juttatása, illetve a törpebirtokok 7 holdig terjedő kiegészítése, munkások, kisiparosok, tisztviselők házhelyhez juttatása, továbbá iparfejlesztési érdekek céljából mondta ki. (1. cikk, 1., 2., 3., 4.)

A Garoflid-féle törvény a fentiekén túlmenőleg a kisajátítás jogát községi erdők és legelők szaporítása, illetve kiegészítése, valamint közérdekű, művelődési, gazdasági, társadalmi és testnevelési szükségletek kielégítése céljából is kimondja. (1. cikk, 1., 4.) A kisajátítás alá eső birtokok közé, ellentétben a rendelettvörvénnyel, felveszi mindazon jogi személyek birtokait, melyek „valamely közérdek kielégítését célozzák, mint pl. a testületek, alapítványok, intézetek, templomok, kolostorok, káptalanok, egyetemek, iskolák, kórházak, megyék és községek birtokait stb.“ (8. cikk, a.)

Míg tehát egyrészt a közérdekű intézmények érdekében kisajátítást rendel el, (1. cikk.) ugyanakkor a hasonló jellegű intézmények birtokait kisajátítás alá vonja. (8. cikk a.) A törvény célja evvel nem volt más, mint a magyar jellegű közintézmények egzisztenciáját földbirtokuk elvételével létalapjukban tönkretenni, viszont a hasonló célú, de román jellegű intézmények kifejlődését földbirtok adományozással elősegíteni.

A Garoflid-féle földbirtokreform törvény a teljes kisajátítás alá eső birtokok kategóriáját a fenti közérdekű célú intézmények birtokain kívül (6. cikk a.) kiterjeszti még az örök-bérletekre, az öt évnél tovább bérbenbirt földekre (6. cikk b.) a tartósan távollevők birtokaira (6. cikk c.) a magánérdekek kielégítésére alakult jogi személyek (bankok, kereskedelmi és névtelen társaságok stb.) birtokaira³⁷ (7. cikk a.) és az 1921. május 1. óta bérbe adott birtokokra³⁸ (8. cikk b.), azokon a birtokokon kívül, melyek kisajátítását a Kormányzó Tanács rendelettörvénye is kimondta, mint az elmebetegek és gondnokság alatt levők birtokai, ha egyenes leszármazottjuk nincsen^{**} (7. cikk b.) az 1914 augusztus 1-től gazdát cserélt birtokok* (7. cikk b.) tekintet nélkül arra, hogy tulajdonosuk azelőtt mivel foglalkozott, az ingatlanok szabad forgalmának korlátozásáról szóló rendelet kibocsátásának keltétől gazdát cserélt birtokok (7. cikk d.) és a tíz éven át bérbe adott, valamint az ugyanolyan időtartam óta részes művelés alatt álló birtokok.^{***39} (8. cikk a.)

A fenti kategóriákba nem tartozó minden más birtok a Garoflid-féle törvény értelmében a vidék jellege és a földigénylők szükséglete szerint kisajátítható 50, illetve 500 holdon felül, de meghatározott esetekben a kisajátítás alászállhat 10 holdig is. (8. cikk 2.) és 9. cikk.) A Kormányzó Tanács rendelettörvénye a részleges kisajátítás alá eső birtokok kisajátítási alsó határát általában 500, illetve 200 holdban állapította meg.) Az osztatlan állapotban levő közös birtokoknál azonban, eltekintve a vidék jellegétől és a földigénylők szükségletétől, megengedi a törvény a kisajátítás alkalmazását oly módon is, hogy minden tulajdonostárs tulajdonában csak 50 hold hagyassék meg. (11. cikk.)

Kisajátíthatónak mondja ki továbbá az 1885. év óta telepített telepesek birtokait, (10. cikk.) valamint az úrbéri, közbirtokossági és községi legelőket, nemkülönben a vagyonkö-

³⁷ *-gal jelölt birtokoknál a kisajátítás az összes megművelhető föld erejéig terjed.

³⁸ **-gal jelölt birtokoknál a kisajátítás nem teljes, 101, illetve 50 holdig terjed.

³⁹ ***-gal jelzett birtokoknál a kisajátítás a 30 holdon felüli részre terjed ki. A rendelettörvény a 12 évig egyfolytában bérbeadott birtokok kisajátítását rendelte el.

zösségi és magántársulatok legelőit (12. cikk) addig a mérté-
 kig, amíg az az igényjogosultakat is illeti.

A kisajátítási jog ily mérvű kiterjesztése mind újítás a
 Garoflid-féle törvényben. Kisajátítás alá vonja a Garoflid-
 törvény, továbbá a terméketlen területeket, a kopár hegy-
 oldalakat, futóhomokos és sós területeket, ingóványokat, mo-
 csarakat, nádasokat, (17. cikk) valamint az állam, magáno-
 sok, jogiszemélyek, közbirtokosságok, községek és urbéresek
 erdeit. (37. cikk.)

A kisajátítás alá kerülő birtokok kategóriáinak a kitágí-
 tása mellett, az igényjogosultak kategóriája csupán a román
 hadseregben vagy valamely más antant hadseregben szolgált
 román önkéntesek számával szaporodik. (92. cikk 11.) Éppen
 ezért teljesen indokolatlan volt a kisajátítás mérvének a meg-
 szigorítása. Már a Kormányzó Tanács rendelet törvénye értel-
 mében is sokkal több föld került volna kisajátítás alá, mint
 amennyi az igényjogosultak kielégítésére szükségesnek mu-
 tatkozott, míg a Garoflid-féle törvény alapján majdnem két-
 szerannyit sajátítottak ki. A kisajátított, de igényjogosultak
 hiányában ki nem osztott földek tulnyomó részben a mai na-
 pig is parlagon hevernek.

A magyar nagy- és középirtokosság birtokának indoko-
 latlan mértékben való kisajátítása mellett rendkívül súlyosan
 érinti a törvény a magyar kisbirtokosságot, különösen a köz-
 birtokossági és telepes birtokok kisajátítására vonatkozó in-
 tézkedése által.

A törvény 24. cikkének II. b. és a 32. cikkének c. pontja
 értelmében kisajátítás alá estek az összes közbirtokosságok
 rét, legelő és erdő területei a volt II. nászódi román határör-
 ezred közbirtokának a kivételével, (24. cikk, II. c. második be-
 kezdése és 32. cikk c. második bekezdése.) bár a volt I. csiki
 székely határőrezred közbirtokossága⁴⁰ teljesen egyforma
 jogi eredetű és jellegű volt a volt II. nászódi román határ-
 őrezred közbirtokosságával. Általában a közbirtokok kisajá-
 títása, minthogy a közbirtokosságok tagjai mind kisgazdák,
 sehogy sem egyeztethető össze az agrárreform szociális cél-
 jaival. Hogy a törvény mégis elrendelte a kisajátításukat,

⁴⁰ Köznéven Csiki Magánjavak.

még pedig a román közbirtokok kivételével, újabb bizonyítékkal szolgál az agrárreform magyarellenes célzata mellett.

Hasonló kirívó magyarellenes támadást tartalmaz a törvénynek a telepes birtokok kisajátítására vonatkozó intézkedése is. A 10. cikk szerint kisajátítás alá kerülnek az 1885. január 1. óta telepített telepesek birtokai a törvény által az illető vidékek igényjogosultjainak meghatározott birtokilletmény terjedelméig. A telepes birtokok terjedelme 5—50 holdig váltakozott, de 20 holdnál nagyobb telepes birtok csak kivételesen és olyan helyen létesített, ahol a föld rossz minősége miatt a kisebb kiterjedésű birtokok a telepesek megélhetését nem biztosították. Erdélyben és a Bánságban 1885. óta 25 telepes község létesült 48.296 kat. hold területen, a telepesek pedig tulnyomó többségben magyarok voltak. A törvény értelmében a telepes birtokok 7 holdig kerültek kisajátítás alá, olyan vidékeken azonban, ahol az igényjogosultak száma nagyra nyilváníttatott, még ezen alul is.

A magyar telepes birtokok kisajátításával szemben az agrárreform törvény alapján telepített román telepesek számára 16 hold terjedelmű telepes birtokok létesítését rendeli el a törvény. (97. cikk.) Ehhez még megjegyezzük azt, hogy míg a magyar telepes községek hegyvidéken vannak, a román telepítések színtere a magyarországi határ mentén elhúzódó alföldi lapály.

A régi királyság agrárreform törvénye.

Nem lenne tökéletes fogalmunk az erdélyi agrárreform törvény magyarellenes szelleméről, ha nem állítanánk szembe vele a régi királyság agrárreform törvényét. Bár mind a két törvényt egyidejűleg és egy és ugyanazon kormány terjesztette a törvényhozás elé, szellemük mégis teljesen különböző felfogásról tanuskodik.

A régi királyságra vonatkozó agrárreform törvény a földbirtok kisajátítást a kisbirtokok szaporítása, községi legelők létesítése, valamint általános gazdasági és kulturális célok érdekében mondja ki. (1. cikk.) Erdélyben, mint láttuk, a kisbirtokok és községi legelők szaporítása mellett azok terjedelmének kiegészítése is szerepel, továbbá községi erdők létesítése, illetőleg kiegészítése, a nemzeti ipar fejlődésének az elő-

mozdítása, valamint munkások, kisegzisztenciák és tisztviselők számára kiscgazdaságok és házhelyek létesítése. Noha az erdélyi kisbirtokok átlagos kiterjedése nagyobb volt, mint a régi királyságbeli kisbirtokok átlagos terjedelme, ott még sem törekedett a törvényhozás a kisbirtokok terjedelmének a növelésére. Erdélyben fejlettebb ipar van, mint a régi királyságban, ott mégsem állították a földreformot a „nemzeti ipar“ fejlesztésének a szolgálatába. A kisegzisztenciák és tisztviselők szociális jómódja határozottan kedvezőbb volt Erdélyben, mint a régi királyságban, ott mégsem igyekeztek azok szociális jólétét házhelyek és kiscgazdaságok adományozásával előmozdítani.

Erdélyben a 10 éven keresztül bérbe adott, sőt részes művelésben volt birtokokat, a kiskoruak birtokainak a kivételével, kisajátításnak veti alá a törvény. (8. cikk a.) A régi királyság hasonló kategória alá tartozó birtokainál nem csak a kiskoruak birtokait, hanem a cselekvőképtelenek, a birói zár alatt levő, a nők, a közhivatalnokok és katonák birtokait is mentesíti a törvény a kisajátítás alul. (7. cikk b., harmadik bekezdés.)

Az erdélyi agrárreform törvény értelmében az 1921. május hó 1. óta bérbeadott birtokok hegyes és dombos vidéken 50 holdig, sík vidéken 100 holdig sajátítandók ki, (8. cikk b.) a régi királyságban az 1920. április hó 23. óta bérbeadott megművelhető területéből csak a 100 hektáron felüli rész esett kisajátítás alá, tekintet nélkül a vidék jellegére. (8. cikk.)

Megjegyezzük, hogy míg Erdélyben mindenütt a katasztális holdat alkalmazta a törvény, addig a régi királyságban a hektárt. Minthogy pedig a hektár 1.7377-szer nagyobb a kat. holdnál, ott ezáltal is jelentősen kedveztek a földbirtokosoknak.

A tulajdonos által művelt földbirtokból az erdélyi törvény értelmében kisajátítás alá esett: hegyvidéken az 50 kat. holdon és dombos vidéken a 100 kat. holdon felüli rész, (8. cikk 2.) a régi királyságban úgy hegyvidéken, mint dombos vidéken a 100 hektáron felüli rész. (8. cikk b.) Erdélyben kisajátított a sík vidéken levő birtokok 200 holdon felüli része ott, ahol a földigénylők száma nagy volt, 300 holdon felüli része ott, ahol az igényjogosultak száma közepes volt és 500 holdon

felüli része ott, ahol az igényjogosultak kielégítették. (8. cikk 2.) A régi királyságban viszont a 150 hektáron felüli rész, ha az igényjogosultak száma nagy volt, a 200 hektáron felüli része, ha az igényjogosultak száma közepes volt és a 250 hektáron felüli része, ha az igényjogosultak kielégítették. (8. cikk b.) Az egy ugyanazon kategóriába tartozó birtokok kisajátítása tehát sokkal kedvezőbb kules alkalmazásával történt a régi királyságban, mint Erdélyben.

A fenti kategóriából azonban a régi királyságra vonatkozó törvény kivette mindazon birtokokat, melyek az 1921. február 1-i, vagy ha a háboruban hadszíntéren feküdtek, az 1916. augusztus 15-iki időpontban leltárban, épületben, mezőgazdasági felszerelésben, állatállományban vagy mezőgazdasági ipari berendezésben jelentős beruházással birtak. Ezen birtokok kisajátításáról a következőképen intézkedett a törvény. (8. cikk c.)

Kisajátítás alá esik hegyes és dombos vidéken a 100 hektáron felüli rész; lapályos vidéken a 200 hektáron felüli rész, ha az igényjogosultak száma nagy, a 300 hektáron felüli rész, ha az igényjogosultak száma közepes és az 500 hektáron felüli rész, ha az igényjogosultak kielégítették.

Ilyen megkülönböztető intézkedést az erdélyi agrárreform törvény nem ismert.

De külön kisajátítási kulesot alkalmazott a régi királyság agrárreform törvénye azokra a birtokosokra is, akik tulajdonában több birtok volt s azok összes kiterjedése az 500 hektárt meghaladta. (10. cikk.) Ezeknek a birtokosoknak minden egyes birtokából meghagyott egy kisajátítás alul mentes részt, míg az erdélyi törvény a birtokos különböző helyen levő birtokait egy birtoknak tekintette s csak egyik birtokából hagyott meg egy akkora birtokrészt, amekkorát a törvény az igényjogosultak száma szerint a kisajátítás alul mentesített. (22. cikk.)

Amíg a régi királyságbeli mintagazdaságok 500 hektáron alul minden különös eljárás nélkül mentesültek a kisajátítástól, (10. cikk 8 bekezdés) addig Erdélyben „csak kivételes esetekben“ hagyhatott meg a földművelésügyi miniszter 500 kat. hold összterjedelmű birtokot a „Comitetul Agrar pártoló javaslatára, a helyszínen foganatosított szakértői szemle

alapján“ avval a kötelezettséggel, hogy a tulajdonos az „üzemet a földművelésügyi miniszter által kidolgozott külön szabályrendeletnek megfelelően“ fogja vezetni. (22. cikk, negyedik bekezdés.)

A régi királyság földbirtokosainak jogukban állott azon fiaik számára, kik mezőgazdasági szakiskolát végeztek a kisajátítás alul mentes birtokrészen felül, fejenként 50 hektárt fenntartani. (12. cikk.) Erdélyben csak egy ilyen gyermek számára adta meg a törvény ezt a jogot, azt is úgy, hogy a birtokos „birtokának kisajátítástól mentes felét“ tarthassa fenn e célból. (21. cikk.)

Az igényjogosultak kategóriáit a következőkben állapítja meg a régi királyságra vonatkozó törvény: 1. Az 1916—1919-es háboru mozgósítottjai. 2. Az 1913-as hadjárat mozgósítottjai. 3. A hadiözvegyek. 4. A földnélküli földművesek. 5. Az 5 hektáron aluli kisbirtokosok. 6. A hadiárvák. (78. cikk.)

A régi királyságban úgy a megyei, mint a járási kisajátító bizottság tagjai közt helyet foglalt *egy-egy földbirtokos* is, (37. cikk, II. c. és III. c.) míg Erdélyben nem.

A kisajátított földbirtokok kisajátítási árának a megállapításánál a régi királyságra vonatkozó törvény a földbirtokok értékelését külön-külön írja elő, figyelembe véve a föld minőségét, a földbirtok jellegét, a föld fizikai állapotát, termőképességét, az értékesítő piactól, vasúti állomástól és kikötőtől való távolságát, valamint a helyi eladási árakat és a haszonbér összeget. Az értékelés alapjául *az 1916. évi árak* szolgáltak. (36. cikk.) Erdélyben a kisajátítási ár megállapításának az alapjául *az 1913. évet* megelőző 5 évben előfordult adás-vételi, haszonbérleti, pénzügyi becslési stb. árakat állapítja meg a törvény, (50. cikk) teljesen figyelmen kívül hagyva a birtok különleges és sajátos értékeit.

Az erdélyi agrárreform törvény magyarellenes támadásai.

Az erdélyi agrárreform törvény tárgyalása kapcsán ismertetett magyarellenes támadások, a következőkben foglalhatók össze:

1. A nagy- és középbirtokoknak a földnélküli földművesek és a törpebirtokosok földszükségletével egyáltalán arányban nem álló, valamint a régi királyságban alkalmazott föld-

birtok kisajátításnál is sokkal radikálisabb mértékben való alkalmazása, a magyar nagy- és középbirtokos osztály megsemmisítésére irányult, melynek tulajdonát — tudvalevőleg — a közép- és nagybirtokok 87.16%-a képezte.

2. A közbirtokossági birtokok kisajátítása a székelység gazdasági elszegényítését célozta, mert a székelység a legutóbbi időkig is az ősi földközösség jogán birt közbirtokossági birtokokon élt.

3. Az egyházi, iskolai és egyéb kulturális és közcélú intézmények földjeinek a kisajátítása, a magyar kulturának létalapjában való megtámadására irányult, minthogy iskoláink, egyházaink és egyéb kulturális célú intézményeink majdnem kivétel nélkül mind földbirtokaik jövedelméből tartották fenn magukat.

Az Averescu kormány idejében a magyarságnak nem volt még parlamenti képviselője, a harmadik agrárreform törvényt is meghallgatása és hozzájárulása nélkül hozták meg. A szászok a parlamenti tárgyalás alatt, bár őket távolról sem érintette a törvény annyira, mint a magyarságot, ünnepélyes deklarációban tiltakoztak a törvénytervezet törvényerőre emelése ellen. A magyarság a már törvényerőre emelkedett agrárreform törvény ellen első politikai szervezete, a *Magyar Szövetség* útján bocsátott ki ünnepélyes tiltakozó manifesztációt. A manifesztum szövege a következő:

„A Magyar Szövetség Vezetősége az erdélyi földbirtokreform kérdésével megalakulása óta a legnagyobb gonddal foglalkozik és megtett minden előkészületet arra, hogy mint a romániai magyarság egyetlen és teljes jogú képviselője, egyelőre a parlamenten kívül megtegye mindazt, ami népünk e legégetőbb problémájának megoldása érdekében vállalnia kötelességének tart.

Ennek kapcsán szükségét látja a következő megállapításainak nyilvánosságra hozatalát:

I. A kamara az erdélyi agrártörvényjavaslat bizottsági tárgyalását ez év július 8-án kezdte meg, úgy, hogy értesülésünk szerint a törvénytervezetet a bizottság tagjai is csak két nappal a tárgyalások megkezdése előtt kapták kézhez, viszont a kamara a törvényt július 19-én már részleteiben is megszavazta.

II. Erdély földreform törvénye, mely nemzeti különbségre való tekintet nélkül közmegelégedésre kellene, hogy megoldja Erdély és lecsatolt részek földdel dolgozó népének e legfontosabb kérdését,

1. a kétmilliónyi magyarság meghallgatása nélkül,
2. a szászság és a németség tiltakozása,
3. az erdélyi románság képviselői jórészenek távollétében szavaztatott meg és vált törvénnyé.

III. Le kell tehát szegezelnünk, hogy a törvénytervezet alkotmányos és demokratikus országok parlamenti szokásaival ellenkezően, idejében kellőképen nem publikáltatott, arról a sajtó útján vagy más úton-módon a legjobban érdekelt Erdély tudomást nem vehetett, tehát arról a közvélemény ki nem alakulhatott. A tíz nap alatt keresztül hajszolt törvénytervezet megszavazását még a parlamentben is csak a nem erdélyi kamarai többség tette lehetővé.

Minedezek megállapítása után a Magyar Szövetség szükségesnek tartja kijelenteni, hogy ezt a törvényt nem tartja Erdély és a lekapcsolt részek mezőgazdaságára, de különösen a magyarságra nézve megnyugtatónak a máskülönben szükségesnek és elodázhatatlanul megoldandónak tartott földreform ügyében. De teljes erejével és minden rendelkezésre álló törvényes és jogos eszközökkel rajta lesz, hogy az a rólunk-nélkülünk hozott törvény minél hamarabb megfelelő revízió alá kerüljön.

Anélkül, hogy a részletekre kitérnénk, megállapítjuk, hogy az számos lényeges pontjában az egyidejűleg Ó-románia számára megalkotott agrárreform törvénytől eltér. Mindezen eltérések az itt élő nemzeti kisebbségek sérelmére szolgálnak és szolgálhatnak és az állampolgári jogegyenlőség elvével is ellentétben állnak. Különösen sérelmesnek és revideálandónak tartja a magyarság kulturáját veszélyeztető és a közbirtokosságokat, vagyis a földművelő népet károsító, sőt egzisztenciáját sok helyütt veszélyeztető ama pontjait, melyek egyházi, iskolai kulturális, alapítványi birtokok és közbirtokossági földek kényszer-kisajátítását mondja ki, amely rendelkezések tehát merőben ellenkeznek egy demokratikusnak

mondott törvény intencióival, de antiszociálisak, anti-kulturálisak és különösen Erdély és a csatolt nem román részek nemzeteit egyoldaluan károsítók és sérelmesek, mert sovinizta célokat látszanak szolgálni.

Mindezek ellen a Magyar Szövetség — ez idő szerint más mód hiányában — a nagy nyilvánosság előtt és az utókor előtt ünnepélyes óvást emel.“⁴¹

Ugyancsak tiltakozó gazda nagygyűlést rendez az Erdélyi Gazdasági Egylet 1921. szeptember 25-én Marosvásárhelyen. A gazda-nagygyűlés határozati javaslatot hoz, melyben Erdély és a többi csatolt magyar területek gazdaközöniségének a nevében egymhangulag óvást emel az agrárreform törvény ellen, mert azt a nemzeti kisebbségek megkérdése és hozzájárulása nélkül hozták meg, óvást emel a régi királyságbeli és az erdélyi gazdaközönység, valamint az igényjogsultaknak a régi királyságbeli agrárreform törvény szerinti megkülönböztetett elbánása ellen. Követeli a régi királyságbeli polgártársakkal való egyenlő elbánást, az egyházi és különböző kulturális célokat szolgáló intézmények, a csiki I. székely határőrezred közbirtokosságának, valamint a telepek birtokainak a kisajátítás alól való mentesítését és a kisajátítás alul mentes területeknek, valamint a kisajátítási árnak a régi királyság agrárreform törvénye szerint való meghatározását.

A tiltakozások nem vezetnek eredményre, a törvényt nem veszik revízió alá. Avarescu miniszterelnök „Ütött az igazság órája. Ezeréve vártunk erre, most végre megjött“ című kiáltványában tudatja Erdély román földműveseivel az agrárreform törvény megalkotását.

Még ez év november havában megjelenik a törvény végrehajtási utasítása és 1922 májusában megindulnak a földbirtok-kisajátítások.

1923-ban pedig Románia új alkotmány törvényébe beiktatják az 1921. július 30-i erdélyi agrárreform törvény 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 16., 18., 22., 24., 32. és 85. cikkeit. (Az alkotmány 131. szakaszának c. pontja.)

⁴¹ „Magyar Kisebbség“, 1923. évf. 500. old.

V.

A kisajátítási eljárás és kisajátítási sérelmek.

A kisajátítási eljárás megindítása.

A földbirtok kisajátításokat nemcsak igazságtalan és ki-méletlen törvény alapján hajtották végre, de a végrehajtás során a törvény alkalmazásával is visszaéltek a magyar bir-tokosság kárára, amit különösen a törvény elasztikus volta és a kisajátító bizottságoknak biztosított tág hatáskör tett lehetővé. Agrárreform sérelmeink legbővebb forrását maga a kisajátítási eljárás képezi.

A kisajátítási hatóságok közegei az agrárreform célját egyedül a magyar birtokosság tönkretételében keresték s minden igyekezetükkel azon voltak, hogy a törvény alkal-mazásával ezt a célt minél hathatósabban szolgálhassák. Meg-tesztelői voltak a faji gyűlöletnek, a nemzeti türelmetlen-ségnek és a korrupciónak. Legnagyobb részük kvalifikátlan egyénekből állott, akik még a legelemibb ismeretekkel sem rendelkeztek s így a törvény rosszhiszemű alkalmazása és végrehajtása mellett rengeteg igazságtalanságot kellett a birtokosoknak elszenvedniök azok tudatlansága és tájéko-zatlansága miatt is.⁴² Minthogy túlnyomó részük a régi ki-

⁴² „Az agrárbizottságokat — írja a Keleti Ujság 1922. évi szeptember 3-iki száma — az agrárreform törvény értelmében többszörös munkakörrel bízta meg a földművelésügyi miniszter. A bizottság végzi a kisajátítási munkálatokat, megállapítja az igényeket, kiosztja a parcellákat és meg-állapítja mint elsőfokú hatóság a földosztás alá kerülő földek értékét is. Az ókirályságbeli bizottsági tagok nem ismerik a telekkönyvi rendszert, mert hiszen a régi királyságban nincsenek telekkönyvi hivatalok, de nem ismerik a föld értékét sem, amelynek alapján a kisajátítási árakat hatá-rozzák meg. A földreform intézkedései szerint a kisajátítási eljárásnál a legfontosabb szerepe a beosztott kataszteri mérnöknek lenne, ezeknek a helyét laikus tisztviselőkkel töltik be. Csak a beosztott bizottsági tagok tájékoztatlanságával indokolható, hogy a bizottsági tagok a törvényben megállapított áráktól eltérnek és tetszésszerű árakat szabnak meg a ki-sajátított területekre.“

ráltságból került ide, csak természetes, hogy jogrendszerünk és viszonyaink teljesen ismeretlenek voltak előttük, de nem ismerték nyelvünket sem, úgy, hogy a hivatalos eljárások alkalmával még értekezni sem tudtak az érdekelt magyar birtokosokkal.⁴³

A törvény alkalmazása a bizottságok önkényeskedése és korrump szelleme miatt nem csak vidékenként, de birtokok szerint is más és más volt. Azt talán fölösleges is említenünk, hogy a román birtokokat csaknem mindenütt megkímélték a kisajátítástól. Az agrárreform alatt elburjázott korrupcióra élesen világít rá Dan Sever román képviselőnek 1923 őszén a kamarában elmondott interpellációja, melyre Mihalache, a parasztpárt vezére, megnyugtatólag jelentette ki, hogy a különböző visszaélésekből kifolyólag ezideig 551 tisztviselőt mozdítottak el állásukból.⁴⁴ A rajtakapott tisztviselők elbocsátása azonban távolról sem jelentette a korrupció kiirtását, az főjellemzője maradt az agrárreformnak mindvégig.

A kormányzat ahelyett, hogy a bizottságok önkényének kiszolgáltatott földbirtokosságot védelembe vette volna, maga segítette elő azok hatékonyabb tönkretételét az agrárreform törvény újabb és újabb megszorításával, különösen a kisajátítás alá eső birtokok kategóriáját és a kisajátítási eljárást illetően.

A törvény értelmében a kisajátítási eljárást az igényjogosultak összeírásának kellett volna megelőznie. A kormányzat azonban politikai okokból az agrárreform sürgős végrehajtása mellett foglalt állást s anélkül, hogy a törvényben előírt összeírásnak eleget tett volna, 1922 május 10-iki érvénnyel elrendelte a kisajátítási eljárások általános megindítását. Alighogy megindultak a kisajátítási eljárások, a kormányzat 1922 júniusában már novelláris úton megszigorí-

⁴³ A földbirtokosok körében mozgalom indult meg, amelynek az volt a célja, hogy a kormányt kérni fogják, osszon be a magyar vidékeken működő agrárbizottságokba erdélyi embereket is. A birtokosok később erre illetékes helyen határozott ígéretet kaptak, de a legnagyobb meglepetésükre az erdélyi bizottsági tagok beosztása helyett a földművelésügyi miniszter egy váratlan rendelettel a már működő erdélyi bizottsági tagokat is visszarendelte és ezek helyébe is ókiráláságbeli tisztviselőket delegált. (Keleti Ujság, 1922. évf. szeptember 2. szám.)

⁴⁴ Keleti Ujság, 1923. évf.

totta a törvény kisajátítási és birtokbahelyezési eljárásra vonatkozó fejezetét.

Amíg a törvény a kisajátító hatóságok végzéseinek a felelbezési határidejét 15 napban állapította meg, addig azt a novella 5 napra szállította le. A kisajátítási bizottságok határozatait a törvény értelmében írásban kellett a feleknek kikézbésíteni, a novella a törvénynek ezt a rendelkezését úgy módosította, hogy a bizottságok határozatai a kikézbésítés helyett három napon át a községháza ajtajára függesztessenek ki. A novella megszüntette a feleknek a kisajátítási bizottságok tárgyalásaira való írásbeli megidézését is és úgy intézkedett, hogy az érdekeltek hirdetményileg idézessenek meg tárgyalásra, a hirdetménynek a tárgyalást megelőző öt nappal a hivatal ajtajára való kifüggesztése által.

A járási és megyei kisajátító bizottságok tagjainak a számát a törvény négy, illetve öt tagban állapította meg. A novella mindkét bizottság tagjainak a számát háromra csökkentette, azzal, hogy érvényes döntés meghozatalához két tag jelenléte is elégséges, amely esetben az elnök szava döntő. Ha tehát a bizottságban csak két tag volt jelen (gyakori eset), korlátlanul érvényesült az elnök akarata.

A felelbezési határidő megrövidítése, a bizottsági végzéseknek a kikézbésítése helyett való három napig tartó kifüggesztése, valamint a felek hirdetményi úton való megidézése, valósággal lehetetlenné tették, hogy az érdekeltek a bizottságok reájuk vonatkozó intézkedéseiről tudomást szerezhessenek s ez ellen jogorvoslással éljenek.

„A novella az agrárreform végrehajtása terén valóságos statáriumot teremtett, — írja dr. gróf Bethlen György — mert hisz eltörli a felek megidézését, valamint a kikézbésítéseket, továbbá a felelbezési időket oly rövidre szabja stb., hogy ezen eljárás rend példátlan a modern jogi szabályozás terén és ennél fogva valósággal rögtönítélő jelleggel bír.“⁴⁵

Tényleg, a kisajátítási eljárások inkább statáriális, mint komoly bírói eljáráshoz hasonlítottak. A kisajátító bizottságok, mint valami repülő-bizottság jelentek meg s anélkül,

⁴⁵ Dr. gr. Bethlen György: Birtokfosztás, Erdélyi Gazda, 53. évf. 35. sz.

hogy a jogi helyzetet és a helyi viszonyokat alaposan vizsgálat tárgyává tették volna, ítéletüket már meg is hozták. Az Erdélyi Római Katolikus Státus híres radnóti uradalmának a kisajátítását például a következőképpen írja le a Keleti Ujság: ⁴⁶ „Radnóton történt — írja a lap — a kisajátítások történetében a legkülönösebb jogi és kataszteri eljárás, a modern földmérésnek zseniálisan egyszerű példája. Midőn arról volt szó, hogy mi maradjon meg a gyönyörű birtokból a Státus részére, a mérnök egyszerűen körülgyalogolt négy holdnyi területet és csak ez maradt meg.“

A kisajátítások oly gyors iramban folytak, hogy 1922 őszén vidékenkint már megkezdődtek a birtokbahelyezések is. Az első birtokbahelyezések ünnepélyes keretek között, díszes parádéval folytak le, melyen a kormány tagjai is megjelentek. A Kolozsvár melletti Gyalu községben a Barcsai-család ősi birtokának a felosztásánál maga Constantinescu földművelésügyi miniszter hasított barázdát a díszekével a földosztás szimbolumaként. Részt vett a miniszter a Haller grófok kisküküllőmegyei balázstelki birtokának a felosztásánál, valamint Aradmegyében József főherceg kisjenői uradalmának a fölosztásánál. Az Erdélyi Róm. Kath. Státus kolozsmegyei kajántói birtokának a felosztásánál jelen volt Bratianu Ionel miniszterelnök is.

A kajántói földosztás alkalmával a magyar egyházak képviselői, néhai Ferencz József unitárius püspök vezetésével kihallgatásra jelentkeztek a miniszterelnöknél, ismételten panaszt emelve az agrárreformnak az egyházakat érintő súlyos intézkedései ellen. A püspök rámutatott a magyar egyházak birtokainak kulturális rendeltetésére, melyek jövedelme mind iskolai és kulturális célokat szolgálnak és hogy az egyházi birtokok kisajátítása után az egyházak a leg-súlyosabb helyzetbe kerülnek kulturális feladatukat illetően. A püspök beszédére a miniszterelnök a következő cinikus választ adta: „hiszem, hogy a vagyonos földmives osztály az egyházak felvirágoztatását biztosítani fogja.“⁴⁷

A miniszterelnök, úgy látszik, nem akart tudomással

⁴⁶ Keleti Ujság, V. évf. 161. szám.

⁴⁷ Keleti Ujság, 1922. évf. 223. szám.

birni arról, hogy a magyar egyházak földjeit a román parasztok között osztották szét.

A földbirtokkisajátítások során felmerült sérelmeinket négy csoportba sorozhatjuk, a magánosokat, egyházi és kulturális intézményeinket, a telepéseket és a székely közbirtokosságokat ért kisajátítási sérelmek csoportjába.

A magyar földbirtokosok kisajátítási sérelmei.

A magánosokat ért kisajátítási sérelmek részben a törvény kisajátításra vonatkozó cikkeinek a jogtalan alkalmazásában, részben meg a kisajátítási árak törvénytelen megállapításában jutottak kifejezésre. A kisajátító közegek minden eszközt és módot felhasználtak a törvénynek a birtokosok kárára való kijátszására. A kisajátítási eljárások során felmerült sérelmek természetét legjobban egyes konkrét eset ismertetése kapcsán ismerhetjük meg. Sajnos, kisajátítási sérelmeink rendszeres és hivatalos feldolgozása nem történt meg annak idején, úgy, hogy ma már csak a hírlapok szolgáltatnak ebben a tekintetben forrásul. A hírlapok által ismertetett esetek közül alább közlünk egy néhányat:

A Keleti Újság 1922. évi 277. száma arról tudósít, hogy egy kisküküllőmegyei birtokosnak csupán a kriptáját hagyták meg a kisajátítás során. Ugyanez a lap 1923. évi 119. száma a következő törvényteleniségről számol be: Br. Soly mossy László 3000 holdas teremii uradalmából, anélkül, hogy az 1918. év folyamán elhalálozott báró örökösödési tárgyalását megtartották volna, 100 hold szántó, 106 hold erdő, 19 hold szőlő és 21 hold kert kivételével, az egész birtokot kisajátították, holott az örökösöket külön-külön megillette volna a törvényben biztosított kisajátítás alul mentes rész.

Mátyás Károly buzásbesenyői birtokos 1916-ban két fiával együtt hadbavonult. Birtokát, melyet eddig maga kezelt, a hadbavonulás idejére kénytelen volt bérbeadni, de a háború után ismét saját kezelésbe vett át. Noha az agrár-reform törvény csak a tíz éven át bérben volt birtokra nézve állapított meg 30 holdig terjedő kisajátítást, az agrár bizottság a törvénycikk jogtalan alkalmazásával, Mátyás 400 holdas birtokát 30 holdig kisajátította.

A Keleti Újság 1923. évi 220. számában olvassuk a kö-

vetkezőket: Krassószörény Szendelak községében Béla Béla földbirtokos szőlőjét, annak ellenére, hogy a törvény a szőlőket kategórikusan kiemeli a kisajátítás alul, kisajátították. A birtokos a törvénytelen kisajátítást megfélemberte s abban a reményben, hogy azt felső fokon úgylis visszaítélilik, tovább művelte. Szüret előtt a lugosi consiliul agricol a szőlőt Panga Petru zgribesti földbirtokosnak adta kényszerbérletbe, hogy a százezreket érő termést leszüretelje.

Felvincen, amint az Erdélyi Gazda 1925. évi 47. száma írja, házhelyek céljaira 39 magyar kisgazdától 20 hold szántót sajátítottak ki a község közvetlen közelében elterülő legtermékenyebb területből, noha a községben lakásinség egyáltalán nem volt. Egy-egy gazdától $\frac{1}{2}$ —6 holdig terjedő nagyságu földet vettek el, minek következtében igen sok kisgazda minden földceskjét elvesztette. Azok számára, akik kisajátított földjükért természetben kértek kárpótlást, a falutól két órányra fekvő töretlen köves hegyoldalt kínálták fel. A házhelyek részére elvett földeket pedig 1200 leiert bérletbe adták, mert igényjogosult a házhelyekre nem akadt.

Egy szamosújvári négyszáz holdas elsőrendű birtokot közlegelőnek minősített a kisajátító bizottság s a kisajátítási árat a törvényben előirt kulcs mellőzésével, mindössze 40.000 leiben állapította meg. A birtok törvényesen megálapítható ára meghaladta az 1,200.000 leit. (Keleti Újság, 1922. évi szeptember 3. száma.)

A Keleti Újság 1923. évi 78. száma arról számol be, hogy a parasztok nem várják be a hivatalos birtokbahelyezést, hanem a kisajátított földeket önhatalmulag veszik birtokba. A határban levő birtokosok birtokait szétesztják maguk közt s sokszor oly területet is birtokba vesznek, mely a kisajátítási eljárás folyamán már mentesült a kisajátítás alul.

A kisajátítási eljárások és erőszakos birtokbavételek körül felmerült panaszok orvoslása céljából, elrendelte a földmivelésügyi miniszter, hogy a kisajátító hatóságok által jogtalanul elvett, vagy a parasztok által jogtalanul megszállott földekért kártérítésül a forgami érték fizetessék vissza. Abban az esetben pedig, ha a tulajdonos a pénzbeli kártérítést nem fogadja el, természetben kártalaníttassék az állami birtokokból — Dobrudzsában. (Keleti Újság, 1924. évi 141.

száma.) A miniszter ahelyett, hogy a jogtalanul megszállt földek visszaadását rendelte volna el, a törvénysértést és önkényütséget valósággal védelembe vette, mert természetes, hogy egy olyan erdélyi földbirtokos sem akadt, aki a kárpótlást a bolgár határon elfogadta volna.

Említettük, hogy a kisajátítási eljárás során egyre újabb rendelkezésekkel szigorították a kisajátítás alá kerülő birtokok kategóriáit. Ilyen a 3884—922. sz. miniszteri rendelet. Az agrárreform törvény 22. cikke értelmében a mintagazdaságok 500 holdig mentesültek a kisajátítás alul, ha a birtokos ezt kérvényezte. A fenti rendelet értelmében azonban csak abban az esetben mentesültek a mintagazdaságok a kisajátítás alul, ha az igényjogosultak közül a hadviselt igényjogosultak már 7—7 holdnyi illetményben részesültek, vagy ha az igényjogosultak más község határából elégítettettek ki. Évéggett újabb kérvényezés vált szükségessé, ami új költséget jelentett a földbirtokosnak, a miniszter a döntést azonban csak a kisajátítás után hozta meg.⁴⁸

Hogy az igényjogosultak földszükségletével egyáltalán arányban nem álló földkisajátítás hová vezetett, arra nézve álljanak itt a Keleti Újság 1923. évi 267. számának az adatai, melyek a bukaresti Presa című lapból vannak véve: Szakadát községben 370 holdat sajátítottak ki, de csak 59 holdat adtak át az igényjogosultaknak, a többit bérbe adták. A Bánságban 1000 holdat adtak bérbe a bukaresti „Ogorul“ vállalatnak, ennek következtében 419 igényjogosult föld nélkül maradt. Szatmármegyében 10.000 holdat adtak bérbe a „Motocultura“ részvénytársaságnak. Nagyürgöd biharmegyei községben 100 igényjogosult nem kapott földet, mert a részükre kisajátított területet a kormány egyik nagyváradi kortesének adták bérbe.

A nagykárolyi Károlyi-birtokból 2000 holdat Marci Gheorghe regáti nagybérllőnek adtak bérbe 50 évre 70 kgnyi holdankinti termésért. (Keleti Újság 1924. évi 88. szám.) A kisajátított földek haszonbérbeadása, mind a kisebbségek ál-

⁴⁸ Megjegyezzük még, hogy a törvénnyel ellentétben a Monitorul Oficial 1922. évi szeptember 20-iki számában megjelent, a mintagazdaságok minősítésére vonatkozó rendelkezés szerint a kisajátítás után fenmaradó mintagazdaságok csak bérben (s nem tulajdonban) voltak meghagyhatók, azok is csak ott, ahol a földigénylők száma „közepesek, vagy kielégítették“.

tal lakott vidékeken történtek, ott nem részesítették a parasztokat a „földreform áldásaiban.“

Az agrárreform törvény egyoldalú alkalmazására igen jellemzően mutat rá az *Erdélyi Gazdasági Egylet* Szolnok-Doboka vármegye kisajátításáról készített kimutatása. Szolnok-Doboka vármegyében 64 birtokos 32.675 kat. hold kiterjedésű birtokából 23.567 holdat sajátítottak ki. *A kisajátított birtokok mind magyar tulajdont képeztek, közöttük egyetlen egy román sem volt.* A kisajátított földek árát 40—800 leiben állapították meg.

Mármarosban, ahol tudvalevőleg a legnagyobb földétség uralkodott, különösen az ott nagy számban élő ruthén kisebbség között Pop Simon volt főszolgabíró özvegyének 33.000 hold kiterjedésű nagybirtokát teljesen érintetlenül hagyta a földreform. A Pop-féle birtok kisajátítási ügye a legnagyobb agrárreform panamák közé tartozik. 1930 áprilisában a mármarosiak képviselői küldöttségileg keresték fel *Milhalache* földművelésügyi minisztert s kérték a Pop-féle birtoknak az igényjogosultak között való felosztását. A miniszter a küldöttségnek adott válaszában kijelentette, hogy ismeri a Pop birtokot illető kisajátítási visszaélést, minthogy azonban az agrárreform már befejeződött, a fennálló törvények alapján semmit sem tehet a birtok felosztása érdekében. (Brassói Lapok, 1930 április 10-iki száma.)

A magyar egyházak és kulturális intézmények kisajátítási sérelmei.

A magyar egyházi birtokok javarésze tulajdonképpen nem az egyház, hanem az egyházak kezelésében levő különböző alapok tulajdonát képezték. Így az Erdélyi Róm Kath. Státus összes birtokai alapítványi birtokok voltak. A kolozsmonostori uradalom a tanulmányi alapé, a kolozsvári és váralmási uradalom az ösztöndíj alapé, a radnóti uradalom egyharmada a vallás-, egyharmada a tanulmányi- és egyharmada az ösztöndíj alapé volt, hasonlóképpen osztozott a három alap az alsóbajomi uradalmon is. Nem különb volt a helyzet a protestáns egyházaknál sem, melyeknek alapítványai nagyrészt még az erdélyi fejedelemség korában keletkeztek és mind a kisajátítás idejéig a tanügy szolgálatában állottak. Hogy az egyházi birtokok kisajátítása mily súlyos csapást mért nemzeti kulturánkra, az előzőkben már rámutattunk.

A kisajátítási eljárás során azonban nemcsak az egyházi, illetve alapítványi birtokokat sajátították ki, hanem iskolákat, sőt templomokat is elvettek az agrárreform címén.

Kajántón például a református elemiiskola telkét a rajta levő iskolaépülettel együtt 6000 lejért állami iskolának sajátították ki, anélkül, hogy a kisajátítási tárgyalásra a lelkészt meghívták volna. A Keleti Ujság megjegyzi, hogy a kisajátítási ár még a kerítés értékét sem fedi.

Marosszentimrén a református templomot vették el az agrárreform égisze alatt. A marosszentimrei református templom Erdély legszebb műemlékei közé tartozik, melyet még *Hunyadi János* emelt a törökökkel vívott győzelmes marosszentimrei csatája emlékére. A templomhoz 28 hold szántóföld és két hold belsőség tartozott. A kis egyházi birtok és a rajta levő templom kisajátítását a görög katolikusok azzal az indokolással kérték, hogy a marosszentimrei ref. egyházközség elnéptelenedett. Noha a református egyházközség okmányokkal igazolta, hogy megfelelő számú hívővel bír, a kisajátító bizottság mégis a templomot, a papilakot és a hozzátartozó földet összesen 50.000 leiért kisajátította. Maga a papilak, mely tíz évvel ezelőtt épült, 300.000 lei értéket képviselt. A kisajátítást a gyulafehérvári felebbviteli bizottság 582—923. számú határozata hagyta jóvá. A balázsfalvi érsek azonban nem fogadta el a templomot s kizárólag az ő egyéni befolyásán múlt, hogy a templom megmaradt a református egyház tulajdonában.

Amíg a magyar egyházak birtokainak a kisajátításánál a legkiméletlenebbül alkalmazták a törvényt, addig a törvényben megállapított igényjogosultságát teljesen figyelmen kívül hagyták. A törvény ugyanis nemcsak kisajátítást állapított meg az egyházi birtokokra nézve, de birtok adományozást, illetve kiegészítést is azon parochiák, káptalanok, püspökségek stb. számára, melyek nem rendelkeztek földbirtokkal, vagy földbirtokuk a törvényben megállapított terjedelmen aluli volt. A törvénynek ezt a cikkét azonban úgyszólván csak a román egyházakra alkalmazták. Alig van magyar falu, ahol templomhelyet és egyházi földet ne sajátítottak volna ki a még nem is létező román egyházközség számára.

Annak megvilágítására, hogy a magyar egyházak jogos földigényét miként honorálták, álljon itt az alábbi eset. A

csombordi ref. egyházközség birtokát összesen 14 hold képezte s így a törvény értelmében megfelelő kiegészítésre volt joga. Az egyházközség be is terjesztette a kérést, hogy a község határában levő 25 hold állami rezervából egészítsék ki a birtokot a törvényben megállapított mértékig, kérését azonban „terület-hiánya“ címén elutasították, míg a 25 hold rezervából a csombordi görög katolikus egyháznak 6 holdat, a szomszédos nagyenyedi görög katolikus egyháznak 10 holdat, Gh. Stefan és N. Sanitescu nagyenyedi 6. vadászszázalóaljbeli őrmestereknek, továbbá N. Dumitrescu nagyenyedi állomásfőnöknek, a nagyenyedi csendőr századnak és végül Roman Romulnak, a kb. 20 kilométerre fekvő Kákova község tanítójának 1—1 holdat, Vlad Mircea agronom titkárának, Gh. Slovensco prefektusi intendánsnak, Gh. Movila volt nagyenyedi monopol sefnek és Székely J. nagyenyedi rendőrnek $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ holdat jutattak. (Magyar Kisebbség, 1925. évf. 20. szám.)

Noha a törvény 92. szakasza értelmében az igényjogosultak kielégítése után fennmaradó terület elsősorban az egyházak földigényének a kielégítésére lett volna fordítandó, a református egyház igényjogosultságát figyelmen kívül hagyva, a román egyházak és a kétes igényjogosultságú idegen illetőségű köztisztviselőket, katonákat stb. illő módon kielégítették.

A magyar egyházak agrárreform veszteségéről az *Országos Magyar Párt* adatai alapján összeállított kimutatást közöljük. A kimutatás szerint egyházaink birtokaik 84.54%-át vesztették el az agrárreform által. (L. 70. oldal.)

A kártérítési árak megállapítására vonatkozólag az alábbi hivatalos adatokat közöljük:

Az Unitárius Egyházi Főtanács 1922. évi jegyzőkönyvéből.

Az Augusztinovics Pál-féle ladamos-alamori (Szebenmegye, volt Kisenyedi járás) alapítványi birtok 1922. évi július 22-én történt kisajátítása alkalmával a bizottság által megállapított kisajátítási árak:

	Alamoron Ladamoson	
I. oszt. szántókért holdanként	1100	— Lei
II. „ „ „	950	1100 „
III. „ „ „	750	1000 „
IV. „ „ „	500	900 „
V. „ „ „	350	750 „
VI. „ „ „	250	500 „
I. „ rét és kaszálóért	1300	1350 „
II. „ „ „	1150	1200 „

	Alamoron	Ladamoson
III. oszt. rét és kaszálóért	950	1100 Lei
IV. „ „ „	700	1000 „
V. „ „ „	500	800 „
VI. „ „ „	400	500 „
VII. „ „ „	250	— „
II. „ legelőért	—	600 „
III. „ „	450	— „
IV. „ „	300	400 „
V. „ „	250	250 „
VI. „ „	200	120 „
Terméketlenért	50	200 „
Beültetett kertekért	—	2500 „

Az Unitárius Egyház rétért és kaszálóért holdanként 6000 Leit, szántókért 5000, legelőért, gyümölcsöskertért 10.000 Leit kért.

A gyulafehérvári vármegyei bizottság 1922 augusztus 14-iki és szeptember 3-iki határozata az elsőfokú bizottsági határozatot mindenben helybenhagyta. Ugyancsak helybenhagyta a kolozsvári Kir. Itélőtábla a megyei bizottság határozatát, mellözve szakértők meghallgatását az értékre vonatkozólag. 1922. E. Ft. jkv. 47—48. oldal.

A Dersi János-féle pusztaszentmiklósi alapítványi birtok (Tordaaranyosmegye) 1922. évben történt kisajátítása alkalmával az I. fokú bizottság ármegállapítása a következő volt:

II. oszt. szántó föld holdanként	700 Lei
III. „ „ „	600 „
IV. „ „ „	500 „
V. „ „ „	400 „
II. „ rét és kaszáló	700 „
III. „ „ „	600 „
IV. „ „ „	500 „
IV. „ legelő	600 „
Erdő	1000 „

Az 1922 július 12-iki I. fokú tárgyalás alkalmával a bizottság az egész birtokot az összes épületekkel együtt kisajátította. A lakóházat, 6 csürt, 2 gabonást, 3 istállót, 5 gorét és a cselédházakat együtt 5530 Leiben értékelte. Mint feltűnő jelenség megemlítendő, hogy egy csűr 15 Lei, cselédházak 50, 60 és 120 Lei, 2 magtár 600 Lei, 3 istálló 160 Lei jűhakol 15 Lei, lakóház 1500 Leire volt becsülve és ilyen értékben lett kisajátítva. Ezzel szemben ezek az épületek laikus számítás szerint 100.000 Leinel magasabb értéket képviselnek.

Az 1922 augusztus 10-iki felebbezési tárgyaláson a II. fokú bizottság mentesítette a kisajátítás alól az összes tanyai épületeket helyükkel együtt, a földek árát viszont holdankint minden osztálynál 100 Lei-el felemelte.

1922. E. Ft. jkv. 51—52 oldal.

Összefoglaló kimutatás

az edélyi magyar egyházak földbirtokreform veszteségéről.⁴⁹
1929. évi állapot.

	Az agrárreform előtti állapot		Kisajátítva		%	A kisajátítás után megmaradt birtok	
	Kat. hold	öl ²	Kat. hold	öl ²		Kat. hold	öl ²
A) A róm. kath. egyház							
I. A nagyváradl püspökség							
1. Püspökség... ..	181.324	—	179.444	—	98.96	1.880	—
2. Székeskáptalan ...	53.510	337	49.284	1.497	92.10	4.225	440
3. Papnövelde	439	211	422	211	96.12	17	—
összesen :	235.273	548	229.151	108	97.39	6.122	440
II. Az erdélyi püspökség							
1. Püspökség... ..	11.752	1.256	9.553	—	81.28	2.199	1.256
2. Székeskáptalan ...	4.181	—	3.578	—	85.57	603	—
3. Papnövelde	1.418	101	1.138	101	80.25	280	—
4. Erdélyi rk. Státus ...	26.538	374	23.287	111	87.74	3.251	263
összesen :	43.890	131	37.556	212	85.56	6.333	1.519
III. A temesvári püspökség							
1. Püspökség... ..	7.426	—	6.952	—	93.61	474	—
2. Székeskáptalan ...	3.318	—	3.318	—	100.00	—	—
összesen :	10.744	—	10.270	—	95.58	474	—
IV. A szatmári püspökség							
1. Püspökség... ..	?	—	?	—	—	46	—
2. Papnövelde	600	—	536	—	89.33	64	—
összesen :	600	—	536	—	89.33	110	—
A róm. kath. egyház együtt :	290.507	679	277.513	320	95.52	13.040	359
B) A protestáns egyházak							
1. Az erdélyi ref. egyházkerület Intézményel	58.502	45	24.563	27	41.98	33.939	18
2. A királyhágómelléki ref. egyházkerület Intézményel	3.646	1.043	659	1.347	18.09	2.986	1.296
3. Az unitárius egyház							
a) egyházgyezetem ...	6.965	1.207	6.285	1.259	90.23	679	1.296
b) egyházközségek ...	10.950	1.268	5.103	1.085	46.60	5.847	183
Az unitárius egyház :	17.916	875	11.389	744	63.57	6.527	131
4. A magyar evangélikus Szuper-Intendencia	1.041	1.177	73	1.356	7.10	967	1.421
A protestáns egyházak együtt : ...	81.106	1.540	36.686	274	45.23	44.420	1.266
Kath. és prot. egyház összesen : ...	371.614	619	314.199	594	84.54	57.461	25

⁴⁹ Az Országos Magyar Párt adatai alapján összeállította dr. Fritz László.

Kulturális intézményeink közül a legsúlyosabb kisajátítási sérelmet az *Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület* szenvedte el. Az *E. M. K. E.*-nek 1.708 hold kiterjedésű alapítványi birtoka volt Algyógyon, melyen országos hírv földműves iskola és árvaház létesült.

Az *E. M. K. E.* birtokát az elsőfokú kisajátítási bizottság 69 hold erdő kivételével teljes egészében kisajátította, bár a törvény értelmében a belsőségeken, szőlőkön és gyümölcsösökön kívül joga lett volna még a birtokból 100 hold szántóra a birtok mintagazdasági jellegénél fogva, 200 hold szántóra megfelelő erdő- és legelőterülettel a gazdasági iskola számára, továbbá 30 hold szántóra az árvaház részére. A felebbezések során az ügy a *Comitetul Agrar*hoz került, ahol mind a mai napig nem tűztek ki tárgyalást.

Mikor kitünt, hogy a *Comitetul Agrar* indokolatlanul halogatja az ügy tárgyalását, a törvényben biztosított jog alapján visszavonta az *E. M. K. E.* a fellebbezést. Ekkor előállott az a különös helyzet, hogy a *Comitetul Agrar* a törvény kifejezett rendelkezése ellenére sem fogadta el a fellebbezés visszavonását avval az indokolással, hogy döntenii kíván. (Ellenzék 1930. évf. 95. sz.)

A *Comitetul Agrar* furesa eljárása következtében közel már egy évtizede, hogy meg van fosztva az *E. M. K. E.* a birtok használatától, mely így eredeti rendeltetésének, a földművesiskola és az árvaház fenntartásának nem tud eleget tenni. Minthogy a tordai *Szabó József*-féle magánalapítású gazdasági iskolát és a *Csiki Magánjavak* csikszeredai földműves iskoláját szintén elvették, nincs ma az erdélyi magyarságnak egyetlenegy magyar tannyelvű mezőgazdasági iskolája sem. A fenti három magánalapítású mezőgazdasági iskolán kívül a háború előtt csak állami mezőgazdasági iskoláink voltak, ahol a tannyelv ma már kizárólagosan román.

A gazdasági egyesületek birtokai a törvény 7. cikke értelmében szintén mentesültek a kisajátítás alul. Az 1870. óta fennálló *Kisküküllővármegyei Gazdasági Egylet* 42 holdas birtokát, melynek jövedelme mindig és kizárólag mezőgazdasági kulturális célokat szolgált, 3 hold belsőség kivételével mégis teljes egészében kisajátították. (Keleti Ujság, 1923. évf. 119. sz.)

A telepesek kisajátítási sérelmei.

Kisajátítási sérelmeink harmadik csoportjába a telepesek ügye tartozik. Az agrárreform törvény 10. cikke úgy rendelkezik, hogy „az 1885 január 1. óta telepítettek telepes birtokai kisajátítandók a 86. (helyesen 92.) cikkben felsorolt igényjogosultaknak az azon vidéken juttatható földbirtok illetmény mértékéig.“

Magyarország déli része a török hódoltság alatt teljesen elnéptelenedett. A törökök kiűzése után a magyar uralkodók az elnéptelenedett országrész benépesítése érdekében nagyszabású telepítési akciót indítottak meg, amely telepítési akciót a magyar kormányok a legutóbbi időkig folytatták. Ezeknek a telepítéseknek a nagyrésze a XVIII. század második felére esnek, a XIX. század első felében ellanyhulnak, de ismét nagy lendületet vesznek fel a század utolsó negyedében, amit különösen elősegített az 1873. évi XX. t.-c., az 1886. évi IV. t.-c. és főleg a már ismertetett 1894. évi V. t.-c., valamint az 1911. évi XV. t.-c.

A legutolsó telepítési ciklusban a Romániához csatolt magyar területeken 1894—1913. évig 25 községben történtek települések, melyből 8 teljesen önállóan alakult új község, a többi már meglévő községekhez való hozzátelepülés volt. Fenti települések alkalmával létesült telepek száma mintegy kétezret, a telepesek lélekszáma közel tizenötezet tett ki. A telepek nagysága átlag 24 hold volt.

A telepesek kisbirtokainak a törvény által előírt megcsonkítása a legantiszociálisabb intézkedése az agrárreformnak, mert hiszen a teljesen kulturálatlan területeket az ő verejtékes munkájuk tette termékennyé s kisbirtokaik a település óta megnövekedett családjuknak csak épp, hogy a megélhetést biztosították. A törvény tárgyalása alkalmával már rámutattunk arra, hogy míg a magyar telepesek birtokait 7, sőt még 7 holdon alul is kisajátítás alá vonták, addig az agrárreform alkalmával telepítendő román telepesek illetményét 16 holdban állapították meg.

A törvény megalkotása óta a magyarság teljes erejével és minden rendelkezésre álló eszközzel küzdött a telepeseket sújtó igazságtalanság ellen, de a kormány mit sem változtatott a törvényen, sőt a telepesek ellen irányuló támadását

még fokozottabb mértékben folytatta, megalkotván az állami javak, illetőleg az állam felügyelete alatt álló javainak eladásáról, illetve az ilyen ügyletek hatálytalanításáról szóló törvényt.⁵⁰

Ez az úgynevezett telepfosztó törvény jogszerint és tényleg semmisnek mondja ki mindazon bármely természetű jogügyleteket, melyeket 1918. december 1. után akár a magyar kormány, akár annak közegei, akár bármilyen más személy vagy bármilyen más közeg kötött, ha az nem a román kormány által illetékes minisztere útján történt. Továbbá mindazon bármely természetű jogügyleteket, melyeket bárha 1918. december 1. előtt kötöttek is, bárha el is voltak látva minden törvényes kellékkal, de 1918. december 1-ig nem voltak keresztülvitelezve a telekkönyvben, vagy amelyeknek utólagos telekkönyvi foganatosítására akár felhatalmazás nélkül, akár valamilyen más közeg és nem a román kormány illetékes miniszterének a felhatalmazása, avagy a Kormányzó Tanács oly határozata alapján történt, melyet ez a Tanács tanácskozása folyamánaképpen hozott meg. Ennek következtében ki mondja, hogy azok az ingatlanok, amelyeket nem a román impérium alatt telekkönyveztek, minden tehertől mentesen visszajutnak az állam tulajdonába, anélkül, hogy az állam bármily természetű valamelyes restitúcióra akár ár, akár kártérítés megfizetésére köteles lenne.

A helyzet megértése végett tudnunk kell, hogy a telepek telepeiket több évi, átlag ötven esztendőös törlesztésre vásárolták meg a magyar államtól. A magyar állam a telepítési okiratok értelmében köteles lett volna az ingatlanokat az első törlesztési részlet lefizetése után a telepesek nevére átíratni. A magyar állam ezen kötelezettségének sajnálatos mulasztás következtében vagy egyáltalán nem, vagy a Bánságban például csak 1919. tavaszán tett eleget, amikor ott még tényleges hatalmat gyakorolt.

A fenti törvény tekintet nélkül arra, hogy Románia mely időpontban vette át a békeszerződés értelmében hozzá csatolt magyar területeken az impériumot, (a Bánságban például csak 1919. nyarán) hatálytalanít az állammal szemben kö-

⁵⁰ Monitorul Oficial, 1921. évf. 172. szám.

tött minden jogügyletet, ha az 1918 december 1. előtt nem a román kormány illetékes miniszterének a felhatalmazása, vagy a Kormányzó Tanács határozata alapján kötött. Ennek következtében úgy a már telekkönyvileg is tulajdonosokká vált bánági telepések, valamint a telekkönyvbe még be nem írt erdélyi telepések ki voltak téve annak, hogy telepeiket nem csak a törvényben előírt mértékig sajátítják ki, hanem minden kártérítés nélkül teljesen el is veszítik. A telepfosztó törvény értelmében továbbá lehetővé volt téve az 1885. év előtt létesült, de még át nem írt telepesbirtokok elvétele is.

Bárha a telepesbirtokok telekkönyvi átírása az illetékes hatóságok mulasztása folytán csak szorványosan is történt meg, a legtöbb telepes a vételárat már teljes egészében letörlesztette, vagy csak jelentéktelen törlesztési részlettel maradt adós. Nyilvánvaló tehát, hogy az állam mulasztásáért a telepéseket hátránnyal súlytani nem lehetett.

A törvény megjelenése után az Erdélyi Gazdasági Egylet 1921 december 31-én terjedelmes feliratban fordult az igazságügyi miniszterhez, melyben részletesen ismertette a telepések történeti és jogi helyzetét s arra kérte a minisztert, hogy mindazon telepések tulajdonjogát, akik hitelesen tudják igazolni, hogy telepítményeiket 1918. december 1. előtt kelt telepítési okirattal, megváltásra jogosító telepítési haszonbérleti szerződéssel, vagy bármely más okirattal szereztek meg, ismerje el, mert egészen világos, hogy mindazon jogügyletek, melyek az impérium átvétele előtt jöttek létre, nem célozták és nem célozhatták a román állam megkárosítását vagy félrevezetését, akár átvannak telekkönyvezve, akár nincsenek.⁵¹

1922 januárjában a bánági telepések küldöttsége személyesen is megjelent az akkor Lugoson tartozkodó *Brediceanu* erdélyi miniszter előtt és kérte a törvények reájuk nézve sérelmes intézkedéseinek a megváltoztatását. A miniszter kijelentette, hogy míg ő a miniszteri székben ül, a telepéseket jogtalanság és sérelem nem fogja érni. Legfeljebb az történhetik meg, hogy ahol a környékbeli román parasztság földigénye nem volna kielégíthető, ott oly mennyiségű földet sa-

⁵¹ A felirat teljes szövegét l. Erdélyi Gazda, 53. évf. 2. szám.

játítanak ki a telepesektől, amennyinek az elvétele gazdasági helyzetüket nem sujtja.⁵²

1922 áprilisában a telepesek küldöttsége felkeresi a szenátus és kamara elnökét. A kamara elnöke kijelenti, hogy az agrárreform törvénynek a telepesekre nézve sérelmes 10. szakasza demagógikus intézkedés, amely kiigazításra szorul. Megjelenik a küldöttség a földművelési miniszter előtt is. A földművelésügyi miniszter kijelentése szerint olyan kisbirtokból, mint amilyenel a telepesek rendelkeznek, lehetetlenség bármit is elvenni. A hangzatos ígéretek és nyilatkozatok ellenére azonban mit sem változtattak a törvény szövegén s ekkor a telepesek feliratban fordultak az uralkodóhoz. A telepesek feliratára nem jött válasz s a kisajátítások során kisajátítás alá vonták az ő birtokaikat is.⁵³

A telepesbirtokok kisajátításánál a legkülönbözőbb módon jártak el az egyes bizottságok. A lugosi járási kisajátító bizottság például kimondta, hogy a telepesek birtokaiból nincs mit kisajátítani, mert azok már úgyszólván az államra vannak átírva, tehát egész terjedelmükben elkobozta őket.⁵⁴ Hasonlóképpen jártak el *Kiss Ernő* 48-as honvéd tábornok által az államnak hagyományozott birtokán 1868-ban létesült három telepes község, Ötvösd, Józsefszállás és Keresztes községek telepes kiscgazdáival is. Facsádon — írja a *Keleti Ujság* 1924. évi 243. száma — anélkül, hogy a fellebbezési időt és a megyei agrár bizottság ítéletének a jogerőre való emelkedését beárta volna az agronom, az ítélet keltétől számított 48 óra múlva azonnal hatállyal végre is hajtotta azt. A községből még abban az évben 32 telepes vándorolt ki Amerikába.

Az *Országos Magyar Párt* 1924. évi december hó 14-én Brassóban megtartott nagygyűlése végül is, minthogy a kormánytól eszközölt minden eddigi intervenció és tiltakozás teljesen eredménytelen maradt, elhatározta, hogy a telepesek ügyét ultima ratióként a *Nemzetek Szövetsége* elé terjeszti.⁵⁵

⁵² Erdélyi Gazda, 53. évf. 4. szám.

⁵³ Az erdélyi és bánági telepesek panasza a Nemzetek Szövetsége előtt, Magyar Kisebbség, IV. évf. 7. szám.

⁵⁴ Mint 53. jegyzet.

⁵⁵ „Arra való tekintettel, hogy a telepesek ügyében két községet illetőleg már a Comitetul Agrar is határozott és döntése szerint a telepesek földjét a lotul tipen felüli részben kisajátították és így a magyar kiscgazdák-tól 12—16 hold szántóföldet vesz el a kormány, akkor, amikor ugyanazon

Amit a telepeseknek belföldön sikerült elérniök, az csupán annyi volt, hogy hosszas és költséges utánjárás után az államra telekkönyvezett birtokaikat vissza telekkönyveztetették saját nevükre s így felsőbb fokon a kisajátításokat az agrárreform törvény 10. cikke alapján hajtották végre.

A telepesek panasziratukat 1925 február 25-én terjesztették a Nemzetek Szövetsége elé. A petíciót 1925 szeptember 25-én tárgyalta le a Tanács. Ítéletében a panasztevő 2285 magyar telepestől kisajátított 24.000 hold kártérítése fejében a román kormány részéről felajánlott 700.000 arany frank kártérítést állapította meg.

Érdekes lesz megemlítenünk, hogy a kártérítés fejében kiutalt 15 millió lejből *7 milliót a perköltségek emésztettek fel.* A kisajátítás végrehajtása óta a lelkileg és anyagilag teljesen összetört telepesek közül 1802 telepes vándorolt ki az országból.

Hogy a telepes birtokok kisajátítására, melyeket mind románok közt osztottak szét, mennyire nem volt az agrárreform fennhangoztatott céljából szükség, most az agrárreform után tűnik ki. Facsádon például, amint arról a Brassói Lapok 1930. évi április 20-iki száma beszámol, a régen mintaszerűen megművelt telepes birtokok mind parlagon hevernek és csak azokon a földeken termelnek, amelyeket a régi tulajdonosok béreltek vissza az új tulajdonosoktól.

A telepesek agrárreform veszteségéről alább közlünk egy részletes kimutatást. A közölt adatok szerint a telepesek agrárreform előtti 46.090 kat. holdat kitevő birtokából a kisajátítás után csupán 16.913 kat. hold maradt meg. A telepek agrárreform előtti 23.6 kat. hold átlagterjedelme a kisajátítás következtében 8.5. kat. holdra esett le, de igen sok község van, ahol telepenként csak 4 holdat hagyott meg az agrárreform.

A telepesügy kapcsán meg kell még emlékeznünk a *Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége* által megterhelt birtokok ügyéről is.

A háborúelőtti években a Magyar Földhitelintézetek Or-

törvény alapján a román kisgazdák között 16—20 holdas telepeket oszt szét; a Magyar Párt a kormány ezen tényében a kisebbségi jog sérelmét látja és ezért a telepesek ügyeit a Nemzetek Szövetségének bejelenti, illetve erre a Nemzetek Szövetségének a figyelmét felhívja.“ Magyar Kisebbség, IV. évf. 1. szám.

szágos Szövetsége földbirtok vásárlásokra s a terhes mezőgazdasági adóságok konvertálására a magyar kormány támogatásával hosszúlejártú kölcsönöket nyújtott. A kölcsönök elnyerése alkalmával a kölcsönvevők külön szerződést kötöttek a magyar kir. kincstárral, melyben a kincstár javára feltétlen eladási, megbizási, illetve vételi jogot (optiót) biztosítottak 10 évi időtartamra. Viszont a magyar kir. kincstár és az *Altruista Bank* között létesült szerződésben, — melyben hivatkozás történt arra a szavatosságra, amelyet az *Altruista Bank* adásával, az ingatlan tulajdonosával szemben vállalt, hogy t. i. a magyar kir. kincstár az opciót gyakorolni nem fogja, ha az adós az *Altruista Bankkal* szemben kötelezettségének eleget tesz, — a magyar kir. kincstár arra kötelezte magát, hogy az opciót csak abban az esetben fogja gyakorolni, ha erre őt az *Altruista Bank* felkéri.⁵⁶

Az 1924. évi január 7-iki 1005—1924. számú miniszteri rendelet mindazon birtokokat, melyeket tulajdonosaik az *Altruista Bank* útján szereztek meg, teljes egészükben kisajátítandóknak rendelte el, tekintet nélkül arra, hogy a birtokoknak az *Altruista Bank* által nyújtott kölcsönük ki van egyenlítve, vagy nincs. A rendelet a kisajátítást a visszavásárlás jogával indokolta, holott a fent elmondottakból nyilván kitetszik, hogy az *Altruista Bank* és a magyar kir. kincstár között kötött szerződés alapján ezekre a birtokokra az államnak csak elővásárlási joga volt, az is csak a birtok eladása esetén, vagy ha az adós a fizetési feltételeket nem tartja be, de minden körülmények közt csak az *Altruista Bank* felhívására.

A rendeletet a Magyar Párt ú. n. csucsai paktum által nagynehezen sikerült 1927-ben hatályon kívül helyeztetni. Az eljárás azonban eléggé jellemző az agrárreform szellemére, mely még ilyen kerülő utakat is igénybe vett, hogy a magyarság birtokállományát csökkenthesse.

A székely közbirtokosságok kisajátítási sérelmei.

Kisajátítási sérelmeink negyedik csoportját a székely közbirtokok törvényellenes kisajátítása képezi. A székelyföldi

⁵⁶ Issekutz Viktor: *Altruista kölcsön és agrárreform, Magyar Kisebbség, II. évf. 5. szám.*

Összefoglaló kimutatás a telepések

Sorszám	A telepes község neve	Az eredeti állapot					A kisajátítást álla-					
		Telepések száma	A község lélek- száma	Terület kat. hold	Községi köz- vagyon	Egyházi és iskolai vagyon	A telepék átlagos nagysága	Telepések száma	A község lélek- száma	Terület kat. hold	Községi köz- vagyon	
1	Babsa	55	360	1000		9	45 à 20 h 10 à 5 h	55	385	1000		
2	Bálintz							9		224		
3	Bégamonostor	29	156	490	15	17	25	29	156	555	15	
4	Déva régi telep	88	271	1233		20	13'5					
5	Déva új telep	47	250	620	5	16	14 5	47	800	620	5	
6	Fehéregyháza	33	90	738	261	20	20	33	140	738	261	
7	Felsőderethem	53		1172	6	32	22	53		1172	6	
8	Nőrincz	85	474	1926	11	25	25					
8	Sztancsófalva	106	932	4447	128	102	37					
10	Kolozskara	31		880	22	67	30			740	22	
11	Rékás	100	500	2000	58	25	20	100	700	2000	58	
12	Igazfalva	282	2260	5732	74	134	20	250	1980	6092	404	
13	Marosludas	141	986	3722	750	120	24	141	1350	3722	750	
14	Ujszentes	145	1200	3000	80	24	5—50	145	1200	3000	80	
15	Nagybodófalva	212	1311	3492	642	101	16	212	1311	3492	642	
16	Vicze	10	79	805		45	37	20	134	732		
17	Gizellafalva	45	218	900			20	45	250	337		
18	Nagysármás	194	1500	4186	820	98	20	194	1500	4186	820	
19	Facset	99	600	2210		30	24	99	600	2210		
20	Vásáros	60	347	1168	48	18	50 à 20 h 10 à 5 h	60	347	1168	48	
21	Új-Nőrincz	110	900	2640	38	34	24	110	900	2640	38	
22	Magyarnemegye	25	1600	2500		16	25	25	1600	2500		
23	Valealunga	56	300	1231	12	35	27	56	310	1231	12	
	Összesen	2000	4334	46090	2960	1008		236	1700	13663	38367	3161

⁵⁷ Dr. Sulyok István adatgyűjtése. A kimutatásból Mosnica és Szapáryfalva

agrárreform veszteségéről.⁵⁷

megelőző pot		A mai helyzet						Népszövetségi panasz		Kivándorlás				Mennyit költött a falu a perre (lei)
Egyházi és iskolai vagyon	A telepek átlagos nagysága	Telepések száma	A község lélekszáma	Terület kat. hold	Községi közvagyon	Egyházi és iskolai vagyon	A telepek átlagos nagysága	Hányan írták alá	Mennyi kártalanítást kapott kézhez	Észak-Amerikába	Dél-Amerikába	Magyarországba	Egyéb	
29	45 à 20 h 10 à 5 h	52	250	220		17	4	41	17445	4	42	2		53000
17	22 25	29	215	202				20	306062					130000
		201	1382	1044		20	bizonytalan			7		22	35	141600
16	14·5		950	596	5	13				20	12	16	12	30000
20	20	33	140	411	90	20	7	27	462000	4		8		350000
32	22	48	290			32	11	48	720000	3	2	3	5	212000
		89	532	425	11		5		1895700	1	0	1		164000
		106	500	600	20	20	4	2		50	100	30	70	750004
52	30	20	369	424	52		24	27	435875				7	437000
25	20	100	1200	500	3		5	100	103500	80	40	60		250000
134	20	200	1158	2222	8	82	5	108		28	60	300	254	800000
120	24	128	1310	2212	750	72	6	117	1944238	3	17	5	15	352000
24	5—50	120	1400	2500	24	24				4		8	4	700000
101	16	212	1674	2347	581	43	10	150	1000000		2	1	12	1000000
19	34	20	115	154		55	4	18	806040	1				18
	7·5	39	207	132			4·5	45		8	5	5	10	220000
98	20	187	1500	1196	92	32	6	150	2000000			4	3	300000
30	24	99	700	515		30	4	97	2283583	40	50			200000
18	50 à 20 h 10 à 5 h	51	317	364		1	5	51	1016300		6	12	87	350000
34	24	110	1150		38	29	53 à 7 h 57 à 14 h	67	1352000	26	24	8		400000
16	25	25	1600	420		4			323797					22000
35	27	55	226	429			22	29	1083920	5	2	2	151	179400
790	20·6	1944	16585	16913	1622	546	8·5	1087	15750460	244	358	537	683	7141000

községek adatai hiányzanak.

közbirtokok eredete az ősi földközösségben gyökerezik. Hogy a Székelyföldön a földközösség a közbirtokok formájában mind a mai napig fenmaradt, annak magyarázatát főleg a Székelyföld földrajzi helyzete adja. A székely vármegyék legnagyobb részét ugyanis erdők és havasi legelők borítják, melyek egyéni gazdálkodásra nem alkalmasak. A Székelyföld mezőgazdasági művelés alatt álló területe cly csekély, hogy az alig szolgálhat az ott lakó nép megélhetésének alapjául, a székelység főjövedelmi forrását az állattenyésztés és a fakitermelés képezi. Az agrárreform törvénynek a közbirtokok kisajátítására vonatkozó fejezete gazdasági létalapjában támadta meg a székelységet, mert a Székelyföld erdőségei és legelői majdnem mind közbirtokok voltak. A székely közbirtokok kisajátítását a törvény teljes figyelmén kívül hagyásával oly kiméletlenül hajtották végre, hogy az a székelységet valósággal a gazdasági pusztulás örvényébe sodorta.⁵⁸

A székelyek kivétel nélkül a kisbirtokososztályhoz tartoztak, de nagyon sok volt közöttük a földnélküli is, akiknek a megélhetését csupán a közbirtokok szolgálták. Ezeket a nincsteleneket az a földreform, mely a földnélküliek földhöz juttatása címén indult meg, egyedüli gazdasági bázisuktól fosztotta meg a közbirtokok kisajátítása, sőt a törvényben megállapított kereteket is meghaladó kisajátítás által.

A székely közbirtokok formailag kétféleképp voltak, a községi birtokok és a közbirtokossági birtokok. Eredetileg és lényegileg a községi birtokok is közbirtokossági birtokok voltak, míg a telekkönyvi rendszer bevezetése alkalmával azokat a közös hasznélvezet alatt álló legelő és erdőbirtokokat, melyek jövedelmei időnként községi terhek hordozására is felhasználtattak, vagy amelyek használatát a közbirtokossági szervezet hiányában a község szabályozta, a politikai község tulajdonául jegyezték be. A két különböző elnevezésű, de ugyanazokat a célokat szolgáló közbirtokossági és községi legelő- és erdőbirtokok a létminimumon alul levő óriási számú silány termő törpebirtokosok csekély jövedelmeit a közös birtok ha-

⁵⁸ A székely közbirtokokat érintő kisajátítási sérelmeket részletesen ismerteti Pál Gábor dr.: „A székelyföldi közbirtokok és az agrárreform” című tanulmánya. („Magyar Kisebbség”, 1923. évf., 1. és 2. szám.) Munkánk jelen részének alapjául is Pál Gábor dr. tanulmánya szolgál.

szonélvezetével pótolta s abból a közterhek viselése alul a földmivelő népet mentesítette, tehát messzemenő szociális feladatokat töltött be.

Annak ellenére, hogy az agrártörvény értelmében a községi legelők csak azon mértéken felül voltak kisajátíthatók, mely a község normális marhaállományának a legelőszükségletét meghaladta, a községi erdők pedig családfőként 5—7 holdnyi terület meghagyása után, a székely községek tulajdonát képező összes legelőket és erdőket a szükségletre és terjedelemre való tekintet nélkül majdnem mind kisajátították. Így több oly sokszáz lakosú község, ahol a lakosok még egy holdnyi egyéni birtokkal sem rendelkeztek, létük egyedüli biztos forrását veszítették el a községi birtokok kisajátítása folytán. Megjegyezzük, hogy a községi birtokok kisajátítása a törvény értelmében csakis más községek hiányzó közbirtokának a létesítése, vagy kiegészítése céljából volt megengedve. A székely községek közbirtokainak a kisajátítását ezzel szemben „nemzeti célok“ címén hajtották végre, mert a törvényben megállapított jogcím alapján nem lehetett volna kisajátítást eszközölni.

A közbirtokossági legelőket szintén mentesítette a törvény a kisajátítás alul a községbeli marhaállomány legeltetési szükségletének a mérvéig, de a kisajátító hatóságok itt sem vették figyelembe a törvény rendelkezéseit s a kisajátításokat mindenütt a törvényben meghatározott mértéken alul eszközölték, holott a törvény értelmében azok sokhelyütt még kiegészítésre szorultak volna. Így Menaság közbirtokosságának, melynek a legsilányabb földje van az egész Székelyföldön s emiatt csak minden harmadik évben kerül vetés alá, míg 502 családfője után legkevesebb 5020 hold közlegelőt igényelhetett volna az agrártörvény alapján, a saját tulajdonát képező összesen 161 hold legelőjéből is csak 35 holdat hagytak meg. Borzsova közbirtokosság 202 családfő után 2020 hold közlegelőt igényelhetett volna, ennek ellenére 827 hold kiterjedésű legelőjéből a kisajátítás után csak 83 holdja maradt meg. Tapolca közbirtokosságnak 492 hold legelője maradt meg, bár 400 családfő után legkevesebb 4000 hold közlegelő illette volna meg. Várdotfalva közbirtokosság 250 családfője után legkevesebb 2500 holdra tarthatott volna

igényt, a kisajátítás után azonban csak 371 holdja maradt meg. Csobotfalva közbirtokosságnak 269 holdat hagytak meg, noha 1280 családfő után legkevesebb 12.800 holdra lett volna joga. Csomortán közbirtokosság közlegelőjéből 598 holdat mentesítettek, pedig legalább 2130 holdra kellett volna kiegészíteni azt.

Ezek az adatok nem kimerítő felsorolások, hanem csak példák arra, hogy betekintést nyújtsanak az agrárreform-törvény végrehajtásába, mely a közbirtokosságok százait fosztotta meg a legnélkülözhetetlenebb és az agrártörvény által is sértetlennek nyilvánított birtokuktól.

Hasonlóképpen jártak el a közbirtokosságok erdeinél is. A törvény értelmében a közbirtokosságok erdőségei csak oly községek számára voltak kisajátíthatók, melyekben a község úrbéri és közbirtokossági legelő- és erdőállomány együttesen sem tette ki a törvényben meghatározott mértéket. Ennek ellenére a kisajátításokat kivétel nélkül itt is „nemzeti célokra“ rendelték el és a kisajátítás alkalmával még a minimális családfőkénti 5, illetve 7 holdnyi illetményjogosultságot sem vették tekintetbe. Így többek között Menaság, Szentmihály és Tapolca közbirtokosságtól egyenként többezer holdat vettek el abból az erdőterületből, melyet a törvény megtartása mellett még pótolni kellett volna.

Csíkmegyének — írja Pál Gábor dr. — négy olyan községe, melynek közös tulajdont képező községi birtoka 15.118 holdat tett ki s amely községben 259 egyénnek még egy-egy holdnyi földje sem volt, a fentemlített összes közbirtokától megfosztatott. A közbirtokossági birtokok arányosítása, vagyis részesedési hányadának megállapítása után a törvény által a község fentartására kötelezett tagok oly sok községben legeltetési és egyéb erdei haszonélvezetet engedtek a község azon lakosai számára, akiknek semmiféle egyéni birtokuk sem volt s akik napszámos munkából éltek. Az agrárreform a községi és közbirtokossági javak kisajátításával tehát igen érzékenyen sújtotta a kisbirtokosok mellett a mezőgazdasági proletárokat is.

A Csiki Magánjavak ügye.

A székely közbirtokosságok közül a legsúlyosabb sérelmet a csíkmegyei volt I. székely gyaloghatárőrezred vagyón-

közössége, más néven a *Csikmegyei Magánjavak* szenvedték el.

Az agrárreform-törvények ismertetése kapcsán rámutatunk, hogy míg az első és második agrárreformtörvény a volt határőrezredek vagyonszövetségének az erdőit és legelőit kifejezetten mentesítette a kisajátítás alul, addig a végrehajtásra került harmadik agrárreformtörvény a kisajátítás alul való mentességet csupán a naszódi volt II. román határőrezred vagyonszövetségére tartotta fenn, holott a csiki és naszódi közvagyoni jogi eredete teljesen ugyanaz volt.

1769. évben Erdély és Moldva határán határrendezést vittek keresztül s ennek során Magyarországhoz oly erdőterületeket kapcsoltak vissza, melyeket a moldvaiak a 18. század első felében az Erdélyben támadt belviszályok alatt elfoglaltak s amelyek azóta állandó villongás tárgyát képezték. A visszaszerzett havasok (alpes revindicatae) egy ideig uratlan birtokok voltak, de mivel a visszaszerzett birtokok felett egyes erősebb községek és hatalmaskodó családok által az első években gyakorolt foglalások panaszokra adtak alkalmat, II. József császár 1783. év május 27-én kelt 3680. számú rendeletével azokat a „határörkatonaság javára és előmenetelére adadni“ rendelte.

E rendelkezés folytán a határőrezredek hatóságai 1784. év tavaszán a kérdéses birtokokat és pedig az I. székely gyaloghatarőrezred a Csíkszék határvonalába eső havasokat, a II. román határőrezred hatósága pedig a Naszód vonalába eső havasokat tényleg birtokukba is vették s attól kezdve azokat 1851-ig egyformán és zavartalanul birtokolták.

1851-ben *I. Ferenc József* a határőrezredek a székely határörkatonaságnak az 1848. évi szabadságharcban való részvétele miatt feloszlatta. A székely határőrezredek vagyoniát elkoboztatta az államkincstár javára, a naszódi II. román határőrezred vagyoniát pedig az ezen ezredet alkotott családoknak örök időre tulajdonba adni rendelte. Tízennyolc év múlva azonban, 1869-ben, az elkobzott I. és II. székely határőrezredek birtokait Csík-, illetve Háromszék közönségének örökre feloszlatatlanul teljes magántulajdonul a földművelés, gyárpar és kereskedelem emelésére, a nép oktatására, „melyek a székely nemzet jólétét képesek előmozdítani“, ismét visszaadatta.

„Az itt röviden előadott tényállás — írja az Erdélyi Gazdasági Egyletnek 1922. május 18-án kelt 974—1922. számú, a román kormány elé terjesztett memoranduma — világosan mutatja:

1. hogy a naszódi II. román határőrezred és a csiki I. székely határőrezred vagyonának a keletkezése ugyanazon történeti tény eredménye,

2. hogy maga a szolgálatokon alapuló királyi adományozási tény mindkét vagyona egy és ugyanaz (1783 május hó 27-én kelt 3680. sz. királyi rendelet),

3. hogy az 1874. évtől kezdett tényleges és jogos birtoklás a mai napig mindkét vagyomból egyformán fennáll,

4. hogy a vagyon jogi természete, célja és rendeltetése mindkét vagyonnál minden időben azonos volt.“

A különbség a két vagyonközösség között csupán annyi, hogy a Csiki Magánjavak 18 éven át elkobzás alatt állottak.

Hiábavalónak bizonyult azonban minden intervenció, mely a kormánytól a törvény módosítását várta, hogy a volt II. naszódi román határőrezred vagyonához hasonlóan a Csiki Magánjavak is mentesíttessenek a kisajátítás alul, a törvényen mit sem változtattak s a kisajátítási eljárások során azt szigorúan végrehajtották. De még ez sem volt elég. Az Agrár Komité a felebbvitel során megsemmisítette az első kisajátítási határozatot s a Csiki Magánjavakat azzal az indokolással, hogy annak területét az osztrákok a XVIII. század folyamán Románia testéből szakították ki, minden ellenszolgáltatás nélkül egész terjedelmében, minden ingó vagyonával együtt kisajátította az állam számára.

A jogtalan és minden törvényes alapot nélkülöző kisajátítás ellen mindent elkövetett a Magánjavak igazgatósága, de teljesen sikertelenül. A belföldön folytatott sikertelen küzdelmek már 1923-ban arra indították a Magánjavak igazgatóságát, hogy a jogtalan birtokelkobzás ügyét a Nemzetek Szövetsége elé vigye, de abban a reményben, hogy idővel mégis csak sikerülni fog a kormánynál eredményt elérni, a petíció benyújtását egészen 1929. év nyaráig halasztotta.

Közben a kisajátított őserdők kitermelésére országos botrányba fult panamák útján különböző vállalkozók kitermelési engedélyeket kaptak, akik valóságos rablógazdálko-

dásba kezdtek. Minthogy hét évi türelmes várakozás után sem a javak visszaszolgáltatása, sem a kiméletlen erdőpusztítások megszüntetése érdekében mit sem tett a kormány, a Magánjavak igazgatósága végül is a Nemzetek Szövetsége elé terjesztette a birtokelkobzás ügyét.

A petíció benyújtása előtt azonban a Magyar Párt utolsó kísérletképpen még egyszer interpellált a Magánjavak ügyében. Ekkor megtörtént az a példátlan eset, hogy az interpelláló képviselőt még válaszadásra sem méltatták.⁵⁹

A Csiki Magánjavak elkobzása mintegy 15.000 székely családot érint. A Magánjavak vagyona 62.539 hold, nagyobb részben legelő- és erdőterületből, a „Csík-, Gyergyó- és Kápszonszéki Kisegítő Takarékpénztárból“, Csíkszeredán egy egyemeletes modern polgári leányiskolából és internátusból, a Vigadó-épületből, a csíkszeredai kaszárnnyából, a csíkszeredai régi törvényszéki épületből, ugyanott egy földszintes bérházból, földműves iskolából 150 kat. hold mintagazdasággal, a csíksomlyói árvaházból, melyben 90 árva ingyenes ellátásban és oktatásban részesült, a borszékfürdői 22 szobás fürdővillából, melyet a Magánjavakban jogosult szegénysorsú betegek élveztek, azonkívül a birtok különböző helyein levő gazdatiszti és tisztviselői lakásokból, erdőori lakokból, gazdasági élő és holt leltárból állott. A vagyonkomplexum értéke, melyet minden ellenszolgáltatás nélkül sajátított ki az állam, 105,820.000 arany koronát képviselt 1914-ben.⁶⁰

A Csiki Magánjavak jövedelmének minden fillére a Magánjavakban jogosultak gazdasági jólétének, szociális és kulturális helyzetének előmozdítására lett felhasználva, de annak hasznát a szomszédos román vidékek is jótékonyan élvezték. Így Békás, Bélbor és Holló teljesen román lakosságú községek és a vegyes lakosságú Tölgyes község az 1873: XXIII. és az 1896:XXV. tc. alapján eszközölt taxás birtokok megváltása alkalmával taxás birtokaikat a Magánjavaktól az évi taxa húszszorosával számított csekély váltságdíj ellenében vették örök tulajdonul. Ugyancsak ezek a községek be-

⁵⁹ „Ellenzék“, 1930. évf. 77. szám.

⁶⁰ Pétition présentée au Conseil de la Société des Nations par les représentants des descendants des membres de l'ancien régiment garde-frontière des Sicules (Hongrois) au sujet de la confiscation de leurs biens meubles et immeubles par l'État roumain, 17. old.

relték majdnem kizárólagosan a sok ezer holdat kitevő hegyi és havasi legelőket, még pedig oly csekély bérösszeg mellett, mely nemcsak megélhetésüket, de anyagi gyarapodásukat is lehetővé tette. A háborúban elpusztult fenti községek újjáépítésére mintegy 40.000 köbméter épületfát ajándékozott a Magánjavak s a lakosság tűzifa szükségletét a legutóbbi időkig is teljesen ingyen vagy egészen jelentéktelen árért látta el. Békás községben 54 román családnak, amely családok azelőtt a távoli hegyeken voltak kénytelenek lakni, önként engedett át belsejüket.

A Csiki Magánjavak ügye most a Nemzetek Szövetsége előtt fekszik, attól várja az erdélyi magyarság ennek az égbekiáltó törvénytelenységnek és jogtalanságnak az orvoslását.

Hangoztatnunk sem kell, hogy a székelység közbirtokait vagy románok között osztották szét, vagy állami rezervának tartottak fenn. Mint érdekességet említjük fel, hogy Borszék közbirtokosságától kisajátított területen 150 villahelyet osztottak ki neves és vagyonos román előkelőségeknek. A névsorban ilyen nevek szerepelnek: Dna Constantinescu, a földmivelésügyi miniszter neje, Gh. Duca, külügyminiszter, A. Văitoianu, közlekedésügyi miniszter, Dr. Spătar, vármegyei prefektus, P. Halipa, I. Blaga, I. Vlad, Dr. Lupuş és E. Iorga képviselők.⁶¹ A híres Gyilkos-tavat pedig, Erdély legnevezetesebb pisztrángtenyészetét, St. Bogdan szenátornak adták bérbe évi 3600 leiért.⁶²

*

Ezzel be is fejeztük a kisajátítási eljárásról szóló fejezetünket. A kisajátítási eljárásról és a kisajátítási sérelmekről közölt képünk csak a kirivóbb törvénytelenégeket ismertette. A közölt adatok azonban elegendők arra, hogy az agrárreform kálváriájáról, melyet az államhatalomnak való teljes kiszolgáltatottsággal kellett az erdélyi magyarságnak elszenvednie, fogalmat alkothasson magának mindenki.

⁶¹ „Keleti Ujság“, 1924. évf. 168. szám.

⁶² „Keleti Ujság“, 1923. évf. 267. szám.

VI.

Az agrárreform eredményei.

Az agrárreform útján kisajátított és szétosztott föld a román statisztika szerint.

Arra a kérdésre, hogy az agrárreform folyamán mennyi földet sajátítottak ki, nehéz választ adnunk, mert az agrárreformról készült statisztikai kimutatások nagyon eltérők ebben a tekintetben. Egy azonban bizonyos és ez minden hivatalos statisztikai közlemény alapján kimutatható, hogy a kisajátított földek messzi túlhaladták az igényjogosultak földszükségletét. A végrehajtott harmadik agrárreformtörvény alapján 1,600.000 kat. hold kisajátítását irányozták elő, ezzel szemben a legutolsó kimutatás adatai szerint 3,118.570 kat. holdat sajátítottak ki. Miután a kisajátításokat a törvényben meghatározott cél elérése után is folytatták, nyilvánvaló, hogy a kisajátítások célja ezek után a magyarság birtokállományának a lehető legminimálisabb terjedelembre való leszorítása volt, amit sikerült is elérni.

Az agrárreform magyarelles célzatát hűen világítják meg a törvénytervezet szenátusi tárgyalása alkalmával elhangzott kijelentések, melyek közül az alábbiakat közöljük: „*Ha azt akarjuk, — mondta Hossu Longhin szenátor,⁶³ — hogy ezeknek a területeknek (Erdély és a Romániához csatolt többi magyar területek) eredeti román nemzeti karaktere legyen, ha románná akarjuk tenni minden ízében, tulajdonába kell adnunk a földet*“, t. i. a román parasztságnak. *Bogdan Duica* szenátor, egyetemi tanár: „A magyarnak sohse higyjél, ha a lábadat a torkára teszed és ha haldoklik, azt fogja mondani: hagyjál el, én leszek a legjobb barátod, ne

⁶³ A földreform törvény miniszteri indokolása. „Erdélyi román földbirtok törvények“, 36. old.

⁶⁴ A szenátusi tárgyalásokról szóló hivatalos kiadvány, 1921. évf. 69. sz.

higgy neki, mert a kigyó, ha egyszer látja, hogy megszabadult, fölemeli a fejét és megmar.“⁶⁵ N. Bațaria szenátor: „Az erdélyi agrárreform által nem csak egy szociális igazságtalanság reparálódik, hanem lefektettetnek a román elem emelésére és megerősítésére szükséges alapok, az agrárreform Erdélyben elsősorban ebből, azaz nemzeti szempontból, tekintendő.“⁶⁶

Sajnos, az agrárreformról közölt statisztikai kimutatások alig közölnek olyan adatokat, melyek kisebbségi, de különösen magyar szempontból méltán érdeklődésre tarthatnának számot, mint például a kisajátított területek megoszlása volt tulajdonosaik nemzetisége szerint, a különböző nemzetiségű igényjogosultak között kiosztott föld területe, a községi erdő és legelőterületek szétosztása a falvak nemzetiségi jellege szerint, a többségi és kisebbségi egyházaktól és kulturális intézményektől elvett területek megoszlása stb., melyek hiánya nagyban megnehezíti földbirtokvesztésünk megállapítását és a törvény egyoldalú alkalmazásának statisztikai igazolását.

Az agrárreform statisztikai eredményét három forrásmunka alapján ismertetjük, az „Anuarul statistic al României 1927“ c. statisztikai évkönyv, „L’Agriculture en Roumanie“ c. statisztikai album és „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918—1928“ c. emlékkönyv alapján. Mind a három hivatalos minisztériumi kiadvány.

Az Anuarul Statistic al României adatai szerint 1927 január 1-én Erdélyben és a csatolt területeken kisajátított föld területe 3,009.293 kat. hold volt.⁶⁷ Ezzel szemben az 1929-ben megjelent L’Agriculture en Roumanie a fenti területekre vonatkozó kisajátított földek terjedelmét csak 2,891.201 kat. holdban állapítja meg,⁶⁸ míg a Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureș 1918—1928. c. emlékkönyvben foglalt, a Casa Centralától származó adatok szerint a kisajátított terület 3,118.570 kat. holdat tesz ki.⁶⁹ A közölt adatok közül a

⁶⁵ Mint 64. jegyzet alatt.

⁶⁶ A szenátusi tárgyalásokról szóló hivatalos kiadvány, 1921. évf. 70. sz.

⁶⁷ Anuarul statistic al României, 1927, 62. old.

⁶⁸ L’Agriculture en Roumanie, 70. old.

⁶⁹ Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928, I. köt. 309. old.

Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul c. évkönyv adatai állnak legközelebb a valósághoz, azért fejtegetéseink alapjául a fenti munkában közölt adatokat vesszük.

A Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul 1918—1928. c. műben közölt kimutatás a kisajátított területeket volt tulajdonosaik szerint két kategóriában tünteti fel:⁷⁰

Különböző magánbirtokosoktól kisa-		
játított terület — — — — —	2,906.073 k. hold	
Az állam részéről átengedett birtokok	212.497 k. hold	
	<hr/>	
Összesen:	3,118.570 k. hold	

A kisajátítás pillanatában ez a terület a következő kategóriákra oszlott az egyes művelési ágak szerint:⁷¹

Szántók és kaszálók — — —	935.283 k. hold	
Legelők, kivéve az erdei legelőket	563.378	„
Erdők, erdei legelőkkel — — —	1,516.971	„
Szőlők és gyümölcsösök — —	2.297	„
Parkok — — — — —	18	„
Belsőségek — — — — —	1.701	„
A 14. és 40. szakasz alapján kisa-		
játított területek — — — —	12.431	„
Örökbérletek — — — —	32.422	„
Bányák, kőbányák stb. — — —	11	„
Különböző területek — — —	252	„
Terméketlen helyek — — —	53.806	„
	<hr/>	
Összesen:	2,891.201 k. hold	

A kisajátított terület felosztására vonatkozólag a következő adatokat találjuk a L'Agriculture en Roumanie c. statisztikai albumban:

Földműveseknek adva — — —	784.839 k. hold	
Községi legelőknek — — —	726.986	„
Községi erdőknek — — —	842.446	„
Állami erdő rezerva — — —	311.330	„

⁷⁰ Mint 69. jegyzet alatt.

⁷¹ Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918—1928, I. köt. 311. old.

⁷² Id. mű 70. old.

Parcellázásokra	— — — —	63.327	„
Általános érdekű rezervák	— —	162.273	„
		<hr/>	
Összese:		2,891.201 k. hold	

Az igényjogosult földművesek közt kiosztott területet az Anuarul statistic al României 1927. a L'Agriculture en Roumanie-ben közölt 784.839 kat. holddal szemben 751.670 kat. holdban tünteti fel, míg a Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul adatai szerint az igényjogosult földművesek mindössze 623.923 kat. holdhoz jutottak a földosztás során.

A Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul 1918—1928. c. emlékkönyvben feltüntetett 3,118.570 kat. hold kisajátított terület felosztására vonatkozólag a következő kimutatást találjuk:⁷³

Véglegesen birtokbaadott	— —	300.196 k. hold	
A 29. pont alapján átadatott	—	332.727	„
Gyarmatosítás és menekültek birtokbahelyezésére szánva	— —	57.365	„
Községi legelők részére	— —	917.518	„
Községeknek ítelt erdők területe	—	698.985	„
Az állam birtokában maradt erdők	—	456.085	„
Falusi birtokközösségek (verte de sat) részére	— — — —	29.703	„
Közérdekű rezervák	— — —	192.851	„
Örökbérletek és a 40. szakaszban foglaltak részére	— — — —	29.873	„
Rendelkezésre áll	— — — —	61.645	„
Eladott területek	— — — —	4.634	„
Községeknek átadott terméketlen helyek	— — — — —	36.988	„
		<hr/>	
Összesen:		3,118.570 k. hold	

Az emlékkönyvben közölt adatok szerint tehát a kisajátított 3,118.570 k. holdból az igényjogosult parasztok között mindössze 632.923 holdat osztottak szét. Gyarmatosításra, (?) menekültek (?), örökbérletek és a 40. szakaszban foglaltak részére 87.248 holdat tüntet fel a kimutatás, a községeknek

⁷³ Id. mű I. köt. 311. old.

ítélt erdők, legelők, falusi birtokközösségek és a községeknek átadott terméketlen területek címén pedig 1,683.194 holdat könyvel el, míg az eladott 4.634 hold levonása után fennmaradó 710.581 hold különböző címeiken az állam tulajdonában maradt. Avval szemben, hogy az állam, melynek csupán Erdélyben levő ezer holdon felüli nagybirtokai, nem számítva ide a Romániához csatolt egyéb magyar területeken levő birtokait, 544.735 kat. holdat tett ki,⁷⁴ az agrárreform céljaira mindösze 212.497 holdról mondott le, viszont az agrárreform útján 498.102 holdat nyert. Fölösleges is hangoztatnunk, hogy az agrárreform céljaira elsősorban az állami birtokokat kellett volna teljes egészükben felhasználni.

Hogy a községeknek ítélt erdőkből, a községi legelőkből és a birtokközösségek részére feltüntetett területekből mennyit adtak a valóságban birtokba, nem tudjuk ellenőrizni, azt azonban fájdalmasan regisztráljuk, hogy a székely községek és közbirtokosságok erdeit és legelőit még ott is elvették, ahol a törvény értelmében különben még adni kellett volna.

Az erdőterületek ily ijesztően nagymérvű kisajátítását különben az magyarázza meg, hogy a magyarság nagybirtokainak a legjelentősebb tételét az erdőbirtokok képezték. Dr. *Ion Iacob* a képviselőház elé terjesztett, az erdélyi agrárreform törvénytervezetről szóló jelentésében a községi erdők szükségletét 100.000 holdban, a községi legelő szükségletét pedig 400.000 holdban állapítja meg,⁷⁵ ami legjobban bizonyítja, hogy az e címen kisajátított 2,080.349 kat. hold, mily horribilisan túlhaladta a szükségletet.

A földhöz juttatott földművesek száma az Anuarul statistic al României 1927-ben közölt adatok szerint 310.583. Megegyezik erre vonatkozólag a L'Agriculture en Roumanie adata is, melyet nemzetiségi szempontból a következőkkel bővit ki: a 310.583 földhözjuttatott közül román volt 227.943, más nemzetiségű 82.640.

A Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul kimutatója szerint a földhözjutottak száma 280.679, a következő nemzetiségi megoszlás szerint:⁷⁶

⁷⁴ Dr. Jakabffy Elemér: Erdély statisztikája, 29. old.

⁷⁵ Dr. Ioan Iacob: Chestia agrară în Ardeal, 63. old.

⁷⁶ Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918—1928, I. köt. 310. old.

Román	—	—	—	—	—	—	—	—	212.803
Magyar	—	—	—	—	—	—	—	—	45.628
Német, szász, sváb	—	—	—	—	—	—	—	—	15.934
Különböző nemzetiségek	—	—	—	—	—	—	—	—	6.314
									<u>Összesen: 280.679</u>

Amíg tehát az Anuarul statistic szerint a földhözjutottak közül 26.61%, addig az emlékkönyvben közölt adatok szerint 24.19% tartozott a kisebbségi nemzetekhez.

Az évkönyv az igényjogosultak közt kiosztott területet a következőképen részletezi:⁷⁷

1 holdat kapott	—	—	—	—	67.228	igényjogosult
2 „ „	—	—	—	—	83.967	„
3 „ „	—	—	—	—	68.577	„
4 „ „	—	—	—	—	43.980	„
5 „ „	—	—	—	—	14.745	„
6 „ „	—	—	—	—	999	„
7 „ „	—	—	—	—	1.183	„

Összesen: 280.679 igényjogosult

Annak megvizsgálása céljából, hogy a román igényjogosultakkal szemben hogyan elégítették ki a kisebbségekhez tartozó igényjogosultak földszükségletét, alább közöljük az 5 holdon aluli kisbirtokosok és földnélküliek nemzetiségük szerint összeállított 1916. évi magyar statisztikai adatokat.

Öt holdon aluli kisbirtokosok és földnélküliek megoszlása nemzetiségük szerint Erdélyben.⁷⁸

Magyar	—	—	—	—	—	—	—	—	92.258
Román	—	—	—	—	—	—	—	—	229.860
Német	—	—	—	—	—	—	—	—	12.272
Egyéb	—	—	—	—	—	—	—	—	8.820
									<u>Összesen: 343.210</u>

A fenti adatok a Romániához csatolt magyar területek közül csak Erdély adataira vonatkoznak.

⁷⁷ Mint 76. jegyzet alatt.

⁷⁸ Dr. Jakabffy Elemér: Erdély statisztikája, 28. old.

Amint a közölt adatokból kitűnik a magyar igényjogosultak száma csak Erdélyben 92.258 főt tett ki, evvel szemben összesen is 45.628 magyar igényjogosultat elégítettek ki. A magyar statisztikai adatok szerint feltüntetett 229.860 román igényjogosult közül viszont 212.803 fő elégített ki. A magyar adatok közt szereplő 12.272 német igényjogosulttal szemben 15.934 kielégített igényjogosult áll. Itt az eltérés onnan ered, hogy a magyar adatokból teljesen hiányzanak a bánági svábok.

A magyar igényjogosultak közül az okleveles gazdákat és gazdatiszteket, akik a fenti kimutatásban nem szerepelnek, szintén nem elégítették ki, holott a gazdatisztek éppen az agrárreform következtében veszítették el állásukat és az agrárreform törvény kifejezetten az igényjogosultak közé sorozza őket.

A román telepítésekről a következőket olvashatjuk: „Habár az Erdélyben kisajátított művelhető terület viszonylagosan kevés volt, ennek ellenére a birtokbahelyezési kérések kielégítése mellett egyes vidékeken jelentékeny rezervák maradtak fenn. Ezekről úgy határoztak, hogy azokra román gazdákat telepítenek olyan vidékről, amelyen nem állott rendelkezésre föld valamennyi igényjogosult kielégítésére.”⁷⁹

1928-ig letelepített:

Aradmegyében	—	—	—	—	—	1026	telepes
Biharmegyében	—	—	—	—	—	877	„
Szilágymegyében	—	—	—	—	—	707	„
Szatmármegyében	—	—	—	—	—	613	„
Temes-Torontálmegyében						1177	„

Összesen: 4399 telepes

A fenti telepéseken kívül még 481 román telepest, akik Magyarországból és Jugoszláviából vándoroltak be, telepítettek le Arad, Bihar és Torontál vármegyékben. A telepéseknek kiosztott terület terjedelme sehol sincs feltüntetve.

⁷⁹ Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928, I. köt. 313. old.

Agrárreform veszteségünk.

Az emlékkönyvben közölt kimutatások közt, mint említettük, semmi adatot sem találunk arra vonatkozólag, hogy a kisajátított terület a volt tulajdonosok nemzeisége szerint, hogy oszlott meg. Igen értékes adatot szolgáltat azonban a magyarság birtokvesztésére vonatkozólag *Suciu Petru* Tordaaranyos vármegyéről írt monográfiájának az agrárreformról szóló fejezete.⁸⁰

Tordaaranyos vármegyében összesen 110.535 kat. holdat sajátítottak ki. „Érdekes tudnunk, — írja *Suciu* — hogy a kisajátított földek előzetesen az agrárreform előtt nagytöbbségükben a magyarok kezén voltak, akiknek 150.120 hold 1006 öl birtokuk volt s akiknek a kisajátítás után 39.509 hold 1026 öl maradt meg összesen.⁸¹ Ha a magyarság agrárreform előtti 150.120 kat. holdnyi birtokállományból levonjuk a meghagyott 39.590 holdat, a különbözet, mely a kisajátított birtokterületet adja, pontosan 110.535 holdat tesz ki, vagyis amennyit a megye területén összesen kisajátítottak. A kisajátított terület ezek szerint nem nagy többségben, amint *Suciu* írja, hanem teljes egészében kizárólagosan a magyarság tulajdonában volt a kisajátítás előtt.

Az *Erdélyi Gazdasági Egylet* Szolnok-Doboka vármegye agrárreform kisajátításáról összeállított kimutatása szerint, Szolnok-Dobokában szintén csak magyar birtokok kerültek kisajátítás alá, a románság birtokait ott épp úgy, mint Tordamegyében teljes épségben hagyták meg.

Joggal feltételezhetjük tehát, hogy a románok nagy- és középbirtokait a többi vármegyékben is megkimélte az agrárreform. De mivel Torda-Aranyos és Szolnok-Doboka vármegyén kívül más konkrét adatunk nincs, birtokvesztésünk kiszámításánál úgy járunk el, mintha a közép- és nagybirtokok kisajátítását nemzetiségi hovatarozandóságra való tekintet nélkül a törvény igazságos alkalmazásával, részrehajlás nélkül hajtották volna végre.

Minthogy pedig a Romániához csatolt magyar területek

⁸⁰ *Petru Suciu: Județul Turda, schiță monografică. Suciu az „Astra“ román kulturális egyesület tagozati elnöke és könyvét az „Astra“ és a tordai Mezőgazdasági Kamara közös kiadásában jelent meg.*

⁸¹ *Petru Suciu i. m. 19. old.*

közép- és nagy birtokainak 87.16%-a magyar tulajdon volt, feltételezhető, hogy a kisajátított 3,118.570 hold 87.16%-a szintén magyar birtok volt.

Hogy a fenti kules alkalmazásával birtokveszteségünket a legminimálisabban számítottuk ki, a következőkkel igazolható: A kisajátított 3,118.570 holdból 212.497 hold állami birtok volt. Feltevésünk szerint a magyarságtól kisajátított 2,718.146 és az állam részéről átadott 212.497 holdnak az összesen kisajátított 3.118.570 kat. holdból való levonása után 187.927 kat. hold marad fenn. Ez a 187.927 kat. hold képezné a románok és szászok együttes birtokveszteségét. A románok 100 holdon felüli nagybirtokai azonban mindössze 150.067 kat. holdat tettek ki a csatolt területeken,⁸² míg az erdélyi szászok 100 holdon felüli birtoka 42.968 hold volt.⁸³ Ebben az esetben tehát a románok a 100 holdon felüli birtokaikat majdnem az utolsó holdig mind elvesztették volna, ami elképzelhetetlen és aminek a tények is ellentmondanak, miként erről Torda-Aranyos és Szolnok-Doboka vármegye agrárreformjánál meggyőződhattünk.

Egyéb konkrét adatok hiányában azonban kénytelenek vagyunk eredeti feltevésünk mellett megmaradni, amely szerint a magyarságnak az agrárreform során elszenvedett birtokvesztesége csupán 2.718.146 kat. holdra rugna.

A Torda-Aranyos vármegyében kisajátított területek értékelésére vonatkozólag a következőket mondja *Suciu*: „*Torda-Aranyos vármegyében az egész kisajátított föld kezen 104 millió 500 ezer leire van becsülve, mely egyre másra véve holdankint 945 leit tesz ki. Evvel szemben a Torda-Aranyos vármegyében kisajátított földek piaci értéke (după cursul zilei) minimum 800 millió lenne.*“⁸⁴

Az *Erdélyi Gazdasági Egylet* adatgyűjtése szerint a földárak a kisajátítás idején vidékenként és művelésiágak szerint 8—22.000 lei között mozogtak. Számításuknál a fenti árak középpértékét vesszük alapul, vagyis holdankint 15.000 leit. Abban az esetben tehát, ha tényleges birtokveszteségünknek

⁸² Dr. Ioan Iacob: *Chestia agrară în Ardeal*, 21. old.

⁸³ L. a m. kir. Külügyminisztériumnak az optánsügy tárgyában a Nemzetek Szövetsége elé terjesztett emlékiratát.

⁸⁴ Petru Suciu: *Județul Turda*, 19. old.

csupán a kisajátított terület 87.16%-át, 2,718.146 kat. holdat tekintjük, kisajátított földeink holdankinti 15.000 lei középárral számítva 40,772.190.000 lei értéket képviselnek.

Az erdélyi magyarság agrárreform veszteségét a fentiek alapján a következőképpen állapíthatjuk meg:

Kényszerbérleti veszteség — — 888,647.490 lei

Földbirtokkisajátítási veszteség — 40,772,190.000 lei

Összesen: 41,660,837.490 lei

Agrárreform veszteségeink megállapításánál nem vettük tekintetbe azokat a legális és illegális költségeket, melyeket földbirtokosaink a kisajátítási törvénytelenések orvoslása céljából ügyvédnek és különböző közbenjáróknak fizettek ki. Nem állapíthattuk meg továbbá azt az értékvesztést sem, mely az uradalmak épületeiben, felszerelésében és állatállományában állott elő a birtokterület lecsökkenése következtében.

És most nézzük elszenvedett kárainkkal szemben a kártérítést.

Az agrárreform törvény értelmében a kisajátított földek értékelése az 1913. évet megelőző öt év szabadforgalmi földárjai alapján kellett volna, hogy megtörténjék, amit a valóságban a törvényben meghatározott érték alatt eszközöltek a kisajátító bizottságok.

A törvény a kisajátítást szenvedett földbirtokosok kártalanítását az e célra kibocsátandó állami kötvényekben, az ú. n. renta improprietárii-ben írja elő. Ezeket a kötvényeket még a kisajátítások befejezése után kellett volna a birtokosoknak kiszolgáltatani. Ma már úgy a kisajátítások, mint a birtokbahelyezések rég befejezést nyertek, a kötvényeket azonban még csak alig egy néhányan kapták kézhez. A kötvények megszerzését rendkívül megnehezíti a kötvények kiutalásához szükséges mintegy tízféle különböző okmány beszerzése, mely a papír jogosultjainak a feladatát képezi, de a kötvények kiutalását így is csak közbenjárók igénybevételével lehet elérni, ami természetesen újabb illegális költséget jelent a jogosultaknak a kártérítési összeg terhére.⁸⁵

⁸⁵ L. Dr. Gyárfás Elemér interpellációját a kisajátítási kötvények kiutalása körül uralkodó törvénytelenések tárgyában. Keleti Ujság, 1930. évf. 138. szám.

Abban az esetben, ha a kisajátított földekért fizetendő kártalanítási árat tényleg a háború előtti értékben állapították volna meg, ma az a tényleges értéknek csupán csak 0.03-ad részét tenné ki, mert míg a háború előtt a lei értéke teljesen egyenlő volt a svájci frank értékével, ma a stabilizált lei a svájci frank értékének csak 0.03-ad részét képezi. Tekintettel azonban arra, hogy az ezideig forgalomba került kisajátítási kötvényeket a bukaresti tőzsde a névérték 50%-a alatt jegyzi, *valójában a kártérítési összeg még a háború előtti érték 0.015-ed részét sem fedi.*

Végeredményben tehát az egész kártérítés csak névleges. A kisajátítások következtében elveszett több mint negyven milliárd lei értéket képviselő földbirtokállományunk úgyszólván minden ellenszolgáltatás nélkül men át a többségi nemzet tulajdonába.

A földbirtok kisajátítás nem csak nemzeti jövedelmének legjelentősebb forrásától fosztotta meg a magyarságot, de olyan veszteséget idézett elő nemzeti vagyónában, melynek utánpótlására még gondolni sem lehet.

Az agrárreform eredménye a román statisztika megvilágításában.

Az agrárreform hatását a birtokmegoszlás tekintetében a következőképen tünteti fel az emlékkönyv.⁸⁶

A birtokok terjedelme	Az agrárreform előtt	%-ban	Az agrárreform után	%-ban
0—10 holdig	4.408.090 hold	35'18	7.299.291 hold	58'25
10—100 holdig	3.341.471 hold	26'67	3.341.471 hold	26'67
100 holdon felül	4.781.207 hold	38'15	1.890.006 hold	15'08
Összesen	12.530.768 hold	100'00	12.530.768 hold	100'00

A kimutatás szerint a 10—100 holdig terjedő kisbirtokok állaga teljesen változatlan maradt, az agrárreform sértetlenül hagyta őket. Hogy a közölt adatok mennyire megbízhatatlanok, elég lesz rámutatnunk itt a telepések birtokaira, melyek tudvalevőleg éppen a 10—100 holdas birtokok kategóriájába tartoztak. A telepésbirtokok kisajátítása ügyében nemzetközi fórum ítélkezet, a magyar telepések kisbirtokainak a kisajátí-

⁸⁶ Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918—1928, 314. old.

tását tehát annál inkább sem lehet eltitkolni, mert arról az egész európai közvélemény tud. A telepes birtokokon kívül azonban nagyon sok magyar kisgazda birtoka esett még az agrárreform áldozatául, melyek nyoma szintén nem lelhető fel a fenti kimutatásban.

Nem lesz érdektelen, ha az összehasonlítás kedvéért leköljünk a régi királyság agrárreformjának a főbb adatait is.

A régi királyságban a kisajátított terület 2.776.402 hektárra rug. A kisajátított területet a következőképpen osztották szét:

Földművesek részére	— — —	2.037.293 hektár
Községi legelőknek	— — —	524.722 „
Községi erdőknek	— — —	—
Allami erdőrezerva	— — —	21.028 „
Parcellázásokra	— — —	17.677 „
Általános érdekű rezerva	— — —	175.682 „

Összesen: 2.776.402 hektár

A rezervák terjedeleme sokkal kisebb a régi királyságban, mint Erdélyben. Községi erdőt egyáltalán nem osztottak ki és községi legelőt sem sokkal többet, mint Erdélyben (az Erdélyben kiosztott községi legelők terjedeleme 418.361 hektár), bár a regátban a községi legelőt csaknem mindenütt nélkülözték, míg Erdélyben alig volt község közlegelő nélkül.

A birtokbahelyezett földművesek száma 630.113. A birtokbahelyezettek közt a kisebbségek egyáltalában nem szerepelnek, pedig eltekintve a régi királyság területén élő csángó magyaroktól, igen jelentékeny számban élnek ott bolgár és török kisebbségek is.

A birtokkategóriák megoszlása az agrárreform után a következőképen alakul:⁸⁷

A birtokok terjedeleme	Az agrárreform előtt	%-ban	Az agrárreform után	%-ban
0—10 hektárig	3.732.195 hektár	46'7	6.508.596 hektár	81'4
10—100 hektárig	860.953 hektár	10'8	860.953 hektár	10'8
100 hektáron felül	3.397.851 hektár	42'5	621.450 hektár	7'8
Összesen	7.990.999 hektár	100'0	7.990.999 hektár	100'0

⁸⁷ A régi királyság agrárreformjának statisztikai adatait a L'Agriculture en Roumanie c. statisztikai albumból vettük. L. i. mű. 70, 71. old.

Az agrárreform hatása gazdasági és szociális szempontból.

Attól az agrárreformtól, mely politikai célok szolgálatában állott, sem gazdasági, sem szociális téren nem várhattunk sokat. Amennyit az agrárreform nemzeti szempontból használt a románságnak, ugyanannyit ártott gazdasági téren. *Románia jelenlegi súlyos gazdasági válságának egyik legfőbb okát Madgearu miniszter, a gazdasági válság megoldására irányuló javaslatát tartalmazó memorandumában, nyíltan az agrárreformban jelöli meg.* „Az új földtulajdonosoknak — fejt ki a memorandum — nem volt lehetőségük a termelés nivójának a megtartásához, a nemzeti vagyon ezáltal csökkent, kölcsönt pedig a kisbirtokosok nem kaptak.“ A mezőgazdaság produktivitásának az agrárreform után bekövetkezett hanyatlása rendkívül károsan befolyásolta az ország fizetési mérlegét, ami a valuta leromlásához és a mezőgazdaság nagymértékű eladosódásához vezetett.

Összehasonlító táblázat az öt főterménnyel bevetett területekről az agrárreform után Erdélyben és a csatolt területeken.

	A learatott terület 1911—15. évi átlaga kat. holdakban. ⁸⁸	A bevetett terület 1923—27. évi átlaga kat. holdakban. ⁸⁹
Buza	1.575.432	1.510.495
Rozs	202.949	149.124
Árpa	218.986	265.565
Zab	551.864	480.224
Tengeri	1.613.747	1.370.901
Összesen :	4.162.978	3.776.309

Összehasonlító táblázat az öt főtermény terméshozamáról az agrárreform előtt és az agrárreform után Erdélyben és a csatolt területeken.

	Az 1911—15. évi termés átlaga métermázsokban. ⁹⁰	Az 1923—27. évi termés átlaga métermázsokban. ⁹¹
Buza	9.686.780	8.250.088
Rozs	1.203.739	785.940
Árpa	1.551.874	1.469.188
Zab	3.459.359	2.205.096
Tengeri	12.885.860	9.111.423

⁸⁸ Magyar Statisztikai Szemle, 1923. évf. 294. old.

⁸⁹ L'Agriculture en Roumanie, 18. old.

⁹⁰ Magyar Statisztikai Szemle, 1923. évf. 294. old.

⁹¹ L'Agriculture en Roumanie, 18. old.

Az összehasonlító táblázat adatai szerint az öt főterménnyel bevetett terület 386.699 kat. holddal csökkent az agrárreform után. A termés produkció csökkenése a búzánál 14.38%, a rozsnál 34.70%, a zabnál 36.26% és a tengerinél 29.29% volt. Érdekes, hogy míg az árpával bevetett terület 46.579 kat. holddal növekedett meg az agrárreform után, a terméshozama még a megnagyobbodott művelési terület mellett is 5.33%-kal csökkent.

A gabonaneműek terméshozamának a csökkenését egyrészt a kisgazdaságoknak a szemtermelés terén a nagygazdaságokkal szemben való hátrányosabb helyzete, a kisgazdaságok primitívebb művelési rendszere, másrészt meg a művelés alá vett terület lecsökkenése indokolja. A mezőgazdasági művelés alatt álló terület lecsökkenésének okát az agrárreform egyoldalú végrehajtásában találjuk meg.

A földhöz jutottak számára ugyanis semmiféle intézkedés nem biztosította a termelési eszközök megszerzését s így a legtöbbjüknek nem volt mit kezdeniük az ölbehullott földdel. Azok, akik a földreform útján kapott földjeiket bérbe tudták adni, még jól jártak, mások azonban kénytelenek voltak megműveletlenül hagyni. A földhöz juttatott mezőgazdasági proletáriátus sokkal kedvezőtlenebb helyzetbe került az agrárreform után, mint amilyenben azelőtt élt. Az anyagi eszközök hiányoztak ahhoz, hogy mint kisgazdák önálló egzisztenciát kezdjenek, kenyérüket pedig mint mezőgazdasági munkások, vagy gazdasági cselédek már nem kereshették meg, mert az uradalmak, amelyek azelőtt megélhetést nyújtottak számukra, már megszűntek. A mezőgazdasági proletárok között is a legrosszabbul a kisebbségek jártak, mert földet sem kaptak, de a régi megélhetési lehetőségük is megszűnt.

Ez a visszás helyzet nagyarányú városbaözlést és kivándorlást indított meg. A városba költözött román falusi nép a közhivataloknál és közintézményeknél ugyan megfelelő elhelyezkedést talált (szolgai és altiszti állásokat), a magyar falu népe azonban vagy a regáti városok nincstelen proletárjai közt volt kénytelen felvenni a küzdelmet a mindennapi kenyérért, vagy kivándorlásra kényszerült. A magyarság kivándorlását behunytt szemmel nézte a kormány.

Közben a földhözjutottak a törvény elidegenítési tilalma

ellenére is vásárba bocsátották az agrárreform útján nyert földjeiket, míg a kormány 1929-ben enyhítette az agrárreform törvény megterhelési és elidegenítési tilalmát és részben visszaállította a szabad birtokforgalmat.

Az állam tehát még nem fizette ki a kisajátítást szenvedett földbirtokosoknak a kártérítést, de a parasztoknak már megengedte, hogy a földreform útján nyert földjeiket búsás nyereséggel továbbadhassák. *Gh. I. Savin* az agrárreform törvény alapján nyert földek elidegenítésére vonatkozó törvény indokolásában maga mondja, hogy a földhöz juttatottak közül sokan alig várták, hogy földjeiket eladhassák és az államnak fizetett vételár és a szabadkézből való eladási ár közötti különbséget zsebre tehessék. Nagyon sokan voltak a földhöz jutottak között — ismeri be *Savin* — nem földművesek is.⁹²

A birtokforgalom felszabadítása megnyitotta az új román közép- és nagybirtokok kialakulásának az útját és ezzel be is fejeződött az agrárreform műve. Erdély földjét előbb a szociálisztikus színezetű agrárreform útján a román parasztság kezére juttatták, de aztán megteremtették annak a lehetőségét is, hogy a magyarságtól elvett közép- és nagybirtokok helyén új román közép- és nagybirtokok alakulhassanak ki. A birtokforgalom felszabadítása a magyarság számára ma már semmi jelentőséggel sem bír, mert az agrárreform által leszegényített birtokososztályunknak még a megmaradt földek megtartása is súlyos feladatot jelent.

A kormány különben a szabad birtokforgalom mellett is gondoskodott arról, hogy az eladásra kerülő birtokok a románság kezére jussanak. Az 1930. évi július 17-iki új telepítési törvény⁹³ minden mezőgazdasági ingatlanra nézve, mely a Nemzeti Telepítési Hivatal által kijelölt területen van, elővásárlási jogot biztosít az államnak. Tekintve pedig a telepítések nemzeti célját, kétségtelen, hogy a telepítési vidékek kijelölésénél azok a területek jönnek majd számításba, ahol a magyarság zárt tömegben, vagy számszerinti többségben él.⁹⁴

⁹² Ion Scutaru: *Legea pentru regulamentarea pământurilor dobândite prin legile de improprietărire*, 5. old.

⁹³ Monitorul Oficial, 1930. évf. 157. szám.

⁹⁴ Dr. Parecz György: *Az új telepítési törvényhez*. „Magyar Kisebbség”, IX. évf. 575. old.

Igy az agrárreform által oly kiméletlenül lecsökkentett birtokállományunk csak további pusztulásnak néz elé, mert az agrárreform törvény eredeti célkitűzése, a magyarság birtokállományának a románság javára való lecsökkentése, tovább él az új telepítési törvényben.

A föld nacionalizálása az agrárreform radikális módszere után most progresszív alapon folytatódik. A kisebbségek gazdasági elnyomására irányuló törekvések tehát még akkor is érvényesülhetnek, amikor az európai közvélemény a világbéke egyik legfőbb biztosítékát éppen a kisebbségi jogok hathatósabb védelmétől várja.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. Erdély birtokmegoszlása a világháború előtt, szociális és nemzetiségi szempontból.

	Oldal
Szociális birtokmegoszlás — — — — —	3
Nemzetiségi birtokmegoszlás — — — — —	7
A régi királyság birtokmegoszlása — — — — —	11

II. A magyar kisbirtokpolitika és a román agrárreform.

A magyar kisbirtokpolitika — — — — —	13
Az agrárreform — — — — —	15
A román agrárreform célkitűzései — — — — —	16

III. A kényszerbérlet.

A kényszerbérleti rendeletek — — — — —	19
A kényszerbérleti eljárás és kényszerbérleti sérelmeink —	23
Kényszerbérleti veszteségünk — — — — —	28

IV. A földbirtokkisajátítási törvények.

Az erdélyi agrárreform törvények — — — — —	32
A régi királyság agrárreform törvénye — — — — —	52
Az erdélyi agrárreform törvény magyarelleses támadásai —	55

V. A kisajátítási eljárás és kisajátítási sérelmek.

A kisajátítási eljárás megindítása — — — — —	59
A magyar földbirtokosok kisajátítási sérelmei — — — —	63
A magyar egyházak és kulturális intézmények kisajátítási sérelmei — — — — —	66
A telepések kisajátítási sérelmei — — — — —	72
A székely közbirtokosságok kisajátítási sérelmei — — —	77
A Csiki Magánjavak ügye — — — — —	82

